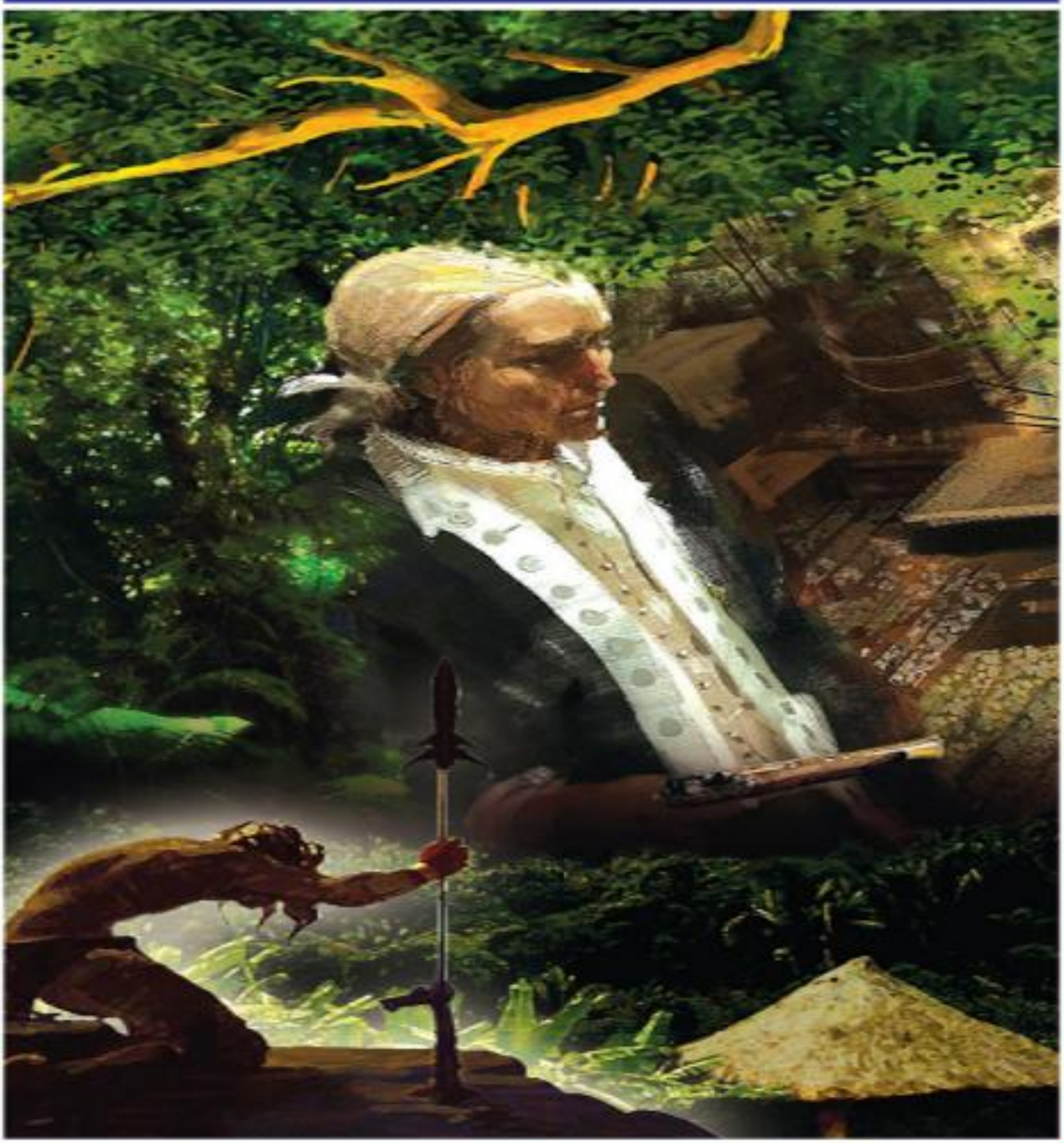
BORDO SİYAH

DÜNYA KLASİKLERİ - ROMAN

KARANLIĞIN YÜREĞİ
(HEART OF DARKNESS)

Türkçe - İngilizce İki Dilli Baskı
(The Turkish - English Bilingual Edition)

JOSEPH CONRAD
ÇEVİREN: ALİ KAYALAR

KARANLIĞIN YÜREĞİ
(HEART OF DARKNESS)

JOSEPH CONRAD

Türkçe - İngilizce iki dilli basım

(The Turkish - English bilingual edition)

ÇEVİREN:

ALİ KAYALAR

DÜNYA KLASİKLERİ

ROMAN

BORDO SİYAH YAYINLARI

KARANLIĞIN YÜREĞİ

(HEART OF DARKNESS)

JOSEPH CONRAD
Editör: Veysel Atayman
Dizi Editörü: Güneş Ayas
Çeviren: Ali Kayalar
Redaksiyon: Nilgün Aras
Türkçe Redaksiyon: Süleyman Asaf - Filiz Göver
Tashih: Esen Güray
Bordo Siyah Yayınları

DÜNYA KLASİKLERİ

KARANLIĞIN YÜREĞİ

JOSEPH CONRAD (1857-1924): POLONYA KÖKENLİ İNGİLİZ YAZAR ÜÇ YAŞINDAN ON YAŞINA KADAR, MİLLİYETÇİ BİR ARİSTOKRAT OLAN BABASIYLA BİRLİKTE SÜRGÜNDE YAŞADI. 1886'DA İNGİLİZ VATANDAŞLIĞINA GEÇTİ. 1894'TE EVLENDİ VE EDEBİYATA YÖNELDİ. *ÖLÜM SEFERİ* ADLI ESERİ, BÜYÜK YAPITI *KARANLIĞIN YÜREĞİ*'NİN HABERCİSİDİR. ESERLERİ ARASINDA *NOSTROMO, RAZUMOV'UN ÖYKÜSÜ, LORD JIM* YER ALIR.

EDİTÖR

VEYSEL ATAYMAN: 1941'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NDE ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI VE FELSEFE ÖĞRENİMİ GÖRDÜ. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ MÜTERCİM TERCÜMANLIK BÖLÜMÜNDE UZUN YILLAR DERS VERDİ. HALEN AYNI BÖLÜMDE YÜKSEK LİSANS DERSLERİNE GİRMEYE DEVAM ETMEKTEDİR. FELSEFE, SİNEMA VE EDEBİYAT ALANINDA ÇOK SAYIDA MAKALE, DERLEME VE TELİF KİTABI YAYINLANDI.ÖZELLİKLE SİNEMA HAKKINDAKİ ÖNCÜ DEĞERLENDİRMELERİ NEDENİYLE HATIRI SAYILIR BİR HAYRAN KİTLESİNE SAHİP OLAN ATAYMAN, ÇEŞİTLİ YERLERDE VERDİĞİ SEMİNERLERLE OKURLARIYLA TEMASINI HEP SICAK TUTTU. BORDO SİYAH YAYINLARI'NIN DÜNYA KLASİKLERİ EDİTÖRLÜĞÜ GÖREVİNİ YÜRÜTTÜĞÜ SIRADA ÇOK SAYIDA DÜNYA KLASİĞİNE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÖNSÖZLER VE NOTLAR YAZDI. YÜZE YAKIN ÇEVİRİSİ YAYINLANDI. 2009 YILINDA DİL DERNEĞİ TARAFINDAN TÜRKİYE'NİN EN PRESTİJLİ ÇEVİRİ ÖDÜLLERİNDEN BİRİ OLAN ÖMER ASIM AKSOY ÖDÜLÜ'NE LAYIK GÖRÜLDÜ.

DİZİ EDİTÖRÜ

GÜNEŞ AYAS: 1981 EDİRNE DOĞUMLUDUR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ULUSLARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜNÜ BİTİRDİ. YÜKSEK LİSANSI'NA AYNI ÜNİVERSİTENİN SOSYOLOJİ BÖLÜMÜNDE DEVAM ETMEKTEDİR. 2000 YILINDAN İTİBAREN

ÇEŞİTLİ YAYINEVLERİNDE ÇEVİRMEN, EDİTÖR VE YAYIN YÖNETMENİ OLARAK ÇALIŞTI. GRAHAM ALLISON'IN *NÜKLEER TERÖRİZM*, AREND LIJPHART'IN *DEMOKRASİ MOTİFLERİ*, MİGUEL ASİN PALACİOS'UN *DANTE VE İSLAM* GİBİ ESERLERİNİ ÇEVİRDİ. ÇOK SAYIDA ÇEVİRİ, TELİF VE DERLEME ESERİ VARDIR. AİMÉ CÉSAİRE'İN TEMEL METİNLERİNİ ÇEVİREREK KENDİ MAKALELERİNDEN VE HAKKINDA YAZILANLARDAN OLUŞAN BİR SEÇKİYİ UZUN BİR GİRİŞ YAZISIYLA *BARBAR BATI* İSMİYLE YAYINA HAZIRLADI. 2009-2010'DA TARİHÇİ KEMAL KARPAT'IN YAYINLANMAMIŞ MAKALELERİNİ DERLEYEREK TÜRKÇEYE ÇEVİRDİ VE DÖRT KİTAP HALİNDE YAYINA HAZIRLADI.

ÇEVİREN

ALİ KAYALAR: İLETİŞİM BİLGİLERİ DEĞİŞTİĞİNDEN ÖZGEÇMİŞİNE ULAŞILAMAMIŞTIR.

REDAKSİYON

NİLGÜN ARAS: 1953'TE İSTANBUL'DA DOĞDU. FOTOĞRAFÇILIK, TURİZM ENFORMASYON, ÇEVİRİ, GAZETECİLİK ALANLARINDA ÇALIŞTI. UZUN YILLAR YURTDIŞINDA YAŞAYAN, İNGİLİZCE VE FRANSIZCA BİLEN ARAS, *DÜNYA, EVEREST, AYRINTI, DORUK* VE *BORDO SİYAH*'IN DA ARALARINDA OLDUĞU PEK ÇOK YAYINEVİNDE ÇEVİRİ VE DÜZELTMENLİK YAPTI.

TÜRKÇE REDAKSİYON

SÜLEYMAN ASAF: 1950'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. SAINT BENOIT LİSESİ'Nİ BİTİRDİKTEN SONRA FRANSA'DA ÖĞRENİM GÖRDÜ. ODA YAYINLARI İÇİN FRANSIZCA ÇEVİRİ YAPTI. GELİŞİM HACHETTE ANSİKLOPEDİSİ YAYIN KURULU ÜYELİĞİ GÖREVİNDE BULUNDU. *RADİKAL* VE *CUMHURİYET* GAZETELERİ VE AYRINTI, CAN, İNKILAP VE BORDO SİYAH YAYINEVLERİ İÇİN REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

FİLİZ GÖVER: 1947'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. REMZİ VE YENİ ALAN YAYINEVLERİ İÇİN UZUN YILLAR REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

TASHİH

ESEN GÜRAY: 1961’DE İSTANBUL’DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNDEN MEZUN OLDU. 1978 YILINDAN BERİ YAYINCILIK SEKTÖRÜNDE DÜZELTMEN OLARAK ÇALIŞMAKTADIR. GELİŞİM YAYINLARI, SABAH KİTAPLARI VE TURGUT YAYINCILIK’TA UZUN YILAR ÇALIŞTI. BORDO SİYAH DIŞINDA İŞ-KÜLTÜR YAYINLARI VE CUMHURİYET KİTAPLARINA DA DIŞARIDAN DÜZELTMENLİK YAPMAKTADIR.

KARANLIĞIN YÜREĞİ

I

Gezi teknesi Nellie, yelkenlerinde en ufak bir kıpırtı görülmeksizin zincirine tutunmuş dinleniyordu. Sular çekilmiş, rüzgâr neredeyse dinmişti; nehirden aşağı gidecek olan Nellie'nin yapacağı tek şey gelgiti beklemekti.

Thames'in ağzı, uçsuz bucaksız bir su yolunun başlangıç noktası gibi önümüzde uzanıyordu. İleride denizle gökyüzü kaynaşmıştı ve bu aydınlık alanda gelgitle sürüklenen mavnaların güneş yanığı yelkenleri gergince göğe yükselen kırmızı yelken bezi kümeleri oluşturmuş, vernikli gönderlerin parlaklığı içinde kımıltısız duruyor gibiydi. Yitip giden bir düzlükle denize uzanan alçak kıyılara sisten bir tül yayılmıştı. Gravesend'in üzerinde hava karanlıktı; karanlık daha da ötelerde kederli bir yoğunluğa bürünmüş, dünyanın en büyük, en müthiş kentinin üzerine çöreklenmişti.

Şirket yöneticisi hem kaptanımız, hem ev sahibimizdi. Biz dördümüz pruvada dikilmiş denize bakan kaptanımızın sırtını hayranlıkla izliyorduk. Koca nehirde, onun yarısı kadar olsun denizciye benzeyen bir kişi daha yoktu. Bir kılavuzu andırıyordu; denizcilerin en çok güven duydukları adamı. İşinin, önündeki aydınlık haliçte değil arkasında birikmekte olan karanlıkta olduğunu anlamak zordu.

Daha önce bir yerlerde söylemiştim; aramızda deniz bağı vardı. Bu bağ uzun ayrılık dönemlerine rağmen kalplerimizi bir arada tutuyor, dahası, birbirimizin hikâyelerine –hatta inançlarına– karşı daha hoşgörülü olmamızı sağlıyordu. Eski dostların en iyisi olan Avukat, ardında bıraktığı yılların ve sahip olduğu erdemlerin hatırına güvertedeki tek minderi almış, tek halının üzerine uzanmıştı. Muhasebeci, getirdiği bir kutu dominoyu çıkartmış, taşlarla mimarlık oynuyordu. Marlow sağ kıçta bağdaş kurmuş, mizana direğine yaslanmıştı. Çökmüş yanakları, soluk benzi, dümdüz sırtı, dünya işlerinden elini eteğini çekmiş edası ve avuçları dışa bakan sarkmış kollarıyla daha çok bir heykeli andırıyordu. Müdür, çapayı yoklayıp tarama yapmadığından emin olduktan sonra kıç tarafa gelip yanımıza oturdu. Tembel tembel biraz lafladık. Daha sonra yatın güvertesine sessizlik hâkim oldu. Nedense domino oynamaya bir türlü başlamadık. Düşüncelere dalmıştık, hiçbir şey yapmadan, öylece etrafı seyretmek istiyorduk. Gün sessiz ve enfes bir parlaklıkla durgun batıyordu. Suyun ışıması huzur

vericiydi; gökyüzünde tek bir bulut yoktu ve engin bir tenin ışık seli gibiydi; Essex sazlıklarının üzerini kaplayan sis, daha iç kesimlerdeki ağaçlıklı yükseklikliere asılmış, alçak kıyıları şeffaf katmanlarla örten ışıklı bir tül gibiydi, ama Batı'da, nehrin yukarılarına çöken karanlık, güneşin batmasına öfkeleniyormuşçasına her an giderek daha da kasvetli bir hal alıyordu.

En sonunda kavisli, fark edilmeyecek kadar yavaş hareketini tamamlayan güneş iyice alçaldı ve yakıcı beyazlık, şu bir grup insanın üzerini saran o karanlığa değer değmez sanki ölümcül bir yara alıp düşmüş gibi yerini ışınsız, ısıtmayan mat kızıla bıraktı.

Derken suların üzerinde bir değişiklik oldu. Huzur; daha az parıltılı fakat daha derin bir hal aldı. Kıyılarına yerleşmiş olan halklara çağlar boyu hizmet veren bu eski, geniş nehir, şimdi günbatımında kımıltısız duruyor, dünyanın en uzak köşelerine kadar uzanan bir su yolunun kayıtsız ağırbaşlılığıyla uzayıp gidiyordu. Bu saygıdeğer nehri gelip geçici, kısa bir günün kabaran coşkusuyla değil, ebedi anıların soylu ışığında seyrediyorduk. Gerçekten de "denizlerde dolaşmış" bir adamın saygı ve ilgiyle Thames'in aşağılarında geçmişin engin ruhunu anımsaması kolaydır. Bıkıp usanmadan görevini yerine getiren gelgit akıntısı, eve dönen veya denize savaşa giden gemilerin ve adamların hatıralarıyla yüklüdür. Sir Francis Drake'ten Sir John Franklin'e kadar ulusumuzun gurur duyduğu herkesi, isimli isimsiz şövalyeleri, denizin maceraperest, büyük şövalyelerini tanımış ve hepsine hizmet etmiştir. Şişman sağrıları hazine dolu dönüp de majesteleri kraliçe tarafından ziyaret edilen, o büyük masala konu olan *Golden Hind*'den tutun da başka fetihlere katılıp asla geri gelmeyen *Erebus* ve *Terror*'a dek isimleri zamanın karanlığında mücevher gibi parıldayan ne gemileri taşımıştır o. Hem gemileri hem de gemidekileri tanımıştır. Deptford'tan, Greenwich'ten, Erith'ten gelen gemileri, maceraperestleri ve yerleşimcileri, kralların gemilerini, işçi gemilerini, kaptanları, amiralleri, Doğu ticaretinin karanlık "fazlalıklarını" yani korsanları, Doğu Hindistan filolarının kiralık "generallerini". Altın arayıcıları da şöhret avcıları da bu nehirden yola çıkmışlardı; ellerinde kılıç ve çoğu zaman meşaleyle, ülkedeki kudretin habercileri, kutsal ateşten birer kıvılcım taşıyanlardı onlar. Bu nehrin taşkınından bilinmeyen bir dünyanın gizemine ne yücelikler kaymadı ki!.. İnsanoğlunun düşleri, ulusların tohumları, imparatorlukların nüveleri.

Güneş battı; nehrin üzerine akşam karanlığı çöktü, kıyı boyunca ışıklar yanmaya başladı. Bir çamur tepesinin üzerine kurulu üç ayaklı Chapman fenerinin ışığı güçlüydü. Gemilerin ışıkları nehrin üzerinde bir aşağı bir yukarı oynaşıyordu. Daha Batı'da, yüksek yerlerde korkunç kentin yeri gökyüzünde bir kötülük alameti gibi belli oluyordu; gün ışığında düşünceli bir kasveti, yıldızların altında korku salan bir parıltısı vardı.

"İşte burası," dedi Marlow birden, "dünyanın karanlık yerlerinden biri oldu hep."

İçimizde "denizin peşine düşmeye devam eden" bir tek o kalmıştı. Hakkında söylenebilecek en kötü şey, sınıfının temsilcisi olmamasıydı. Marlow bir denizciydi, ancak denizcilerin çoğu, deyim yerindeyse yerleşik hayatlar sürerken, o aynı zamanda bir maceraperestti de. Denizcilerin akıllarında hep evde olmak vardır; zaten evleri de, yani gemileri de hep yanlarındadır; yurtları da denizdir onların. Bütün gemiler birbirlerine benzer, deniz hep aynıdır. Bu değişmez çevreleri içersinde, yeni limanları, yeni yüzleri, hayatın değişken büyüklüğünü ve akıp giden maziyi bilinmeyene karşı duyulan korkuyla değil, küçümseyici bir aldırmazlıkla görmezden gelirler. Çünkü bir denizci için, varlığının metresi ve kader kadar anlaşılmaz olan denizin kendisinden başka gizemli hiçbir şey yoktur. Geri kalanına gelince; saatlerce çalıştıktan sonra kıyıda bir gezinti ya da küçük bir eğlence ona tüm kıtanın gizini bahşeder ve denizci de zaten genellikle bu sırrın bilmeye değecek kadar önemli bir şey olmadığına kanaat getirir. Denizcilerin hikâyelerinin doğrudan bir basitliği vardır; bu hikâyelerin bütün anlamı incir çekirdeğini bile doldurmaz. Oysa ki Marlow (eğer hikâye anlatma eğilimi bir yana bırakılırsa) tipik bir denizci değildi, ona göre bir olayın anlamı bir çekirdek gibi içte değil dıştaydı ve ateşin hafif sisi ortaya çıkarışı gibi anlamı ortaya çıkarır, kimi zaman ay ışığının hayali aydınlığı tarafından görünür kılınan sisli haleler gibi hikâyeyi sarmalardı.

Aslında söylediği hiç de şaşırtıcı değildi; hatta tam Marlow'a göre bir sözdü işte. Sessizce kabul gördü. Kimse duyduğunu belli etmedi bile. O da ağır ağır anlatmaya devam etti:

"Çok eski zamanları düşünüyordum, Romalıların buraya ilk kez geldiği günleri, bin dokuz yüz yıl önceyi; dün gibi yani... Bu nehir ne zamandır ışık saçıyor? Şövalyeler zamanından beri mi diyorsunuz siz? Evet, ama ovada

yayılan bir yangın, bulutların arasında bir şimşek gibidir o. Onun parıltısında yaşıyoruz. İhtiyar dünya döndükçe de böyle sürer umarım! Ama daha dün buralara karanlık hâkimdi. Birden rotasını kuzeye çevirmesi emredilen, alelacele kara yoluyla Galyalıların arasından geçen; elbette eğer okuduklarımız doğruysa lejyonerlerin bir iki ayda inşa ettiği –onlar da çok becerikli adamlardı herhalde– yüzlerce tekneden birinin başına verilecek olan Akdeniz'deki güzel bir –nasıl derler– kadırganın komutanını düşünün. O adamı burada hayal edin; dünyanın öbür ucu, kurşun rengi deniz, duman rengi gökyüzü, akordeon kadar sağlam gemilerden biri –erzak, sipariş ya da her ne ise yüklü– nehirden yukarı doğru ilerliyor. Kum sığlıkları, sazlıklar, ormanlar, vahşiler... Uygar bir adam için yiyecek hiçbir şey yok, içme suyu da Thames'ten. Ne Falernia şarabı ne de kıyıya çıkma imkânı. Arazi içinde kaybolmuş, şurada burada bir askeri kamp, samanlıkta iğne aramak gibi bir şey. Soğuk, sis, fırtına, hastalık, sürgün ve ölüm; ölüm sinsi sinsi dolaşıyor; havada, suda, çalılıkların arasında. Burada sinek gibi ölüyorlardı herhalde. Ama o... O başardı elbette. Hem de çok iyi yaptı işini, hiç kuşkusuz, yaptığı iş üzerinde çok da fazla düşünmedi, daha sonraları, yapmış olduğuyla övünmesinin dışında, belki de. Onlar karanlıkla yüzleşebilecek kadar cesurdular. Muhtemelen, eğer Roma'da sıkı dostları varsa, bu iklimden de sağ kurtulabilirse Ravenna'daki filoya terfi edebileceğini düşünüp keyifleniyordu. Ya da eski Roma giysileri içinde genç ve nazik bir yurttaşı düşünün; belki zar oyunlarına fazlaca düşkün bir genç, anlarsınız ya, buraya bir valinin, vergi tahsildarının veya

tüccarın peşinde talihini kovalamak için gelmiş. Bataklığa, ağaçların arasından yürüyüp içerlerde bir üsse vardığında etrafını saran vahşeti, o büyük vahşeti sezer; ormanda, cangıllarda ve vahşi adamların yüreklerinde yaşayan yabaniliğin gizemli dünyasını. Bu tür gizemlerin kabul törenleri de olmaz. Anlaşılmaz olanın, bu yüzden de nefret edilenin göbeğinde yaşamak zorundadır. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, bir de bir büyü etkisi altına alır onu. İğrençliğin büyüleyici gücü, bilirsiniz. Giderek büyüyen pişmanlığı hayal edin, kaçıp kurtulma arzusunu, aciz tiksinme hissini, teslimiyeti ve nefreti."

Durdu.

"Ama," diye başladı yeniden, bir kolunu dirseğinden kaldırıp avucunu dışa doğru çevirerek. Bağdaş kurmuş haliyle, Avrupai giysiler içinde, elinde

bir tek lotus çiçeği eksik, oturmuş vaaz veren bir Buda'ya benziyordu. "Ama hiçbirimiz tam olarak böyle hissetmeyiz," dedi. "Başarmak kurtarır bizi; başarıya olan bağlılığımız. Onlar aslında pek de kayda değer adamlar değillermiş. Sömürgeci değillermiş; sadece yönetimleri disiplinliymiş diye düşünüyorum. Fatihtiler, bunun için yalnızca vahşi bir güç gerekir, bunun da övünülecek bir yanı yoktur, çünkü gücünüz başkalarının zayıflığından kaynaklanan bir şeydir sadece. Sırf ortada sahip olunacak bir şeyler var diye her şeyi kapmaya çalıştılar. Kanlı bir soygundu yaptıkları, geniş çaplı bir kıyım, gözlerini karartıp girişiyorlardı bu işlere; karanlıkla cebelleşenlerden de beklenen budur zaten. Dünyanın fethi, ki bu genellikle toprağın, farklı bir ten rengine, nispeten daha basık burunlara sahip olanların elinden alınması anlamına gelir, aslında üzerine kafa yorulduğunda pek de hoş bir şey değildir. Bu durumu düzelten tek şey düşüncedir. Yapılan işin arkasındaki düşünce; yalandan bir duygusallık değil ama, gerçek düşünce; düşünceye bencilce olmayan bir inanç, kurgulayabileceğiniz, önünde diz çökebileceğiniz, adaklar adayabileceğiniz bir şey..."

Sözünü kesti... Alevler süzülüyordu nehrin üzerinde; küçük yeşil alevler, kırmızı alevler, beyaz alevler, kovalayan, yarışan, toplaşan, birleşen, birbirlerinin üzerinden geçen, sonra da yavaşça ya da aceleyle ayrılan alevler. Büyük kentin trafiği, uykusuz nehrin üzerinde derinleşen gece boyunca sürdü gitti. Biz ise izlemeye devam ediyorduk, sabırla bekliyorduk; nehrin akıntısı kesilene dek yapacak bir şey yoktu, fakat uzun süren sessizliğin ardından, duraksayarak, "Bir zamanlar benim de tatlı su denizciliği yaptığımı sanırım hepiniz hatırlıyorsunuz," dediğinde cezir gerçekleşene kadar Marlow'un sonu gelmez tecrübelerinden birini daha dinlemenin kaderimiz olduğunu biliyorduk.

"Aslında şahsen başıma gelenlerle sizi sıkmak istemem," diye başlayıp dinleyicilerinin en çok neleri duymak istediğinden emin olamayan şu hikâyecilere özgü zayıflığı gösterdi. "Ama yine de bu olayın üzerimdeki etkisini anlayabilmeniz için oraya nasıl gittiğimi, neler gördüğümü, nehri geçip o zavallı dostla tanıştığım yerlere nasıl ulaştığımı bilmeniz gerekir. Bu seyahatimin en uç, tecrübelerimin de tepe noktasıydı. Bu tecrübeden sonra sanki bana dair her şeye ve düşüncelerime bir tür ışık tutuldu. Olay iç karartıcı ve acıklı, hiçbir şekilde sıradışı bir olay değil, ama pek açık da sayılmaz. Yok, hiç açık sayılmaz, ama yine benim için aydınlatıcıydı.

“Hatırlarsanız, o zamanlar Hint Okyanusu’nu, Pasifik’i, Çin Denizi’ni dolaşıp altı yıl kadar –yani yeterli bir süre– Doğu’da kaldıktan sonra Londra’ya yeni dönmüştüm; boş gezenin boş kalfası olduğumdan, gelip sizi işlerinizden alıkoyuyor, evlerinizi istila ediyordum, sanki sizi uygarlaştırmak gibi kutsal bir vazifem vardı. Başlangıçta keyifliydi ama dinlenmekten yorulmaya başlamıştım. Sonra bir gemi aramaya koyuldum. Bu bana o zaman dünyanın en zor işi gibi geldi, ama gemilerin hiçbiri yüzüme bakmıyordu ve o oyundan da sıkıldım.

“Küçükken haritalara karşı büyük bir tutkum vardı. Saatlerce Güney Amerika’ya, Afrika’ya, Avustralya’ya bakar, keşiflerin heyecanıyla kendimi kaybederdim. Dünya üzerinde o zamanlar pek çok boş alan vardı; ben de haritada özellikle davetkâr bir yer görünce (gerçi o zaman her yer gözüme böyle görünüyordu ya) parmağımı üzerine koyup, büyüyünce buraya gideceğim derdim. Kuzey Kutbu da işte bu noktalardan biriydi, hatırlıyorum. Beyler, bugüne dek hiç oraya gitmedim, bundan sonra da deneyecek değilim. Benim için artık bir çekiciliği kalmadı. Kimi yerler de Ekvator’un etrafında uzanıyordu; her iki yarıküre üzerinde ve her enlemde. Bunlardan bazılarına gittim de... Her neyse; konumuz bu değildi, ama bunlardan bir tanesi vardı ki; en büyüğü, en boş olanı. Oraya gitmeye can atıyordum denebilir.

“Doğru; artık orası da pek boş sayılmazdı. Çocukluğumdan bu yana nehirlerle, göllerle ve isimlerle dolmuştu. Çekici sırlar taşıyan boş alan –bir çocuğun hakkında hayaller kurabileceği bir beyazlık– olarak kalmaya devam edemedi. Karanlığın yurdu haline geldi, ama o haritanın üzerinde, başı denize uzanan, gövdesi bütün ülkenin üzerine yayılan, kuyruğu arazinin derinliklerinde kaybolan dev bir yılana benzeyen, öyle kudretli, öyle büyük bir nehir vardı ki... Onu bir dükkânın vitrinindeki haritada gördüğümde, minik, aptal bir kuş yılanla yüz yüze geldiğinde nasıl büyülenirse, işte öyle büyülenmiştim. Neden sonra, o nehir üzerinde ticaretle uğraşan büyük bir şirketin varlığını anımsadım. İşte bu! Bu kadar çok nehirde ticaret yapmak için gemileri olması gerekir dedim kendi kendime —buharlı tekneleri! Niye bu teknelerden birinin başına geçen ben olmayacaktım ki? Donanma Caddesi boyunca yürümeye koyuldum, bu fikir aklımdan çıkmıyordu. Yılan beni kendimden geçirmişti.

“Kıta Avrupası’nın bir şirketinin oradaki ticaret grubundan söz ettiğimi anlamışsınızdır, ama benim de Kıta Avrupası’nda yaşayan birçok akrabam vardı; dediklerine göre hem çok daha ucuz hem de göründüğü kadar kötü değilmiş oralar.

“Maalesef, akrabalarımın başını ağrıtmaya başladığımı itiraf etmeliyim. Benim için bu zaten yeni bir başlangıçtı. Bilirsiniz; amacıma ulaşmak için bu tür yollara başvurmayı sevmem. Ben her zaman gideceğim yere kendi yolumdan, kendi ayaklarım üzerinde gitmişimdir. Yaptıklarıma ben de inanamıyordum, ama görüyorsunuz ya, öyle ya da böyle oraya gitmem gerektiğini hissediyordum. Başlarına ekşidim. Adamlar ‘Sevgili dostum,’ diyor, ama hiçbir şey yapmıyorlardı. Sonra –inanır mısınız?– kadınları denedim. Ben, Charlie Marlow, iş bulabilmek için araya kadınları soktum. Tanrım! Kendimi iyiden iyiye kaptırmıştım. Bir halam vardı, sevimli, girişken bir kadıncağız. Bana, ‘Harika olur. Senin için ne gerekiyorsa yapmaya hazırım. Bu çok iyi bir fikir. Yönetimde çok üst düzeyde birinin hanımını, ayrıca çok sözü geçen bir adamı tanıyorum,’ türünden bir mektup yazdı. Eğer hayalim buysa, buharlı bir nehir gemisinin kaptanı olarak atanmamı sağlamak için elinden geleni ardına koymamaya kararlıydı.

“Sonunda atandım elbette; üstelik çok da çabuk oldu bu. Şirket, yerlilerle yaşanan bir kavga sırasında kaptanlarından birinin öldürüldüğü haberini almıştı galiba. Bu benim için bir şanstı; artık gitmek için iyice sabırsızlanıyordum. Aylarca sonra ölen adamın cesedini aramaya koyulduğumda, söz konusu kavganın iki tavuk yüzünden çıkan anlaşmazlıktan kaynaklandığını öğrendim. Evet, iki kara tavuk. Fresleven –adamın adı buymuş. Danimarkalı’ymış– pazarlık sırasında kandırıldığını düşünerek karaya çıkıp köyün şefine sopayla vurmaya başlamış. Ah, sonradan bu adamın dünyanın en nazik, en sakin insanlarından biri olduğunu duyduğumda aslında hiç de şaşırmadım. Kuşkusuz öyleydi, ama soylu davası uğruna iki yıldır oralardaydı ve takdir edersiniz ki muhtemelen bir şekilde onurunu korumak istemişti. Bu yüzden toplanan halk şaşkın bakışlarla seyrederken o ihtiyar zenciyi acımasızca dövmüştü; ta ki, –bana anlatıldığına göre– ihtiyarın oğlu, babasının feryatları karşısında çaresizlikle mızrağını tereddütle de olsa beyaz adama saplayana dek. Mızrak, kaptanın kürek kemikleri arasına kolayca girivermişti. Bütün halk, başlarına bir felaket geleceği korkusuyla ormanın iç kesimlerine çekilmiş. Sanırım Fresleven’in gemisi de panik içinde, baş makinistin kumandasında

oradan uzaklaşmıştı. Ben gidip de yerine geçene kadar kimse Fresleven'in cesediyle ilgilenmemişti. Cesedin öylece kalmasına izin veremezdim, ama günü gelip de, selefimle tanışma fırsatı bulduğumda, kaburgalarının arasında büyüyen otlar kemiklerini örtecek kadar uzamıştı. Öylece yatıyordu. Doğaüstü varlığa, yere düştükten sonra hiç kimse dokunmamıştı. Köy terk edilmiş, çürüyen kararmış kulübeler yıkılmış, araziyi çevreleyen çitler darmadağın olmuştu. Köyü gerçekten de bir felaketin vurduğuna şüphe yoktu. İnsanlar ortadan kaybolmuştu. Çılgınca korku erkekleri, kadınları, çocukları çalılıklara sürüklemiş, bir daha da geri dönmemişlerdi. Tavukların başına ne geldiğini de bilmiyorum, ama bu olaydan onlar da etkilendiler sanırım. Yine de, bu büyük olayın sayesinde yeni işime umduğumdan çabuk atanmıştım işte.

"Hazırlanmak için çılgınca koşturdum ve daha kırk sekiz saat dolmamıştı ki patronlarıma görünmek için Manş Denizi'ni geçiyordum. Birkaç saat içinde bana hep beyaz kireçle sıvanmış bir mezarı anımsatan kente varmıştım. Kuşkusuz bir ön yargı bu. Şirketin bürosunu bulmakta zorlanmadım. Kentin en büyük binasıydı; kime sorsanız gösterirdi. Denizaşırı bir imparatorluk kuracak, ticaret yapıp paraya para demeyeceklerdi.

"Koyu gölgeler altında dar ve ıssız bir sokak, yüksek binalar, sayısız panjurlu pencere, ölümcül bir sessizlik, taşların arasından fışkıran otlar, sağda ve solda büyük araba girişleri, aralık duran devasa, çift kanatlı kapılar. Bu yarıklardan birinin içine daldım, çöl kadar sıkıcı, süssüz merdivenlerden bir kat çıktım ve karşıma çıkan ilk kapıyı açtım. Biri şişman, diğeri zayıf iki kadın hasırdan iskemlelerde oturmuş bir şeyler örüyorlardı. Zayıf olanı ayağa kalktı, bana doğru yürüdü –örmeyi bırakmamıştı, gözleri yere bakıyordu– tam da bir uyurgezerin yolundan çekilir gibi önünden çekilmeyi düşündüğüm anda karşımda dikilip başını kaldırdı. Elbisesi şemsiye kumaşı kadar sadeydi; tek kelime etmeden döndü ve beni bir bekleme odasına götürdü. Adımı verdim, etrafa bakındım. Ortada sade bir masa, duvar kenarlarında şatafatsız sandalyeler, bir köşede büyük, parlak bir harita vardı; harita gökkuşağının renklerine boyanmıştı. Kırmızılar ağırlıktaydı –kırmızıyı görmek her zaman iyidir, çünkü bu yerlerde gerçekten de iş yapıldığını bilirsiniz– bir sürü mavilik, biraz yeşil, yer yer oranj ve Doğu kıyısında da ilerlemenin neşeli öncülerinin keyifle lager biralarını içtikleri yerleri gösteren mor bir bölge vardı, ama bunlardan

hiçbiri benim gideceğim yer değildi. Ben sarı kısma gidiyordum. Tam ortadaki bölgeye. Nehir işte oradaydı –büyüleyici, ölümcül– yılan gibi. Of! Bir kapı açıldı; beyaz saçlı kâtibin başı göründü; yüzünde anlayışlı bir ifade vardı; cılız işaret parmağıyla işaret ederek beni mabede davet etti. İçerisi loştu; ortada ağır bir yazı masası duruyordu. Masanın arkasındaysa solgun yüzlü, şişman, fraklı bir adam oturuyordu: Patronun bizzat kendisi. Tahminimce boyu 1.60 civarlarındaydı; kim bilir kaç milyon tutuyordu elinde. Galiba tokalaştık, belli belirsiz bir şeyler söyledi; Fransızcamdan memnun kaldı. *Bon voyage*.

“Neredeyse kırk beş saniye içinde kendimi yeniden bekleme salonunda şu şefkatli kâtiple birlikte buldum. Kâtip üzülerek ve halime acıyarak bana bazı belgeler imzalattı. Orada, birçok şeyin yanında şirket sırlarını da kimseye anlatmayacağıma dair imza attım. Burada da anlatmayacağım.

“Kendimi biraz rahatsız hissetmeye başlamıştım. Bilirsiniz böyle seremonilere pek alışık değilimdir; havada da bir uğursuzluk vardı. Sanki gizli bir teşkilata giriyordum, bilemiyorum; bir şeyler tam da doğru gitmiyor gibiydi; çıkınca rahatladım. Dışarıdaki odada iki kadın hararetle kara yünlerini örmeye devam ediyordu. Gelip gidenler oluyor, kadınlardan genç olanı kalkıyor, onları içeri götürüp getiriyordu. Yaşlı olan iskemlesinde oturmaya devam ediyordu. Topuksuz kumaş terlikli ayaklarını küçük ısıtıcının üzerine yerleştirmişti; kucağında da bir kedi uyuyordu. Başında kolalı beyaz bir başlık vardı, yanağında bir siğil göze çarpıyordu, gümüş çerçeveli gözlükleri burnunun ucunda asılı duruyordu. Gözlüklerinin üzerinden bana baktı. O bakışın ani ve kayıtsız sükûneti beni tedirgin etti. Salak, sırıtkan görünümlü iki genç geldi, kadın aynı kayıtsız, bilge edasıyla onlara da baktı. Sanki onlar hakkında da, benim hakkımda da her şeyi biliyordu. İçime ürkütücü bir his çöktü. Esrarengiz ve meşum birine benziyordu. Çok uzaklardayken bile, Karanlığın kapısını bekleyen, sanki bir tabut örtüsü örer gibi kara yünlerini ören bu iki kadını sık sık düşünmüşümdür. Biri durmadan insanları bilinmeyenle tanıştırıyordu, diğeri güleç, aptal yüzleri kayıtsız, ihtiyar gözleriyle süzüyordu. *Ave*! Kara yün örücü ihtiyar. *Morituri te salutant*. Bu kadının yüzüne baktıklarının yarısı bile kendisini tekrar görememiştir.

“Bir de doktora görünmem gerekiyordu. Kâtip, kederimi büyük oranda paylaştığını belli eden tavrıyla bana bunun ‘basit bir formalite’ olduğuna

dair güvence verdi. Ardından şapkasını sol kaşının üzerine devirmiş bir genç geldi; tahminimce bir memur –bu işte şüphesiz memurlara da yer olmalıydı, fakat bina, tıpkı ölüler kentinin evlerinden biri kadar sessizdi– üst katlardan bir yerlerden gelmişti, bana yol gösterdi. Pejmürde, özensiz giyimli biriydi; ceketinin kolları mürekkep lekesi içindeydi; kravatı büyük ve kabarıktı, çenesi eski bir botun burnunu andırıyordu. Doktora gitmemiz için henüz erken olduğundan ben bir içki içmeyi teklif edince arkadaş canlısı oluverdi. Oturmuş vermutlarımızı içerken, bana şirketin yaptığı işleri övüp durdu; bir ara kendisinin o uzak diyarlara gitmemiş olmasına şaşırdığımı ifade ettim. O zaman birden ciddileşip toparlandı: ‘Platon’un dediği gibi, göründüğüm kadar salak değilimdir ben’ dedi yüksekten bakarak, büyük bir kararlılıkla kadehini boşalttı ve kalktık.

“Yaşlı doktor nabzıma baktı, bu sırada aklından bambaşka şeyler geçtiği belliydi, ‘İyi, iyi, oralar için iyi,’ diye mırıldandı ve ardından gayet hevesli bir ses tonuyla kafatasımı ölçmek için izin istedi. Şaşırmıştım, ‘Olur,’ dedim. Doktor pergele benzer bir alet çıkardı; başımın önünü, arkasını, her tarafını ölçüp, dikkatli dikkatli notlar tutuyordu. Tıraşsız, ufak tefek bir adamdı; eski püskü, gabardin türü bir ceket giyiyor; ayağında terlikleriyle zararsız bir şapşala benziyordu. ‘Oralara gidenlerden, bilim adına kafataslarını ölçmek için izin isterim hep,’ dedi. ‘Geri döndüklerinde de ölçüm yapıyor musunuz?’ diye sordum. ‘Dönenleri hiç görmedim,’ yanıtını verdi; ‘Zaten asıl değişim dışarıda değil, içeride olur, anlıyorsun değil mi?’ Sanki ortada komik bir şey varmış gibi güldü. ‘Demek oralara gidiyorsun ha? Harika. Pek ilginç.’ Beni şöyle bir süzdükten sonra tekrar not aldı. Sıradan bir şey söyler gibi, ‘Ailenizde hiç deliren olmuş muydu?’ diye sordu. Bu soru beni çok rahatsız etti. ‘Bu soru da bilimin yararına mı?’ dedim. Sinirlenmeme aldırmadan, ‘Bireylerdeki,’ dedi, ‘zihinsel değişimleri yerinde incelemek tıp için enteresan olabilirdi ama...’ ‘Siz ruh doktoru musunuz?’ diye sözünü kesiverdim, ama o sakinliğini elden bırakmadan, ‘Her doktor biraz olmalıdır,’ diye devam etti konuşmasına. ‘Oraya giden, siz beylerin yardımıyla kanıtlanabilecek küçük bir teorim var. Ülkemin böylesine muazzam bir sömürgeye sahip olmaktan sağlayacağı olanaklara benim sunabileceğim katkı da işte bu. İşin servet kısmını başkalarına bırakıyorum. Sorduğum sorulardan ötürü beni bağışlayın, çünkü siz muayene ettiğim ilk İngilizsiniz...’ Ona tipik bir İngiliz olmadığımı anlatmaya çalıştım. ‘Eğer olsaydım,’ dedim, ‘sizinle burada bu şekilde

konuşuyor olmazdım.’ ‘Bu söylediklerinizçok etkileyici ancak muhtemelen yanlış,’ diyerek kahkahayı bastı. ‘Güneşte kalmaktan çok, hiddetlenmekten sakının. *Adieu*. İngilizcede nasıl diyorsunuz? Hoşça kal. Ah! Hoşça kal. *Adieu*... Tropikal bölgelerde kişi her şeyden önce sakin olmayı başarmalı.’ Dikkatli ol dercesine işaret parmağını havaya kaldırdı... ‘*Du calme, du calme, adieu*.’

“Geriye bir tek iş kalmıştı; biricik halamla vedalaşmak. Karşılaştığımızda keyfi yerindeydi. Bir fincan çayını içtim. Kim bilir bir daha ne zaman bu kadar güzelini içeceğim! Rahat havasıyla bir hanımefendinin sahip olmasını bekleyeceğiniz oturma odasına bire bir uyan odada, ateşin başında uzun uzun sohbet ettik. İşte, bu baş başa sohbet sırasında ileri gelen beylerden birinin eşinin yanı sıra, kim bilir daha kaç kişiye eşi benzeri olmayan, özel ve son derece yetenekli bir adam, şirket için bulunmaz nimet olarak tanıtıldığımı öğrendim. Ah, Tanrım! Verdikleri iş de nehirde çalışan üç kuruşluk bir buharlı geminin yönetimiydi altı üstü, artık ben de o büyük harfle yazılan “İşçi”lerden biriydim. İşte, aydınlığın elçisi, ikinci sınıf havari gibi bir şey. O sıralar gazetelerde bu türden zırvalar sık sık yayınlanırdı, anlaşılan kadıncağız etrafını saran saçmalıklara kendisini epeyce kaptırmıştı. ‘Cahil milyonları kaba yaşamlarından kurtarmaktan’ o kadar çok söz etti ki, sonunda dayanamadım. Araya girip şirketin amacının kâr etmek olduğunu ima etmeye çalıştım.

“Ama o, kendisinden gayet emin, ‘Sevgili Charlie, unutma ki herkes hak ettiği hayatı yaşar,’ diye kestirip attı. Kadınlar gerçeklerden ne kadar da uzaklar! Kendi dünyalarında yaşayıp gidiyorlar, asla var olmayan, mümkün olmayan bir dünyada. Elbette her şeyiyle çok güzel bir dünya bu, ama eğer onların tasarladığı gibi kurulmuş olsaydı, eminim daha ilk gününde, gün güneş batmadan çöker gider, dünya kurulalı beri biz erkeklerin içinde memnuniyetle yaşadığımız dünyanın çetrefil gerçekleri ortaya çıkıp böylesi bir dünyayı yıkıverirdi.

“Ardından kucaklandım; sıkı giyinmem, sık sık mektup yazmam falan tembih edildi ve ayrıldım. Yolda, neden bilmiyorum, sahtekârın tekiymişim gibi tuhaf bir hisse kapıldım: İşin garibi, sıradan birinin karşıdan karşıya geçmeye karar verirken geçirdiği kararsızlığı bile geçirmeden, pılımı pırtımı toplayıp, yirmi dört saat içinde dünyanın öbür ucuna gitmeye karar verebilen ben, bu sıradan olay karşısında tereddüt demesem bile, bir tür

şaşkınlık yaşıyordum. Sanırım içinde bulunduğum ruh halimi en iyi şöyle anlatabilirim: Birkaç saniyeliğine kendimi sanki bir kıtanın değil, koca dünyanın ortasına doğru gitmek üzereymişim gibi hissettim.

“Bir Fransız buharlı gemisiyle yola çıktım; görebildiğim kadarıyla yalnızca askerleri ve gümrükçüleri indirmek için önümüze gelen her lanet olası limanda duruyorduk. Kıyıyı seyre daldım. Geminin yanından kayıp giden kıyı şeridini izlemek, bir muammaya kafa yormaya benziyordu. Kıyılar, önünüzde güleç, asık suratlı, davetkâr, ulu, huysuz, tatsız ve yabanidirler; her zaman dilsiz, ama sanki ‘Gel de keşfet,’ diye fısıldar gibidirler, fakat bu kıyı gördüklerimin içinde en yavanıydı. Sanki daha tam olarak biçimlenmemişti, gaddar bir tekdüzelik içindeydi. Neredeyse siyah denebilecek kadar koyu yeşil olan devasa ormanın kenarı, parıltısı çökmekte olan sisle bulanıklaşmış mavi deniz boyunca cetvelle çizilmiş gibi dümdüz akan beyaz dalgaların köpükleriyle süslüydü. Güneş yakıp kavuruyordu, kara

buğuluydu; terliyordu sanki. Kıyıda patlayan dalgaların beyaz köpüklerinin ardında yer yer, grili-beyazlı lekelerden kümeler göze çarpıyor, bazen de üzerlerinde bir bayrak dalgalanıyordu. Yüzlerce yıllık yerleşimler, el değmemiş genişliğin önünde birer topluiğne başı gibi görünüyorlardı. Dalgalara çarpa çarpa ilerliyor, durup askerleri indiriyor, sonra biraz daha ilerleyip tenekeden birer kulübeyle bayrak direğinin içlerinde kaybolduğu, Tanrı’nın unuttuğu o toprak parçalarına zorla tahsilat yapmaları için vergi memurlarını ve bu kez muhtemelen onları korumaları için askerleri indiriyorduk. Duyduğuma göre bazıları dalgaların arasında boğuluyordu, ama kimsenin umurunda değildi bu. Onları karaya atıp kendi yolumuza devam ediyorduk. Kıyı her gün aynıydı, sanki hiç kıpırdamıyorduk; oysa bir sürü yer, bir sürü ticaret merkezi geçmiştik; büyük Büyük Bassam, Küçük Popo gibi adları, sanki lanet bir dekorun önünde oynanan bir açgözlülük komedisinden alınmış gibiydi. Yolculuğun verdiği aylaklık hissi, hiçbir ortak noktamız olmayan bu adamlar arasında yaşadığım tecrit, yağlı ve uyuşuk deniz, kıyının kasvetli tekdüzeliği; bunlar beni adeta nesnelerin gerçekliğinden uzaklaştırıyor, kederli, mayışık bir kuruntu kapanının içinde tutuyordu. Arada sırada kıyıya çarpan dalgaların sesleri, tıpkı bir kardeşin konuşması gibi keyif vericiydi. Dalga sesi doğaldı, çünkü bir nedeni, bu yüzden de bir anlamı vardı. Ara sıra kıyıdan gelen bir kayık, gerçekle anlık da olsa bağ kurmamı sağlıyordu. Küreklere asılanlar

siyah adamlardı. Ta uzaklardan gözlerinin parıldayan akları görülürdü. Bağrışır, şarkı söylerlerdi; vücutları ter içinde, yüzleri grotesk maskeler gibi; fakat bunlar, eti kemiği, yabani canlılıkları, ateşli yaşama enerjileri olan, en az kıyıya vuran dalgalar kadar doğal ve gerçek adamlardı. Orada bulunmak için bir bahaneye ihtiyaçları yoktu. Onları izlemek büyük bir rahatlama sağlıyordu. Bir an için kendimi düpedüz gerçekler dünyasında hissediyordum, ama bu da çok uzun sürmüyordu. Bu ruh halini sonlandıracak bir şeyler çıkıveriyordu ortaya. Hatırlıyorum, bir defasında açığa demirlemiş bir savaş gemisine rastladık. Ortalıkta bir kulübe dahi yoktu, ama gemi, toplarıyla araziyi dövüyordu. Fransızların savaşlarından biri oralarda sürüyor olmalıydı. Geminin bayrağı, paçavra gibi sarkmıştı; altı inçlik toplar geminin alt gövdesindeki deliklerden dışarı taşıyor; yağ gibi kaygan dalgalar gemiyi ağır ağır kaldırıp indirirken narin direkleri yalpalıyordu. Toprak, hava ve suyun bomboş sonsuzluğunda bu gemi bir kıtayı anlamsızca ateşe tutuyordu işte. Altı inçliklerden biri ‘güm’ diye patlıyor, küçük bir alev parlayıp sönüyor, beyaz bir duman biraz çıkıp hemen yok oluyor, küçücük mermiden cılız bir ses geliyor ve hiçbir şey olmuyordu. Olamazdı da zaten. Bu işin delice bir yanı vardı; olay zaten acıklı bir komedi seyrettiğimiz hissini veriyordu; güvertede adamın birinin oralarda, görünmeyen bir yerlerde yerlilerin –‘Düşmanlar!’ diyordu o– kampı olduğunu söylemesi de bu duyguyu yok etmeye yetmiyordu.

“Mektuplarını verdik (o ıssız gemide her gün ortalama üç adamın sıtmaya yakalanarak öldüğünü duydum) ve yolumuza devam ettik. Ölümün ve ticaretin coşkulu dansının aşırı sıcak bir dehlizin durgun ve topraksı havasında sürdüğü birkaç gülünç isimli yerde daha durduk; gemimiz dümdüz kıyı boyunca tehlikeli dalgalar arasında ilerlerken, Doğa adeta kendisini rahatsız edenleri başından savmak istiyordu; kıyılarına çamur yığılmış, suları balçık gibi koyulaşmış, kıvrım kıvrım mangrovları istila eden, bize umutsuzluğa karşı acıyla kıvranıyor gibi görünen, yaşam içindeki ölüm nehirlerine girdik, çıktık. Hiçbir yerde özel izlenimler edinecek kadar kalmadık, ama içimde genel, belirsiz, bunaltıcı bir merak duygusu giderek büyüyordu. Sanki kâbusları çağrıştıran bezdirici bir hac yolculuğundaydım.

“Büyük nehrin ağzını gördüğümde, neredeyse otuz günden fazladır yoldaydım. Başkent önlerinde demir attık, ama yeni işime başlayabilmem için iki yüz mil daha yol kat edecektim. Ben de ilk fırsatta otuz mil ötedeki bir başka yere doğru yola çıktım.

“Küçük bir gemide yer buldum. Geminin kaptanı İsveçliydi, denizci olduğumuzu öğrenince beni köprüye davet etti. Kaptan sıska, açık tenli, uzun saçlı, asık yüzlü, ayaklarını sürüyerek yürüyen bir gençti. Sefil küçük iskeleden ayrıldıktan sonra küçümseyerek, başıyla kıyıyı gösterdi, ‘Orada mı yaşıyordun?’ diye sordu. ‘Evet,’ dedim. ‘Şu hükümetin adamları bir âlem değil mi?’ diye devam etti düzgün bir İngilizce’yle ve buruk bir ses tonuyla, ‘Kimileri ayda birkaç frank uğruna neler neler yapıyorlar. Bu tür adamlar ülkenin iç kesimlerine gittiklerinde başlarına neler gelir kim bilir.’ Sorusunun cevabını bizzat görmeyi beklediğimi söyledim. ‘Yaa!’ diye bağırdı. Gözünü rotasından ayırmadan hafif yana kaydı. ‘O kadar da hevesli olmayın,’ diye devam etti. ‘Daha geçen gün yolda kendisini asan bir adamı taşıdım. O da İsveçli’ydi.’ ‘Kendisini mi asmış! Ama neden?’ diye bağırdım. Dikkatle ileri bakmayı sürdürüyordu. ‘Kim bilir? Belki güneş çarpmıştır; belki de bu ülke.’

“Sonunda bir yere varmıştık. Önümüzde bir kayalık yükseliyordu. Kıyıda kazılmış topraklar yığılmıştı; bir tepenin üzerinde kimileri sac damlı evler ya kazı artıklarının arasına ya da yamaca inşa edilmişlerdi. Yukarılardan nehrin sürekli uğultusu, insanların yaşadığı bu harap manzaraya eşlik ediyordu. Çoğu zenci ve çıplak insanlar etrafta karıncalar gibi dolanıyordu. İskele nehre doğru uzanıyordu. Güneş arada bir aniden parıldıyor, her şeyi kör edici bir ışığa boğuyordu. İsveçli, kayalık yamaçtaki barakaya benzer üç ahşap binayı göstererek, ‘İşte sizin şirketin yeri,’ dedi. ‘Eşyalarını gönderirim. Dört koli demiştin değil mi? Hadi... Hoşça kal.’

“Çimenlere gömülmüş bir kazan gördüm, ardından tepeye tırmanan patikayı buldum. Yol, büyük kayaların ve tekerlekleri havada duran devrilmiş küçük bir vagonun etrafından dolanıyordu. Tekerleklerden biri eksikti. Araç, bir hayvan leşi gibi ölü görünüyordu. Yürüdükçe, çürümekte olan başka makine parçalarıyla bir öbek paslı raya rast geldim. Solda, bir ağaç kümesinin oluşturduğu gölgede, karanlık nesneler cılız cılız kımıldıyordu sanki. Derin bir soluk aldım; patika çok dikti. Sağ taraftan bir düdük sesi geldi, siyah adamlar koşuşturmaya başladılar. Güçlü, tok bir patlama toprağı sarstı, yandan hafif bir duman yükseldi, o kadar. Kayanın yüzeyinde bir değişiklik görünmüyordu. Demiryolu inşa ediyorlardı. Uçurum, demiryolu yapılışına engel değildi, ama çalışıldığına dair tek işaret de az önceki amaçsız patlamaydı.

“Arkamdan gelen hafif bir şıngırtıya dönüp baktım. Altı zenci sıra olmuş patikayı çıkıyorlardı. Başlarındaki toprak yüklü sepetleri dengede tutmaya çalışarak, ağır ağır, dimdik yürüyorlardı; adımları, çıkan şıngırtıyla uyum içindeydi. Bellerine bağladıkları paçavraların arkadan sarkan uçları kuyruk gibi ileri geri sallanıyordu. Kaburgaları tek tek sayılıyordu; kollarındaki ve bacaklarındaki eklem yerleri, bir ipin üzerine atılmış düğümler gibiydi; her birinin boynunda demirden birer tasma vardı, birbirlerine zincirle bağlanmışlardı, o ritmik şıngırtı işte bu aralarında salınan zincirden geliyordu. Uçurumdan gelen ikinci patlama sesi bana o kıtayı bombalayan savaş gemisini hatırlattı. Aynı uğursuz ses; oysa bu adamları düşman olarak tasavvur etmek mümkün değildi. Bunlara hükümlüler deniyordu; adaletin öfkesi onları şarapnel parçaları gibi vurmuştu; onlar için denizden gelen anlaşılmaz bir muammaydı bu. Zayıf göğüsleri aynı anda inip kalkıyor, şiddetli solumalarıyla burun delikleri titriyor, taş kesmiş gözleri dimdik yokuşa bakıyordu. Mutsuz vahşilere özgü, baştan aşağı tuhaflıklarıyla, yüzüme bile bakmadan hemen bir karış yanımdan geçip gittiler. Bu kaba yontulmamışlığın arkasında kazanılmışlardan biri, yeni güçlerin ürünü, ortasından tuttuğu tüfeğiyle umutsuzca yürüyordu. Üniformasının bir düğmesi eksikti; patikada beyaz birini görünce derhal tüfeğini omzuna koydu. Basit bir önlemdi bu, beyaz adamlar birbirlerine uzaktan fazlasıyla benzediğinden, benim kim olabileceğimi bilemiyordu, ama çabucak kimliğimden emin oldu, kocaman, beyaz, namussuz bir gülümseme ve kendisine emanet edilenlere çevirdiği ani bir bakışla beni de duyduğu güvene ortak etti adeta. Ne de olsa ben de bu yüksek ve adil işleyişin, bu davanın bir parçasıydım.

“Yukarı çıkmak yerine, sola dönüp aşağıya yöneldim. Tepeye çıkmadan önce bu prangalı grubun gözden kaybolmasını istiyordum. Bilirsiniz; aslında pek de yufka yürekli değilimdir; benim de başkasına vurmak, kendimi korumak zorunda kaldığım zamanlar olmuştur. İçine düştüğüm hayat tarzı bunu gerektirdiğinden, ben de sonuçlarını hesaba katmadan başkalarına karşı koydum, saldırdım —ki bazen saldırmak tek karşı koyma biçimidir. Şiddetin, aç gözlülüğün, arzunun şeytani yüzlerini görmüşümdür, ama lanet olsun, bunlar güçlü kuvvetli, hırslı, gözlerini kan bürümüş şeytanlardı; insanları kontrol eden, sürü gibi yöneten şeytanlar; insanları diyorum, duyuyor musunuz? Yamaçta dikildim; bu toprak parçasının kör edici güneşi altında laçka, rol kesen, aç gözlü ve çılgınlığa varacak derecede

acımasız şeytanla tanışacağımı görebiliyordum. Ne denli sinsi olduğunuysa ancak aylar sonra, kilometrelerce uzakta anlayacaktım. Bir an, sanki bir uyarıyla şaşkınlık içinde kalakaldım. Sonunda yan yan tepeden aşağıya inip, daha önce gördüğüm ağaçlığa doğru yola koyuldum.

“Yamaçta, kimin ne amaçla kazdığını anlamama imkân bulunmayan, büyük bir çukurun etrafından dolandım. Ne taş ne de kum ocağına benziyordu. Öylesine bir çukurdu işte. Belki de açılmasına tek sebep, hükümlülere bir iş bulma arzusuydu. Bilemiyorum. Derken neredeyse yamaçtaki yara izi gibi ince bir koyağa düşecektim. İçine pis su borularının atılmış olduğunu gördüm. Aralarında tek bir sağlam boru yoktu. Hunharca parçalanmışlardı. En sonunda ağaçlığa vardım. Gölgede biraz dolanmak amacındaydım ama anında bir tür cehennemin karanlık çemberinin içine giriverdiğimi fark ettim. Çağlayanlar yakındaydı. Kesintisiz, tekdüze bir uğultu, en ufak bir esintinin bile olmadığı, yaprak kımıldamayan ağaçlığın kederli durağanlığını doldurmuştu; gizemli bir sesti bu; sanki yörüngesine giren dünyanın büyük gürültüsü aniden işitilir hale gelmişti.

Ağaçların arasına çömelmiş, uzanmış, oturmuş, ağaç gövdelerine yaslanmış, toprağa tutunmuş kara siluetler. Uçurumda bir patlama daha oldu, ayağımın altındaki toprak hafifçe titredi. İş devam ediyordu. Ne iş ama! Burası da çalışanların bazılarının ölmek üzere çekildiği yerdi zaten.

“Yavaş yavaş ölüyorlardı, bu çok açıktı. Düşman değillerdi, hükümlü de değillerdi, ama bu dünyayla bir alâkaları kalmamıştı. Bulanık zihinleriyle yeşilimsi karanlığın içinde uzanan, hastalığın ve açlığın kara gölgelerinden ibarettiler artık. Kıyının ücra köşelerinden süreli sözleşmelerin yasallığına dayanılarak getirilmişler, buralara uyum sağlayamamışlar, aşina olmadıkları besinlerle beslenmişlerdi; hasta düşüp iş göremez hale gelince de sürünerek buraya gelmelerine, dinlenmelerine izin verilmişti. Can çekişen bu adamlar hava kadar özgürdü ve zayıflıktan neredeyse hava kadar şeffaftılar. Ağaçların altında gözlerinin ışığını yavaş yavaş seçmeye başladım. Daha sonra yere baktığımda, ayak ucumda bir yüz gördüm. Bir omzu ağaca yaslanmış, kara kemikleriyle boylu boyunca uzanmıştı, gözkapakları ağır ağır açıldı, çökmüş gözleriyle bana baktı: Gözleri kocaman birer çukurdu, sanki kör gibiydi, beyaz parıltı, göz küresinin derinliklerine doğru giderek sönüyordu. Genç birine benziyordu, belki de çocuktu, ama bilirsiniz, onların yaşlarını tahmin etmek güçtür. Ona iyi kalpli İsveçli kaptanımızdan

aldığım bisküvilerden vermekten başka yapacak bir şey gelmedi aklıma. Parmakları yavaşça bisküvinin üzerine kapandı; başka ne bir kıpırdama, ne bir bakış... Boynuna bir parça beyaz yün iplik bağlamıştı. Neden? Nereden bulmuştu acaba? Bu bir sembol müydü, süs müydü, muska mıydı, yoksa kendini avutmak için mi bağlamıştı onu? Belirli bir anlamı var mıydı gerçekten? Denizaşırı ülkelerden gelen o beyaz ip parçası, onun siyah boynunda ilginç görünüyordu.

“Aynı ağacın yanında iki kemik yığını daha sivri üçgenler oluşturarak bacaklarını toplamış oturuyordu. Biri çenesini dizlerine dayamış, etrafa boş boş bakıyordu, yüzünde dayanılmaz, berbat bir ifade vardı: Onun hayalet kardeşi de bitkin alnını dizlerine yaslamıştı. Geri kalanlarsa toplu bir katliam ya da salgın tablosunda rastlanacak her türlü yürek burkucu manzarayı sergilemek üzere etrafa yayılmışlardı. Dehşet içerisinde donup kalmıştım ki, bu yaratıklardan biri, elleri ve ayakları üzerinde doğruldu, su içmek için emekleyerek nehre doğru ilerlemeye koyuldu. Avucuyla su içti, bağdaş kurup güneşin altında oturdu, az sonra kıvırcık saçlı başı, göğsünün üzerine düştü.

“Artık gölgelikte oyalanmak istemiyordum, kalkıp istasyona doğru yollandım. Binaların önünde bir beyazla karşılaştım, o kadar şık görünüyordu ki bir an için düş görüyorum sandım. Kolalı yaka, bembeyaz manşetler, hafif, alpaka ceket, bembeyaz bir pantolon, pırıl pırıl bir kravat, cilalı botlar. Şapka giymemişti. Saçları ikiye ayrılmış, güzelce taranmış ve yağlanmıştı; koca beyaz eliyle yeşil astarlı bir şemsiye tutuyordu. Şaşırtıcı biriydi, kulağının arkasında kalem vardı.

“Bu mucizeyle el sıkıştım ve kendisinin şirketin muhasebe müdürü olduğunu, tüm hesap işlerinin de bu şubede görüldüğünü öğrendim. ‘Temiz hava almak için’ dışarı çıkmıştı. Masa başı işlerde çalışanlara özgü bu ifade kulağıma çok tuhaf gelmişti. O döneme dair anılarımın ayrılmaz parçası olan şahsın adını ilk kez onun ağzından duymuş olmasaydım, size bu adamdan hiç bahsetmeyebilirdim. Dahası, ona saygı duymuştum. Evet, yakasına, geniş manşetlerine, taralı saçlarına saygı duymuştum. Görünüşü bir berber mankeni gibiydi, fakat bu ülkenin moral bozucu birçok yönüne rağmen dış görünüşünü korumayı başarmıştı işte. Metanetli adammış demek ki. Kolalı yakası, şık gömleği, güçlü karakterinin göstergesiydi. Neredeyse üç yıldır oradaydı, daha sonra dayanamayıp, giyimini nasıl böyle

düzgün tutabildiğini sordum. Yüzü hafifçe kızararak, alçakgönüllülükle, ‘Yerli kadınlardan birine öğrettim. Kolay olmadı. Bu işten hiç hoşlanmıyordu,’ dedi. Bu adam gerçekten birçok şeyi başarmıştı. İnci gibi tuttuğu defterlerine de çok düşkündü.

“Bunun dışında, şubedeki her şey darmadağındı –kafalar, eşyalar, bina– hepsi. Toz içindeki zenciler, yayvan ayaklarıyla sıra sıra içeriye girip çıkıyorlardı; berbat pamuklular, boncuklar, pirinç teller, bir yığın mamul madde karanlığın derinliklerine yollanırken, karşılığında azar azar, ama kesintisiz fildişi geliyordu.

“Bana hiç bitmeyecekmiş gibi gelen on gün boyunca şubede beklemem gerekti. Avluda, bir kulübede kalıyordum, ama kargaşadan uzak durabilmek için arada bir muhasebecinin bürosuna gidiyordum. Büro enlemesine konmuş tahtalardan yapılmıştı, ama o kadar kötü inşa edilmişti ki, adam masasının üzerine eğildiğinde, tahtaların aralarından sızan güneş ışığıyla baştan aşağıya çizgi çizgi oluyordu. Odaya ışık girmesi için büyük kepenkleri açmaya gerek yoktu. İçerisi çok da sıcak oluyordu; koca sinekler vızıldayıp duruyor, ısırmıyor, adeta saplanıp kalıyorlardı. Ben genellikle yere oturuyordum, kusursuz giyimli (biraz da koku sürünmüş) muhasebeciyse yüksek taburesinde otururak durmadan bir şeyler yazardı. Bazen biraz hareket etmiş olmak için ayağa kalkardı. Bir gün hasta bir adam tekerlekli yatağıyla odasına getirildiğinde (ülkenin iç kesimlerinden yatalak olmuş bir temsilciydi getirilen), duyduğu rahatsızlığı kibarca dile getirmişti. ‘Bu hasta adamın,’ diyordu, ‘iniltileri dikkatimi dağıtıyor. Bu iklim koşullarında dikkatim dağılınca da hesap hataları yapmamaya çalışmak iyice güçleşiyor.’

“Bir gün, masadan başını kaldırmadan bana, ‘İç kesimlerde hiç kuşkusuz Bay Kurtz ile tanışacaksınız,’ dedi. Bay Kurtz’un kim olduğunu sorduğumda, birinci sınıf bir temsilci olduğunu söyledi; bu bilgiyle yetinmediğimi görünce, kalemini bıraktı ve ağır ağır, ‘Son derece ilginç bir kişidir,’ diye ekledi. Sorularıma verdiği yanıtlardan öğrendiğim kadarıyla bu adam asıl fildişi bölgesinde, en ücra kesimlerde çok önemli bir trampa noktasının başındaymış; ‘Gönderdiği fildişi, geri kalan tüm temsilcilerin gönderdiğinin toplamından fazla...’ Tekrar yazmaya koyuldu. Hasta adam inleyemeyecek kadar kötü durumdaydı, sinekler büyük bir sessizlik içinde vızıldamaya devam ediyordu.

“Birden, giderek artan konuşmalar ve gürültülü ayak sesleri duyulmaya başladı. Bir kervan gelmişti. Tahtaların öte yanından kaba saba bağrışmalar geliyordu. Hamallar hep bir ağızdan konuşuyor, bu şamatanın ortasında bugün belki yirminci kez ağlamaklı, ‘Artık işi bırakıyorum,’ diyen baş temsilcinin sesi işitiliyordu... Yavaşça ayağa kalktı. ‘Ne korkunç gürültü,’ dedi. Sakin adımlarla odanın öbür ucuna gitti, hasta adama bakıp, bana, ‘Duymuyor,’ dedi. ‘Ne! Ölmüş mü yoksa?’ diye sordum. Büyük bir soğukkanlılıkla, ‘Hayır, henüz değil,’ yanıtını verdi. Daha sonra, başıyla avludaki kargaşayı işaret ederek, ‘Girişleri doğru yapmak isteyen biriyseniz, bu vahşilerden nefret etmemeniz imkânsız, hem de öldüresiye,’ deyiverdi. Bir an düşüncelere daldı. Ve sonra, ‘Bay Kurtz’u gördüğünüz zaman,’ diye devam etti; ‘ona söyleyin ki, burada...’ deyip masasına bir göz attı, ‘her şey yolunda. Ona mektup yazmak istemiyorum. Bizde bu haberciler varken, mektubun merkez şubede kimin eline geçeceği bilinmez.’ Bana bir süre patlak gözleriyle uysal uysal baktı, sonra, ‘O adam çok ilerleyecek, çok,’ diye sürdürdü konuşmasını. ‘Yönetimde önemli bir yerinin olması uzun sürmez. Yukarıdakiler –anlarsınız ya, Avrupa’daki yönetim kurulu– öyle olmasına karar verdi.’

“İşine geri döndü. Dışarıdaki sesler durmuştu, tam dışarı çıkacakken kapıda durakladım. Sineklerin kesintisiz vızıldamaları arasında evine dönmekte olan temsilci sıcaktan kızarmış, yarı baygın bir halde yatıyor; diğeri defterlerine gömülmüş, doğru girişler, kusursuz işlemler yapıyor; eşikten on beş metre kadar ötede ölüm koruluğunun tepesi görünüyordu.

“Ertesi gün altmış kişilik bir kervanla şubeden sonunda ayrılabildim; önümde yürünecek iki yüz millik bir yol vardı.

“Lafı fazla uzatmanın gereği yok. Her yerde yollar, yollar; bomboş arazide geçile geçile ezilmiş patikalar ağı; uzun otlarla kaplı ya da yanmış otlaklar, çalılıklar, inişli çıkışlı serin koyaklar, sıcaktan cayır cayır yanan taşlık tepeler geçtik ve her yer mutlak bir ıssızlık içindeydi, hiç kimseye rastlamadık, tek bir kulübe dahi görmedik. İnsanlar buraları çoktan terk etmişti. Elbette her türlü korkunç silahı kuşanmış bir yığın ne idüğü belirsiz zenci, Deal ile Gravesend arasındaki yolda gezip dursa, sağda solda yakaladıkları köylülere ağır yüklerini taşıtmaya kalksa, etraftaki bütün çiftliklerin ve köy evlerinin boşalması normal karşılanabilirdi, ama buralarda ev de kalmamıştı. Yine de birkaç terk edilmiş köy gördük. Ottan

duvar yıkıntılarının çocuksu, dokunaklı bir tarafı var. Ardımda otuzar kilo taşıyan altmış çift çıplak ayağın patırtısı ve sürtünmesi günlerce sürdü. Kamp kur, yemek pişir, uyu, kampı topla, yola koyul. Bazen sırtındaki koşum takımıyla yığılıp ölen bir hamal, boş matarası ve uzun asasıyla birlikte patikanın yanına, çimenliğe bırakılıveriyordu. Yerde ve gökte derin bir sessizlik. Bazen sessiz gecelerde, çok ötelerden davul sesleri geliyordu; alçalıp yükselen, büyük bir gümbürtüye dönüşüp sonra kaybolup giden tuhaf, kulağa hoş gelen, çekici, vahşi davul sesi burada, belki de bir Hıristiyan ülkesinde çan seslerinin taşıdığı derin anlamı taşıyordu. Bir defasında, beyaz bir adamla karşılaştık, üniformasının önü açıktı, yanında uzun boylu Zanzibarlılardan oluşan silahlı korumaları vardı, oldukça konukseverdi, neşeliydi ve elbette sarhoştu. Bize yolun bakımından sorumlu olduğunu söyledi. Bense ortada ne bir yol gördüm ne de yol bakımı, elbette eğer üç mil kadar ileride takılıp tökezlenmeme yol açan, alnında kurşun deliği olan orta yaşlı zencinin cesedini kalıcı bir gelişme saymazsanız. Bir de beyaz bir yol arkadaşım vardı; kötü adam sayılmazdı, ama fazla kiloluydu, bezdirici bir alışkanlıkla en yakın gölgelikten ve sudan kilometrelerce uzakta, sıcaktan kavrulan yamaçlarda hemen bayılıveriyordu. Ceketinizi birinin üzerine tente gibi gerip ayılmasını beklemek çok sıkıcı oluyor. Kendimi alamayıp, buralara niye geldiğini sordum bir keresinde. ‘Elbette para kazanmak için. Ne sandın ya?’ dedi kızarak. Sonra sıtmaya tutuldu; onu, bir sırığa astığımız hamakta taşımamız gerekti. Adam yüz kilodan fazla çektiğinden, hamallarla kavgalarımın

ardı arkası kesilmedi. Bana karşı çıkıyorlar, kaçıyorlar, geceleri taşıdıkları yüklerle birlikte ortadan kayboluyorlar; düpedüz isyan ediyorlardı. Ben de bir akşam, adamlara İngilizce bir nutuk çektim, beni dikkatle izleyen altmış çift gözün hepsi de el kol hareketlerimden ne kadar hiddetlendiğimi gördü ve ertesi sabah hamağı önden yola koymuştum. Bir saat sonra, her şeyi çalılıkların arasında darmadağın bir halde buldum; adam, hamak, iniltiler, battaniyeler, dehşet. Ağır hamak sırığı adamcağızın zavallı burnunun derisini sıyırmıştı. Sabırsızlıkla benim birini öldürmemi bekliyordu, ama hamalların gölgesi bile ortalıkta görünmüyordu. Şu bizim ihtiyar doktorun sözleri geldi aklıma; ‘Bireylerdeki zihinsel değişimleri yerinde incelemek tıp için ilginç olur,’ demişti. Benim de tıp için ilginç biri olmaya başladığımı hissediyordum. Ama bunun bir önemi yoktu. On beş gün sonra büyük nehir yeniden karşıma çıktı, topallayarak merkez şubeye girdim.

Fundaların, ağaçların arasında, suları durgun bir girintideydi; bir kenarı oldukça kokuşmuş çamur, diğer üç kenarı gelişigüzel sazlardan oluşmuş bir çitle güzelce çevrilmişti. Kapı yerine geçen üstünkörü açılmış bir delik, daha ilk bakışta bu gösterinin mimarının laçka bir şeytan olduğunu belli ediyordu. Beyaz adamlar, beni yakından görmek için ellerinde uzun değnekleriyle binaların arasından uyuşuk uyuşuk çıkıp geldiler, sonra gene gözden kayboldular. İçlerinden biri, kara bıyıklı, irikıyım, heyecanlı bir adam, kim olduğumu öğrenince, hızlı bir konuşkanlık, hatta gevezelikle, bana, buharlı gemimin nehrin dibinde olduğunu bildirdi. Şaşkına döndüm. Ne? Nasıl yani? Neden? Ona göre ‘bir sorun yok’tu. ‘Müdür beyin bizzat orada’ olduğunu söyledi. Anlattıklarının hepsi doğruydu. ‘Herkes çok iyi davranmıştı! Çok iyi’ ... ‘Bir an önce genel müdürü görmen gerekiyor,’ dedi ardından hararetle; ‘Seni bekliyor!’

“Kazanın gerçek anlamını hemen kavrayamamıştım. Sanırım şimdi biliyorum, ama yine de emin değilim; hem de hiç. Üzerine kafa yorunca, bu olay insana bütünüyle aptalca geliyor, doğal olamayacak kadar aptalca. Gene de... Ama o zaman bu durumu sadece berbat bir baş belası gibi algılamıştım. Gemi batmıştı işte. İki gün önce, başlarında gönüllü bir kaptanla, müdürü de güverteye alarak, nehrin yukarısına doğru yola çıkmışlar, daha üç saat geçmeden geminin altını kayalıklara çarpıp parçalayarak güney yakada batmışlardı. Kendi kendime, bir gemim de olmadığına göre şimdi burada ne yapacağım diye sordum. Aslına bakarsanız gemiyi battığı yerden çıkarmak da önemli bir iş sayılırdı. Hemen ertesi gün işe koyulmam gerekiyordu. Geminin sudan çıkarılması ve ısmarladığım parçaların istasyona gelmesinden sonra tamiri aylarca sürdü.

“Müdürle ilk görüşmem ilginç oldu. O sabahki otuz kilometrelik yürüyüşümden sonra bana, ‘Oturabilirsiniz,’ dahi demedi. Yüzü, tavırları ve sesi itibarıyla sıradan bir adamdı. Orta boyluydu, beden yapısı normaldi. Gözlerinin mavisi sıradandı; biraz soğuk baktığı söylenebilirdi, ama bu bakışlar hiç kuşkusuz bir başkasının üzerine balta gibi şiddetli ve keskin bir darbe indirebilirdi, yine de böylesi durumlarda bile kişiliğinin geri kalan yanları adamın amacını yadsır gibiydi. Bunun dışında, dudaklarında tarifi güç, hafif bir ifade olurdu, sinsi bir ifade; bir tür gülümseme –yok, hayır, gülümseme değil– hatırlıyorum fakat anlatamıyorum. Bu şey, bu gülümseme kasıtlı değildi, ama bir şeyler söylediğinde bir an için belirginleşiyordu. Konuşmasının sonunda sanki sözcükleri mühürleyerek,

en sıradan laflara gizemli bir hava veriyordu. Gençliğinden beri buralarda çalışan sıradan bir tüccardı, o kadar. Söylediklerine uyuluyordu, ama kimsede ne sevgi ne korku ne de saygı uyandırıyordu. Sadece tedirginlik hissi

yaratıyordu. İşte bu! Tedirginlik. Açıktan bir güvensizlik değil, sadece ve sadece tedirginlik. Oralarda böylesi bir şeyin... yeteneğin ne kadar da etkili olduğunu bilemezsiniz. Örgütleme, inisiyatif hatta emretme konularında hiçbir özel yeteneği yoktu. Bu, şubenin içinde bulunduğu içler acısı durumdan bile anlaşılıyordu. Ne bilgisi vardı ne de zekâsı. Bulunduğu pozisyon ona bahşedilmişti, ama neden? Belki de hiçbir zaman hasta olmadığı içindir... Üçer yıllık üç dönemdir orada görev yapıyordu... Ve bünyelerin çöktüğü yerlerde sağlıklı olmak tek başına bir tür güç olarak kabul edilir. İzin alıp evine gittiğinde taşkınlıklar yapıyordu. Davranışları, limana inmiş denizciler gibiydi, ama bir farkla; sadece boş günlerinde böyle davranan biriydi. Bunu havadan sudan konuşurken anlıyordunuz. Bir şey yaratmıyordu, yalnızca rutin işleri yürütüyordu, o kadar; ama büyük adamdı işte. Onu içten içe kontrol eden, tarifi imkânsız o küçük şey bu adamı büyük kılıyordu. Asla bu sırrı dışarıya belli etmiyordu. Belki de içi bomboştu. Böyle bir şüphe düşündürücüydü, çünkü oralarda insanın kendini dışarıya karşı kontrol etmesine gerek yoktu. Bir dönem çeşitli tropikal hastalıklar, şubedeki tüm ‘temsilcileri’ yatağa düşürdüğünde, ‘Buraya gelen adamın bağırsakları olmamalı,’ dediği duyulmuştu. Bu sözünü de elinde tuttuğu karanlığın kapısıymış gibi, o meşhur gülümsemesiyle mühürledi. İnsanların bir şeyler görebildiğini düşünürken kapı mühürlenmişti bile. Beyaz adamların, yemek zamanlarında giriştikleri öncelik sırasına dair bitmez tükenmez kavgalarından bıkınca, kocaman yuvarlak bir masa yapılmasını emretti, bu masayı koymak için de yeni bir bina inşa edilmesi gerekti. Burası, şubenin yemekhanesi oldu. Onun oturduğu yer bir numaraydı; diğerlerinin hiçbirinin kendilerine ait yeri olmayacaktı. Bunun ona ait değişmez bir kanaat olduğu anlaşılıyordu. Nazik de değildi, kaba da. Sakindi. Uşağının, sahilden getirdiği gürbüz zenci çocuğun, kendi gözetimi altında diğer beyaz adamlara kışkırtıcı bir kabalıkla davranmasına izin veriyordu.

“Beni görür görmez konuşmaya başladı. Yolda çok zaman kaybetmişim. Bekleyememiş. Ben olmadan başlaması gerekmiş. Nehrin yukarılarındaki şubelere yardım gerekiyormuş. Zaten bir sürü gecikme olmuş, kimin

öldüğünü kimin sağ kaldığını, sağların ne durumda olduğunu da bilmiyormuş vesaire, vesaire... Benim yaptığım açıklamalara kulak asmadı, elindeki balmumu çubuğuyla oynarken bir yandan da durumun ‘çok ciddi’ olduğunu söyleyip durdu. Çok önemli bir şubenin tehlikede olduğuna ve şefi Bay Kurtz’un da hastalandığına dair dedikodular dolaşmaya başlamışmış. Bunun doğru olmamasını umuyormuş. Bay Kurtz... Yorgundum, sinirlerim de tepemdeydi. ‘Kurtz’un canı cehenneme,’ diye düşündüm. Bay Kurtz’un adını kıyıdayken duyduğumu söyleyerek araya girdim. ‘Ah! Demek oralarda da ondan bahsediyorlar,’ diye kendi kendine mırıldandı. Sonra da Bay Kurtz’un elindeki en iyi temsilci olduğunu, gelecek vaat ettiğini, şirket için büyük önem taşıdığını, tasalanmasını anlayacağımı umduğunu söyledi. Çok, ama çok endişeliydi. Sanki oturduğu yerde duramıyordu, ‘Ah Bay Kurtz!’ diye inledi; bu arada balmumu çubuğunu kırdı ve bu kaza onu çok şaşırttı. Bundan sonra öğrenmek istediği şey, ‘geminin acaba ne kadar zamanda...’ Yine sözünü kestim. Zaten karnım açtı, bu adam da hâlâ beni ayakta bekletiyordu, tepem iyice atmak üzereydi. ‘Ben nereden bileyim?’ dedim. ‘Daha batığı görmedim bile. Aylar sürer şüphesiz.’ Tüm bu konuşmalar bana anlamsız geliyordu. ‘Aylar demek,’ dedi. ‘Diyelim ki yola çıkmamız üç ay sürer. İyi. Bu bizim işimizi görür.’ Kendimi kulübesinden dışarı attığımda, (bir çeşit verandası olan, kilden bir kulübede tek başına yaşıyordu) adam hakkındaki izlenimlerimi kendi kendime homurdanıyordum. Çenesi düşük salağın tekiydi. Ama ‘işimizin görülmesi’ için gereken zamanı şaşırtıcı bir şekilde ne kadar da doğru hesapladığını görünce, sözlerimi geri alacaktım.

“Ertesi gün deyim yerindeyse, sırtımı şubeye dönerek işe giriştim. Hayatın insanı ayakta tutan gerçekleriyle bağımı korumamın tek yolu bu gibi geliyordu bana. Yine de insan ara sıra etrafa bakmadan edemiyor, işte o zaman da şubeyi, bahçede güneşin altında aylak aylak gezen adamları görüyordum. Bazen kendime tüm bunların ne anlama geldiğini soruyordum. Ellerindeki tuhaf, uzun asalarıyla berbat bir çitin içinde büyülenip kalmış imansız seyyahlar gibi dolaşıp duruyorlardı. ‘Fildişi’ sözü havada yankılanıyor, fısıldanıyor, iç çekmelere neden oluyordu. Fildişine tapıyorlar sanırdınız. Aptalca bir açgözlülük havası, ceset kokusu gibi yayılmıştı ortalığa. Tanrım! Ömrümde bu denli gerçekdışı bir şey görmedim. Ve dışarıda, toprağın bu açılıp temizlenmiş bölgesini çevreleyen ıssız çöl, sanki

sabırla bu akıl almaz işgalin bitmesini bekleyen, tıpkı kötülük ya da gerçek gibi yüce ve altedilmez bir şey gibi görünüyordu bana.

“Ah bütün o aylar! Neyse, boş verin. Neler neler yaşamadık ki. Bir akşam, patiskayla, basma kumaşla, boncukla, başka aklınıza ne gelirse onunla dolu ottan bir kulübe öylesine aniden alevlere boğuldu ki, yer yarılmıştı da ateşin, tüm bu pislikten öç almasına izin vermişti sanırdınız. Parçalara ayrılmış buharlı teknemin yanında pipomu tüttürüp yangının saçtığı ışıkta elleri kolları havada sağa sola koşuşturanları izliyordum ki, bıyıklı, irikıyım adam elinde teneke bir kovayla koşarak nehre geldi. Beni ‘herkesin çok iyi, ama çok iyi çalıştığına’ temin ederken bir litre daha su alıp, koşarak geri gitti. Kovasının altında bir delik olduğunu gördüm.

“Yavaş yavaş yürümeye başladım. Aceleye gerek yoktu. Kulübe kibrit kutusu gibi yanıp kül olmuştu. Zaten baştan beri hiç şansı yoktu. Alevler tepelere kadar çıktı, herkesi uzaklaştırdı, her şeyi kül etti, kulübe çöktü. Hararetle parlayan bir kor yığınına döndü. Kenarda zencinin birini dövüyorlardı. Yangını bir şekilde onun çıkardığı söyleniyordu; belki de doğruydu, ama zencinin feryatları korkunçtu; onu bir gölgelikte

epeyce hırpalanmış bir halde otururken gördüm; toparlanmaya çalışıyordu; sonra kalkıp gitti; çöl sessizce onu yeniden bağrına bastı. Karanlıktan çıkıp alevlere doğru yürürken kendimi sohbet eden iki adamın arkasında buldum. Önce Kurtz’un ismini, ardından da ‘bu talihsiz kazanın avantajlarından yararlanmaktan’ bahsettiklerini duydum. Adamlardan biri, bizim müdürdü. Ona, ‘İyi akşamlar,’ dedim. O da, ‘Daha önce böyle bir şey görmüş müydün? İnanılmaz değil mi?’ diyerek uzaklaştı. Diğeriyse benimle kaldı. Adam birinci sınıf bir temsilciydi, genç, nazik, biraz tutuktu; ufak, ikiye ayrılmış bir sakalı, kemerli bir burnu vardı. Öteki temsilcilere pek yüz vermiyordu; diğerleriyse onun müdürün casusu olduğunu söylüyorlardı. Bense daha önce onunla pek konuşmamıştım. Biraz sohbet ettik ve cızırdayan kalıntılardan yavaş yavaş uzaklaştık. Sonra beni şubenin ana binasındaki odasına davet etti. Bir kibrit yaktı; genç aristokratımızın gümüş kakmalı bir tuvalet kutusunun yanı sıra, yalnızca kendine ait koskocaman bir bütün mumu olduğunu gördüm. O zamanlar sadece müdürün mum sahibi olma hakkı vardı. Yerli kilimleriyle kaplı kerpiç duvarda kargılar, mızraklar, kalkanlar, bıçaklar asılıydı. Bu adama tuğla yapım işinin sorumluluğu verilmişti, en azından bana öyle söylenmişti ama şubenin

hiçbir köşesinde tek bir tuğlanın izi bile yoktu ve adam bir yılı aşkın süredir orada bekliyordu. Belirli bir malzeme olmadan –ne bilmiyorum, saman falan herhalde– tuğla yapılamıyormuş. Her ne ise orada bulunmuyormuş, Avrupa'dan getirtmek de mümkün değilmiş; o zaman neyi bekliyordu, pek anlamadım. Belki de Tanrı'nın ona özel olarak bir şeyler yaratmasını bekliyordu. Zaten hepsi –on beş yirmi seyyah– bir şeyler bekliyorlardı; durumlarına bakılırsa fena bir iş değildi bu, ama gördüğüm kadarıyla başlarına hastalıktan başka bir şey de getirmemişti. Vakitlerini birbirlerinin arkasından konuşarak, en aptalca yöntemlerle dolaplar çevirerek geçiriyorlardı. O şubenin her yanında bir entrika havası vardı, ama elbette hiçbir şey olduğu yoktu. Her şey gibi, bu da gerçek dışıydı —her şeydeki göstermelik hayırseverlik gibi, sohbetleri gibi, yönetimleri gibi, iş dedikleri gösteri gibi. Oradaki tek gerçek duygu, fildişi bulunan bir trampa noktasına gönderilerek dönen paradan yüzde alma tutkusuydu. Birbirlerine dolaplar çevirmelerinin, iftira atmalarının, birbirlerinden nefret etmelerinin arkasında yalnızca bu hesap vardı, ama sıra parmaklarını oynatmaya gelince... Asla. Hey Tanrım! Bu dünyada kiminin at çalmasına göz yumulurken kiminin yulara bakmasına bile izin verilmemesinin elbette bir nedeni vardır. Atı çal gitsin. Çok güzel. İşte yaptığı budur. Belki binebilir de, ama yulara bakmanın da öyle bir yolu olabilir ki, en merhametli ermişleri dahi kışkırtıp zıvanadan çıkartmaya yeter.

"Benimle niye yakınlık kurmak istediğine dair hiçbir fikrim yoktu ama sohbet ilerledikçe bu herifin bir şeylerin peşinde olduğunu, benim ağzımı aradığını anlayıverdim. Durmadan Avrupa'yı, orada tanımam muhtemel olan kişileri ima ediyor, o mezar gibi kentteki tanıdıklarımla ilgili konular açmaya çalışıyordu. Kibirli bir edayı sürdürmeye çalışsa da küçük gözlerinin içi meraktan mika parçaları gibi parıldıyordu. Başlangıçta şaşırdım, ama kısa süre sonra benden acaba ne çıkarabilir diye iyice meraklandım. Bende, adamın bu kadar zaman harcamasına değecek ne vardı, tahmin bile edemiyordum. Kafasının karıştığını görmek keyifliydi, ama doğrusu bedenimin her yanı kabuk bağlamıştı, üşüyordum ve aklımda da berbat durumdaki buharlı gemi işinden başka hiçbir şey yoktu. Sonunda sinirlendi, bir öfke belirtisi göstermemek için esnedi. Kalktım. O sırada gözüm bir pano üzerine yağlıboyayla yapılmış, elinde meşale tutan, çarşaflı, gözleri bağlı kadın resmine takıldı. Arka plan kasvetliydi, neredeyse

simsiyahtı. Kadının duruşu görkemli, yüzündeki meşale ışığının yarattığı etki tehditkârdı.

“Resim ilgimi çekti; o da elinde yarım litrelik (muhtemelen şifa niyetine alınmış) boş bir şampanya şişesinin tepesine oturtulmuş mumla nazik nazik yanımda dikiliyordu. Ben sorunca, Bay Kurtz’un bu resmi bir yıl kadar önce; bu istasyonda kendi trampa noktasına hareket etmek için beklerken yaptığını söyledi. ‘Tanrı aşkına söyleyin,’ dedim, ‘kimdir bu Bay Kurtz?’

“‘İç istasyonun şefi,’ diye kestirip attı ötelere bakarak. Gülerek, ‘Lütfettiniz,’ dedim. ‘Zaten siz de merkez şubenin tuğlacıbaşısınız. Bunu bilmeyen var mı?’ Bir süre sessiz kaldı. ‘O bir dahidir,’ dedi sonunda. ‘Merhametin, bilimin, gelişmenin ve kim bilir daha nelerin elçisidir. Biz...’ Birden klişelerle ve el kol hareketleri de yaparak konuşmaya başladı: ‘Avrupa’nın bize emanet ettiği davanın selameti için daha yüksek düzeyde zekâ, daha fazla anlayış ve amaçta birlik istiyoruz.’ ‘Kim söylüyor bunları?’ diye sordum. ‘Hemen herkes,’ diye yanıtladı. ‘Kimileri yazıyor bile. O zaman da *o* buraya geliyor, o özel bir varlık, siz de biliyorsunuz...’ Gerçekten şaşırmıştım, ‘Nereden bilecekmişim?’ diye sözünü kestim. Ama o aldırmadı. ‘Evet bugün o en iyi şubenin başında, gelecek yıl müdür yardımcısı olacak, iki yıl sonra da... Sanırım şimdi siz içinizden iki yıl içinde neler olacağını zaten bildiğinizi söylüyorsunuz. Siz de yeni ekiptensiniz, erdemliler ekibinden. Onu özel olarak buraya gönderenler, sizi özel olarak tavsiye edenlerle aynı kişiler. Yok, hayır demeyin lütfen. Ben gördüğüme inanırım.’ İşte o an anladım. Benim sevgili halamın nüfuzlu tanıdıkları bu genç adam üzerinde beklenmedik bir etki yaratıyordu. Neredeyse basıyordum kahkahayı. ‘Yoksa siz şirketin gizli yazışmalarını mı okuyorsunuz?’ diye sordum. Ağzını bile açamadı. Bu iş gerçekten çok eğlenceliydi. ‘Bay Kurtz,’ diye devam ettim, ‘genel müdür olduğunda buna fırsat bulamayacaksınız.’

“Mumu birden söndürüverdi, dışarı çıktık. Ay doğmuştu. Ortalıkta dolanan bitkin, kara tipler korlara su döküyorlar, korlar cızırdıyor; ay ışığında yükselen buhar görülüyor, bir yerlerden dövülen zencinin inlemeleri geliyordu. Yanımızda biten, yorulmak nedir bilmez bıyıklı adam, ‘Şu hayvanın çıkardığı gürültüye bak,’ dedi. ‘Buna da böylesi layık. Ezeceksin, cezalandıracaksın, güm! Acımayacaksın, acımayacaksın. Başka çare yok. Yoksa ileride çıkacak büyük yangınları engelleyemezsin. Müdüre

diyordum ki...’ Arkadaşımı fark edince hemen havası kaçtı. Yılışık yılışık, ‘Hâlâ yatmamışsınız,’ dedi; ‘ama doğaldır. Değil mi? Bu kadar tehlike, heyecan.’ Ve ortadan kayboldu. Nehir kıyısına doğru yürüdüm, arkadaşım da peşimden geldi. Kulağıma kızgın bir fısıltı çalındı: ‘Ahmak yığını, gidin! Seyyahlar öbek öbek toplanmış, el kol hareketleriyle tartışıyorlardı. Çoğunun değnekleri hâlâ elindeydi. Eminim ki o değnekleri yatağa bile götürüyorlardı. Çitin ardındaki orman, ay ışığında hayaletimsi bir görünüme bürünmüştü; o belli belirsiz uğultunun, acınacak haldeki avludan gelen hafif seslerin arasında toprağın suskunluğu sırlarıyla, büyüklüğüyle, barındırdığı hayatın gizemiyle insanın doğrudan yüreğine işliyordu. Yakınlarda bir yerlerden yaralı zencinin inleyişi duyuldu, ardından gelen derin iç çekişse oradan uzaklaşmama neden oldu. Koluma giren bir el hissettim. ‘Aman sevgili bayım,’ diyordu, ‘yanlış anlaşılmaktan korkarım, özellikle de Bay Kurtz’u benden çok daha önce görme onuruna nail olacak sizin tarafınızdan. Kendisinin, hakkımda yanlış bir fikre kapılmasını istemem...’

“Bu kâğıttan Mefisto’nun konuşmaya devam etmesine izin verdim; istesem işaret parmağımı içine sokuverirdim, içinden çıksa çıksa biraz toz toprak çıkardı. Belli ki zamanla şimdiki müdürün yardımcısı olacağını planlamış, ama Bay Kurtz’un gelmesiyle ikisi de de azımsanmayacak bir hayal kırıklığına uğramıştı. Telaşlı telaşlı konuşuyordu, ben de hızını kesmeye çalışmadım. Sırtımı, dev bir nehir hayvanının leşi gibi, kıyıya çekilmiş buharlı gemimin enkazına vermiştim. Çamurun, ezeli çamurun kokusu –Tanrım ne koku!– burnumdaydı; ezeli ormanın yüce durgunluğu önümde uzanıyordu; karanlık ırmağın üzerinde parlak lekeler vardı. Ay, sık otların, çamurun, bir tapınak duvarından daha yüksek karman çorman bitki örtüsü duvarının, karanlığın içindeki kasvetli yarıktan pırıl pırıl pırıldayarak sessiz ve geniş aktığını gördüğüm büyük nehrin, kısaca her şeyin üstünü ince bir gümüş tabakayla kaplamıştı. Tüm bunlar muhteşem, umut verici ve dingindi; adamsa kendi hakkında konuşup duruyordu. Önümüzde bize bakan engin durgunluğun bir çağrı mı, yoksa bir tehdit mi olduğunu merak ettim. Yolunu şaşırıp buralara düşen bizler neydik? Bu dilsizliğin üstesinden gelebilecek miydik, yoksa o mu bizi alt edecekti? Konuşamayan, hatta belki sağır da olan bu şeyin aslında ne kadar büyük, ne kadar akla hayale sığmayacak denli büyük olduğunu düşündüm. Orada ne vardı? Az miktarda fildişi geldiğini görüyordum, Bay Kurtz’un da orada olduğunu duymuştum. Tanrı biliyor ya hem de ne kadar çok duymuştum, ama sanki bana bir

melekten ya da iblisten söz etmişler gibi, gözümde hiçbir şey canlanmıyordu. Anlatılanlara, aramızdan birilerinin Mars gezegeninde yaşayanlar olduğuna inandığı gibi inanıyordum. Bir zamanlar Mars'ta yaşayanlar olduğuna adı gibi emin olan İskoç bir yelkenci tanımıştım. Bu yelkenciye

Mars'takilerin neye benzediğini, nasıl davrandıklarını sorduğunuzda sıkılır, 'Dört ayak üzerinde yürüyorlar,' gibi bir şeyler yumurtlardı, ama –altmış yaşındaki– bu adam, verdiği yanıta gülenlerle de kavga etmeye hazırdı. Kuşkusuz Bay Kurtz yüzünden kavga edecek değildim, ama onun için neredeyse yalan söyledim. Yalanı hiç sevmediğimi bilirsiniz; nefret ederim, dayanamam yalana, bunun sebebi de sizden daha dürüst olmam değil, yalanın beni çok sarsmasıdır. Yalanda bir ölüm tadı, bir fanilik hissi vardır; işte bu da dünyada en sevmediğim, en nefret ettiğim ve en unutmak istediğim şeydir. Yalan, sanki çürük bir şeyler yemişim gibi beni perişan eder, hasta düşürür. Mizaç meselesi sanırım. Her neyse; o şapşal gencin benim Avrupa'daki nüfuzumla ilgili olarak hayal ettiği her şeye inanmasını sağlayacak kadar ileri gittim. Bir anda şu efsunlaşmış seyyahlar kadar rol yapmaya başlamıştım. Bunun o zamanlar henüz görmediğim Bay Kurtz'a bir faydası olacağına inanmıştım, anlıyorsunuz değil mi? Kurtz, benim için sadece bir kelimeden ibaretti. Bu adın ardındaki adamı siz ne kadar görmüşseniz ben de o kadar görmüştüm. Siz onu görebiliyor musunuz? Hikâyeyi görebiliyor musunuz? Herhangi bir şey görebiliyor musunuz? Sanki size bir rüyayı anlatmaya çalışıyormuşum gibi geliyor; boşa kürek sallıyormuşum gibi, yani çünkü bir rüyayla ilgili hiçbir anlatı o rüyanın hissini, karmaşık saçmalığını, şaşırtıcılığını, mücadeleci bir isyanın içindeki sarsıntının insanı afallatmasını, rüyaların temel özelliklerinden biri olan inanılmaz bir şey tarafından esir alınma duygusunu taşıyamaz..."

Bir süre sessiz kaldı.

"...Yok, hayır, imkânsız. Birinin, varlığının belirli bir dönemine ait yaşam kesitini –o kesite gerçekliğini veren, anlamını veren– incelikle, derinlere inen özle birlikte aktarması imkânsız. Tıpkı rüyalarımızdaki gibi yaşıyoruz; tek başımıza..."

Yine sustu, düşünür gibiydi; ardından ekledi:

“Elbette sizler bu olay içinde benim o zamanlar gördüğümden çok daha fazla şey görüyorsunuz. Beni görüyorsunuz, tanıdığınız beni...”

Karanlık o kadar bastırmıştı ki, biz dinleyiciler birbirimizi güçlükle görebiliyorduk. Bizden ayrı oturan Marlow ise bizim için uzun süredir sadece bir sesten ibaretti. Kimse konuşmuyordu. Diğerleri belki uyuyakalmış olabilirdi, ama ben uyanıktım. Dinledim, nehrin bu ağır gece havasında sanki bir insanın dudaklarından dökülmüyormuş gibi şekillenen bu hikâyenin doğurduğu belli belirsiz tedirginlik duygusu hakkında bana bir ipucu verecek o cümleyi, o kelimeyi bekleyerek dinledim.

Marlow, “Evet, devam etmesine izin verdim,” diyerek yeniden başladı. “Arkamdaki güç için istediğini düşünebilirdi. Engel olmadım! Oysa arkamda hiçbir güç yoktu. O, akıcı konuşmasıyla ‘her adamın ilerlemesinin gerekliliği’nden söz edip dururken, benim arkamda yaşlı, parçalanmış buharlı gemi enkazından başka bir şeyim yoktu. ‘Biri eğer çıkıp buralara kadar geldiyse, sadece ayı izlemeye gelmediğinden emin olabilirsiniz,’ diyordu. Dediğine göre, Bay Kurtz ‘evrensel bir dehaya’ sahipti, ama bir deha bile ‘uygun araçlarla ve akıllı adamlarla’ çalışmayı tercih ederdi. Tuğla yapmıyordu. Neden? Çünkü bunun önünde fiziksel imkânsızlıklar vardı; bunu ben de pekâlâ biliyordum. Eğer müdürün yazmanlık işlerini yürütüyorsa, bunun nedeni ‘hiçbir makul kişinin, üstlerinin güvenini reddetme mantıksızlığında bulunmayacak olması’ydı. Anlamış mıydım? Anlamıştım. Başka ne istiyordum? Ulu Tanrım, perçinden başka bir şey istemiyordum. Perçin. İşime devam edebilmek, deliği tıkamak için perçin istiyordum. Aşağıda, deniz kıyısında kutu kutu perçin vardı; üst üste yığılmış, kimisi patlamış, yarılmış kutular perçin doluydu. O yamaçtaki şubenin bahçesinde adım başı ayağınız gevşemiş bir perçine takılırdı. Perçinler ölüm koruluğuna yuvarlanmıştı. Eğilme zahmetine katlanan, ceplerini perçinle doldurabilirdi, ama gerektiği yerde bir tane bile yoktu işte. İşimizi görecek kadar plakamız vardı ama plakaları çakacak perçinimiz yoktu. Habercilik yapan bir zenci, her hafta omzunda mektup çantası, elinde asasıyla şubeden tek başına çıkıp kıyıya iniyordu. Kıyıdan da haftada birkaç kez mal yüklü kervanlar gelir; bakınca insanın içini bulandıran iğrenç patiskalar, beş para etmez cam boncuklar, alacalı, puantiye mendiller getirirdi, ama perçinin izi bile yoktu. Oysa buharlı gemiyi yeniden yüzebilir hale getirmek için üç hamalın taşıyabileceği malzeme yeterliydi.

“Daha özel konulara girmeye başlamıştı ama sanırım benim karşılık vermememem sonunda onu usandırdı; çünkü sonunda bırakın insanları, Tanrı’dan ve şeytandan bile korkmadığını söylemeyi gerekli gördü. Bunu anlayabildiğimi ifade ettim, ama şu anda benim sadece belirli bir miktar perçine ihtiyacım vardı ve eğer haberi olsaydı Bay Kurtz da muhakkak perçin isterdi. Madem ki her hafta kıyıya mektup gidiyordu... ‘Sayın bayım!’ diye bağırdı; ‘ben sadece bana dikte ettirilenleri yazarım.’ Ben de perçin talep ediyordum işte. Akıllı adamlar için her zaman bir yol bulunurdu. Tavrı değişmiş; soğuklaşmıştı, birden bir suaygırından söz etmeye başladı; ardından geminin güvertesinde yatmaktan (ben gece gündüz gemimin yanından ayrılmıyordum) rahatsız olup olmadığımı sordu. Geceleri kıyıya çıkmayı ve şubenin oralarda dolaşmayı alışkanlık haline getirmiş yaşlı bir aygır vardı. Seyyahlar birlik olup ellerine geçen bütün silahları hayvanın üzerine boşaltırlardı. Hatta kimileri aygırı vurmak için bazen sabahlardı. Ama nafile uğraşıyorlardı. ‘O hayvan efsunlu,’ dedi, ‘ama bu ülkede sadece hayvanlar efsunlu olur, insanlar olmaz, anlıyorsun değil mi beni?’ Ay ışığı altında biraz bekledi. Sonra kemerli narin burnu hafifçe yanda, parıldayan donuk gözlerini hiç kırpmadan, aniden ‘İyi geceler,’ deyip uzaklaştı. Onun rahatsız olduğunu ve kafasının karıştığını görebiliyordum; bu beni günlerdir olmadığım kadar umutlandırdı. Bu adamdan kurtulup nüfuz sahibi dostuma, yaralanmış, eğilip bükülmüş, harap olmuş, orada öylece teneke yığını gibi duran buharlı gemime dönmek beni müthiş rahatlatmıştı. Güverteye çıktım. Ayaklarımın altında tekmelenmiş boş bir Huntley&Palmers bisküvi tenekesi gibi çınladı; bir bisküvi tenekesi kadar bile sağlam değildi, o kadar biçimli de sayılmazdı ama bu teknenin üzerinde onu sevmeme yol açacak kadar emeğim vardı artık. Nüfuz sahibi bir arkadaş bize bu denli faydalı olamazdı. Bana kendime gelme, neler yapabileceğimi görme fırsatı tanımıştı tekne. Yok, hayır, çalışmayı sevmem ben. Tembellik etmeyi ve yapılabilecek iyi işleri düşünmeyi tercih ederim. Çalışmayı hiç sevmem –zaten hiç kimse sevmez– ama çalışmanın insana kendini bulma şansı vermesini severim. Kendi gerçekliğini –başkaları için değil, kendisi için– başkalarının asla bilemeyeceği şeyleri keşfetmek için. Diğerleri sadece işin gösteri kısmını izleyebilir ama gördükleri şeyin gerçek anlamını asla bilemezler.

“Kıç tarafında, güvertede oturmuş çamurun üzerine ayaklarını sarkıtmış birini görmek beni hiç şaşırtmadı. Tahmin edersiniz, sanırım uygunsuz

tavırlarından dolayı diğer seyyahlar tarafından doğal olarak hor görülen şubedeki birkaç teknisyenle ahbap olmuştum. Kıçta oturan da usta başıydı; doğuştan kazan ustasıydı, iyi çalışırdı. Uzun, kemikli, soluk yüzlü biriydi, kocaman, ateşli gözleri vardı. Her zaman endişeli görünürdü, kafasında tek tel saç yoktu, ama sanki dökülen saçlar gidip çenesine yapışmıştı, göbeğine kadar sakalı vardı. Altı çocuklu bir duldu (buraya gelirken çocuklarını kız kardeşlerinden birinin yanına bırakmıştı), hayatta en büyük tutkusu güvercinlerdi. Hayrandı güvercinlere, uzmanı olmuştu artık. Güvercinler üstüne konuşup duruyordu. Saatlerce çalıştıktan sonra bazen kulübesinden çıkıp gelir, ailesini, kuşlarını anlatırdı; çalışırken, teknenin altında, çamurun içinde sürünmesi gerektiğinde, sakalını bu iş için getirdiği beyaz bir bezle bağlardı. Bezin kenarlarında kulaklara geçirmek için ilmikler vardı. Akşamları nehrin kıyısında çömelip bezini özenle yıkar, sonra da bir ayin havasıyla kuruması için çalıların üstüne sererdi.

“Sırtına vurdum, ‘Perçinler geliyor!’ diye bağırdım. Ayağa fırlayıp, ‘Yok ya! Perçinler ha!’ dedi, kulaklarına inanamamıştı sanki. Sonra kısık sesle, ‘Sen ha?’ diye ekledi. Neden böyle deliler gibi davrandığımızı bilmiyorum. Parmağımı burnuma götürüp gizemli bir havayla başımı salladım. ‘Helal be!’ diye bağırdı oynamaya başlarken. Bense zaten sevinçten oynuyordum. Metal güverte üzerinde hoplayıp duruyorduk. Enkazdan korkunç tangırtılar kopuyor, nehrin karşı kıyısındaki bakir orman çıkan sesleri uyuyan şubeye gök gürültüsü gibi geri yansıtıyordu. Patırtı, harabe halindeki kulübelerinde uyuyan seyyahlardan bazılarını ayağa dikmiş olmalıydı. Müdürün aydınlanan kapı girişinde karanlık bir siluet belirdi, kısa süre sonra, önce siluet, sonra da kapı girişi gözden kayboldu. Kendimize geldik, tepinerek uzaklaştırdığımız sessizlik, toprağın derinliklerinden geri geldi. Büyük bitki duvarı, karmakarışık ağaç gövdeleri, dallar, budaklar, yapraklar, öbek öbek çiçekler ay ışığında kıpırtısız duruyordu, bütün bunlar sessiz yaşamın tantanalı bir istilasıydı sanki; bitkilerin büyük dalgası tepe noktasına ulaşmış, ırmağın üzerine devrilmeye, biz küçük adamların küçük yaşamlarını süpürüp atmaya hazırdı. Ama harekete geçmedi. Ötelerden büyük şapırtıların tok sesleri bize ulaşıyordu; sanki çağlar öncesinden kalma bir su yaratığı koca nehirde yaldız banyosu yapıyordu. Kazancı makul bir ses tonuyla, ‘Elbette ya,’ dedi, ‘neden perçinimiz olmasın ki?’ Elbette, neden olmasındı! Perçinimizin olmamasının hiçbir geçerli nedeni yoktu. Kendimden emin bir şekilde, ‘Üç haftaya kadar gelecek,’ dedim.

“Ama gelmedi. Perçin yerine bir istila, bir eziyet, bir ziyaretçi akını geldi. Üç hafta boyunca dalga dalga geldiler; yeni elbiseler, deri ayakkabılar giyen, bulunduğu seviyeden sağa sola eğilip kendisine hayran bıraktığı seyyahları selamlayan beyaz adamı taşıyan bir eşek her yeni dalganın başını çekiyordu, ayaklarına kara sular inmiş, somurtan, kavgacı zenci kalabalığı da eşeğin peşinden geliyor; avluya çadırlar, seyyar tabureler, teneke kutular, beyaz kasalar, kahverengi balyalar yayılıyor, şubede yaşanan bu kargaşayla gizemli hava biraz daha yoğunlaşıyordu. Böyle beş taksitte geldiler; garip, düzensiz, telaşlı, sayısız teçhizat dükkânının ve erzak deposunun ganimetleriyle sanki eşitçe bölüşebilmek için bir baskından kırlara mal kaçırır gibiydiler. Çözülmesi imkânsız dağınıklığın içindeki malların aslında tek tek bakıldığında bir gariplikleri yoktu, ancak bu insanların aptalca hareketleriyle çalıntı havasına bürünüyorlardı.

“Bu kendini kaptırmışlar çetesi kendisine ‘Eldorado Araştırma Seferi’ adını veriyordu ve sanırım gizlilik yemini etmişlerdi. Ama tuhaftır, konuşmaları pis korsanların konuşmalarını andırıyordu: Mertlikten uzak olduğu halde umursamaz, gözü pek olmadığı halde açgözlü, cesaretli olmadığı halde zalimce; içlerinden hiçbirinde öngörünün, ciddi bir hedefin zerresi yoktu, üstelik dünya işlerini yürütebilmek için bunlara ihtiyaçları olduğunun farkında bile değillerdi. Ülkenin iç kısımlarındaki hazineyi söküp alma arzusundaydılar; bir kasayı patlatmak isteyen hırsızlarınkinden daha ahlaki bir gayeleri yoktu. Bu asil girişimin masraflarını kim karşılıyordu bilmiyorum, ama müdürümüzün amcası bu çetenin liderliğini yapıyordu.

“Dış görünümü yoksul bir mahalle kasabını andırıyordu, gözlerinde uykulu bir kurnazlık vardı sanki. Koca göbeğini, kısa bacakları üzerinde çalımlı çalımlı taşıyordu, çetesi, şubeyi çekirgeler gibi istila ettiği sürece de yeğeninden başka kimseyle de tek kelime konuşmadı. Bu ikisini gün boyunca kafa kafaya vermiş, bitmek bilmez sohbetlere dalmış halde gezerken görebilirdiniz.

“Ben artık perçinlerim için kaygılanmayı bırakmıştım. İnsanın bu tür aptallıklara tahammülü tahmin ettiğinden çok daha az oluyor. ‘Canı cehenneme!’ deyip her şeyi oluruna bıraktım. Düşünmek için bol bol vaktim vardı, arada sırada Bay Kurtz’a da kafa yorabilirdim. Artık pek ilgimi çekmiyordu. Yok, hayır. Yine de ahlaki fikirlerle donanıp buraya

gelen bir adamın sonunda en tepeye çıkıp çıkamayacağını ve çıktığında da işleri ne şekilde sürdüreceğini görmek için sabırsızlanıyordum.

II

“Bir akşam gemimin güvertesinde uzanırken, giderek yaklaşan sesler duydum; amcayla yeğen kıyı boyunda geziyorlardı. Başımı yeniden kolumun üzerine gömdüm, tam dalacaktım ki, sanki birisi kulağımın dibinde, ‘Bir çocuk kadar zararsızımdır fakat emir almaktan hiç hoşlanmam. Müdür ben miyim, değil miyim? Bana, onu oraya göndermem emredildi. Aklım almıyor,’ gibi bir şeyler dedi. İkisinin kıyıda, geminin ön kısmında, yani başımın tam altında durduğunu fark ettim. Sesimi çıkarmadım; pek kıpırdayacak halde de değildim zaten, uykum vardı. Amca, ‘Tatsız bir durum,’ diye homurdandı. ‘Yönetimden buraya atanmasını istemiş,’ dedi diğeri; ‘Neler yapabileceğini göstermek istiyor. Bana da, buna göre talimat verildi. Görüyor musun ne kadar etkili bir adam? Korkutucu değil mi?’ İkisi de durumun korkutucu olduğu konusunda hemfikirdi; daha sonra tuhaf ifadeler kullanmaya başladılar: ‘Yağmur da ondan, güneşli hava da... Tek adam... Yönetim Kurulu... Burnundan...’ Bu saçma sapan cümlecikler uykumu dağıtmıştı; amca ‘İklim belki de senin sorununu ortadan kaldırır. Orada yalnız mı?’ deyince iyice uyandım. Müdür, ‘Evet,’ diye yanıtladı, ‘Yardımcısını buraya gönderdi, eline de şöyle bir not tutuşturmuş: Bu zavallı şeytanı ülkeden çıkarın, böylelerinin tümünü gönderin. Yanımda kurtulmamız gereken adamlar olmasındansa yalnız kalmayı tercih ederim. Bu, bir yıl kadar önceydi. Böylesi bir arsızlığı aklın alıyor mu?’ Diğeri boğuk bir sesle, ‘O zamandan beri başka bir şey gelmedi mi?’ diye sordu. Yeğen, ‘Fildişi,’ diye içini çekti. ‘Hem de dolu. En iyi cinsten. Ondan gelmesi çok can sıkıcı.’ Amca, ‘Neyle?’ diye sorunca, ‘İrsaliyeli,’ yanıtı geldi. Sonra sessizlik oldu. Kurtz hakkında konuşuyorlardı.

“Artık iyice uyanmıştım, ama hâlâ rahat rahat uzanıyordum; kıpırdamadan, hareket etmek için bir nedenim yoktu. Anlaşılan duruma çok içerleyen yaşlı adam homurdandı: ‘Fildişini onca yoldan nasıl getiriyorlar?’ Diğeri, malın Kurtz’un yanında çalışan yarı İngiliz melez kâtibin sorumluluğundaki bir kano filosuyla geldiğini, anlaşılan Kurtz’un da bizzat gelmeye niyetlenmiş olduğunu, çünkü o aralar istasyonda malın da, erzağın da kalmamış olduğunu, ama üç yüz mil kadar yol aldıktan sonra Kurtz’un aniden dönmeye karar verdiğini, dört kürekçinin yürüttüğü bir kanoyla geri döndüğünü, melezin de fildişiyle birlikte nehirden aşağı doğru yoluna

devam ettiğini anlattı. Birilerinin böyle bir işe girişmesini akılları almıyor gibiydi. Bunun için yeterli bir gerekçe bulamıyorlardı. Bana gelince, Kurtz'u ilk kez görür gibi olmuştum. Apaçık bir görüştü bu: Kano ve dört vahşi kürekçiyle merkeze, rahatlığa, eve dönme fikirlerine aniden sırtını dönüp; belki de yüzünü arazinin derinliklerine, boş, ıssız şubesine çeviren, tek başına bir beyaz adam. Ben de onu neyin harekete geçirdiğini bilmiyordum. Belki de sadece işine sırf işi olduğu için sarılan, iyi bir adamdı. Sizin de anladığınız üzere, adı bir kez olsun telaffuz edilmemişti. Sadece 'O adam'dı. Görebildiğim kadarıyla büyük bir sezgi ve cesaretle çok zorlu bir yolculuğa koyulan melezden ise sürekli 'şu alçak,' diye söz ediliyordu. 'Alçak', 'o adamın' hasta düştüğünü, tam olarak da iyileşemediğini bildirmişti... Altımda duran ikili birkaç adım uzaklaşıp kısa bir mesafede volta atmaya başladı. Şunları duydum: 'Askeri kışla... Doktor... İki yüz mil... Şimdi tek başına... Kaçınılmaz gecikmeler... Dokuz ay... Haber yok... Acayip dedikodular.' Tekrar yaklaştılar, müdür tam o sırada, 'Bildiğim kadarıyla, yerlilerin elinden fildişini yok pahasına alan şu gezgin tüccarlardan biri, belki de hiç kimse,' diyordu. Bu defa kimden söz ediyorlardı? Bölük pörçük konuşmalardan bu kişinin Kurtz'un bölgesinden olduğu, müdür tarafından pek onaylanmadığı anlaşılıyordu. 'Bu adamlardan biri ibret-i âlem için sallandırılmadıkça haksız rekabetten kurtulamayacağız,' dedi. Öbürü, 'Kesinlikle,' diye homurdandı; 'Astırmak gerekiyor. Neden olmasın? Bu ülkede her şey ama her şey mubahtır. Diyeceğim budur. Buradakilerden hiçbiri, anlıyor musun, *burada* hiç kimse senin pozisyonunu tehlikeye sokamaz. Neden? Çünkü sen iklime göğüs geriyorsun; hepsinden daha uzun süredir buradasın. Asıl tehlike Avrupa'da, ama orada da gelmeden önce ben bu işle ilgilendim.' Uzaklaştılar, fısıltıyla konuşmaya başladılar, sonra sesleri yeniden yükseldi. 'Bu üst üste gelen beklenmedik gecikmeler benim hatam değil. Elimden geleni yaptım.' Şişman olan iç geçirdi, 'Çok yazık,' dedi. 'Bir de söylediklerinin iğrenç saçmalığı,' diye devam etti diğeri, 'buradayken yeterince canımı sıktı. Her şube, daha iyi şeylere giden yolun üzerindeki bir deniz feneri olmalıymış, elbette ticaretin merkezi olacaklarmış ama aynı zamanda insanlığın, ilerlemenin ve eğitimin de merkezi haline gelmeliymiş. Aklın alıyor mu? Eşek herif! Bir de müdür olmak istiyor. Hayır, bu...' O anda öfkeden lafları boğazına takıldı, ben de başımı biraz kaldırdım. Bana ne kadar yakın olduklarını görünce şaşırdım. Tam altımdaydılar. İstesem şapkalarının tepesine tükürebilirdim. Yere bakıyorlardı, düşüncelere gömülmüşlerdi.

Müdür, elindeki ince dal parçasıyla yavaş yavaş bacağına vuruyordu. Sağduyulu akrabası başını kaldırdı. ‘Buraya son gelişinden bu yana iyisin değil mi?’ diye sordu. Öbürü konuşmaya başladı: ‘Kim? Ben mi? Elbette. İyiyim. Sapasağlamım. Ama diğerleri. Hey Tanrım! Hepsi hasta. O kadar çabuk ölüyorlar ki adamları ülkelerine yollayacak vakit bile bulamıyorum. Bu inanılmaz.’ Amca, ‘Demek öyle,’ diye homurdandı; ‘Ah, oğlum. Sen buna güven, derim ki sen buna güven.’ Balık yüzgecini andıran kısa kolunu açıp çayı, çamuru, nehri kucaklayan bir hareket yaptığını gördüm; sanki güneşin aydınlattığı toprakta pusuya yatmış ölümü, gizlenmiş kötülüğü, o toprağın kalbinin derin karanlığını aşağılayıcı bir el hareketiyle, haince bir yakarışla çağırmıştı. O kadar şaşırtıcıydı ki bu, bu karanlık güven gösterisine verilecek bir yanıt bekliyormuşum gibi kalkıp ormanın uç kesimlerine baktım. Bilirsiniz, bazen insanın aklına böyle saçma sapan fikirler gelir. Ulu bir sükûnet, felaket habercisi sabrı ile, düşsel bir istilanın sona ermesini bekleyen bu iki adamın karşısındaydı.

“İkisi de yüksek sesle küfrü bastı, bana kalırsa sırf korktukları için, sonra beni hiç fark etmemiş gibi şubeye geri döndüler. Güneş batıyordu; iki adam öne doğru eğilmiş yan yana giderlerken, uzamış çimenler üzerinde tek bir otu ezmeden ağır ağır sürüklenen farklı boylardaki komik gölgelerini tepeden yukarı doğru güçlükle çekiyor gibiydiler.

Birkaç gün içinde Eldorado Seferi dayanıklı el değmemiş doğaya daldı, arazi onları tıpkı bir denizin bir dalgıcı yutması gibi içine aldı. Epey sonra tüm eşeklerin öldüğü haberi geldi. Daha az değerli hayvanların başına ne geldiği hakkındaysa hiçbir fikrim yoktu. Kuşkusuz, geri kalan hepimiz gibi, onlar da hak ettiklerini bulmuşlardı. Sormadım. O sıralar daha çok, bir an önce Kurtz ile tanışma ihtimalinin heyecanına kaptırmıştım kendimi. Elbette, sözün gelişi bir an önce diyorum. Küçük koyumuzdan ayrılışımızdan ancak iki ay sonra Kurtz’un istasyonunun altındaki kıyıya ulaşabildik.

“O nehirden yukarı yol almak, bitki örtüsünün topraktan çılgınca fışkırdığı, büyük ağaçların kral olduğu dünyanın ilk günlerine seyahat etmek gibiydi. Bomboş akan bir su, büyük bir sessizlik, geçit vermez bir orman. Hava sıcaktı, yoğundu, ağırdı, uyuşukluk veriyordu. Güneş ışıklarının parlaklığının keyif verici bir yanı yoktu. Terk edilmiş gölgeli uzaklıkların hüznüne doğru uzanıp gidiyordu. Kıyıda, gümüş rengi

kumların üzerinde suaygırlarıyla timsahlar yan yana güneşleniyordu. Genişleyen sular, ağaçlı ada kümelerinin arasından akıyordu; tıpkı bir çölde olduğu gibi yolunuzu kaybediyor, geçit bulmaya çalışırken gün boyunca sığlıklara tosluyordunuz, ta ki büyülendiğinizi düşünüp bir zamanlar bildiğiniz her şeyle bağınızın koptuğunu, artık uzaklarda, çok uzaklarda, belki de bir başka dünyada olduğunuzu düşünene dek. Kendinize ayıracak tek bir saniye bulamadığınız zamanlarda olduğu gibi, geçmiş, birden geri dönüveriyordu, ama bu geçmiş, karşınızdaki tuhaf bitki, su ve sessizlik dünyasının ezici gerçekliğinin içinde şaşkınlıkla hatırlanan rahatsız edici ve patırtılı bir düş şeklinde üşüşüyordu. Üstelik hayatın bu durgunluğu içinde huzurdan eser yoktu. Esrarengiz bir gayeye kafa yoran açgözlü bir kuvvetin durgunluğuydu bu. Size kinci bir edayla bakıyordu. Sonraları buna alıştım; artık onu görmüyordum; buna vaktim yoktu. Geçebileceğimiz kanalları bulmam gerekiyordu; gizli kum yığınlarını genellikle de içgüdüyle tahmin etmek zorundaydım; su altındaki kayaları arıyordum; tenekeden teknemin altını parçalayıp, tüm seyyahları boğacak lanet olası, sinsi, ihtiyar kütükleri kıl payı sıyırdığımda kalbimin yerinden fırlamaması için dişlerimi sıkmayı öğreniyordum; ertesi günkü yolculuğumuzu sürdürmemizi sağlayacak kuru odunları bulmak için gözümü dört açmalıydım. Bu tür şeylerle, yalnızca yüzeysel olaylarla ilgilenmek zorunda kalınca, inanın bana gerçeklik silinivériyor. Neyse ki iç gerçek gizli kalıyor, ama yine de hissettim onu; gizemli durgunluğunun benim maskaralıklarımı izlemekte olduğunu sık sık hissediyordum, tıpkı sizin ip cambazlığınızı da, diyelim üç kuruşa yaptığınız atlayışlarınızı izlediği gibi.”

Bir ses, “Kabalık etme Marlow,” diye homurdandı; demek ki benden başka dinleyen biri daha vardı.

“Affınıza sığınıyorum. Bedelin geri kalanını oluşturan kalp ağrısını unutmuşum. Hem, numara iyi yapıldıktan sonra bedelin ne önemi var ki? Siz numaralarınızı gayet iyi yaparsınız. Hem ben de kötü sayılmam, ilk yolculuğumda buharlı teknemi batırmadığıma göre. Buna hâlâ inanamıyorum. Gözleri bağlı bir adamın bozuk bir yolda kamyon sürdüğünü hayal edin. Size bu işi yaparken bol bol terlediğimi ve ürperdiğimi söyleyebilirim. Her şey bir yana, kendi idaresi altında olduğu sürece yüzeceği varsayılan herhangi bir şeyin tabanını dibe sürttürmek, her denizci için bağışlanamaz bir günahtır. Kimsenin ruhu duymasa da, o çarpma sesi asla akıldan çıkmaz; değil mi? Tam yürekten vurur insanı.

Hatırlarsınız; rüyanıza girer, gece kalkıp düşünürsünüz, yıllar sonra bile bir ateş basar, bir üşürsünüz. O buharlı geminin hep yüzdüğünü söyleyecek değilim elbette. Çoğu zaman sığ sularda yirmi yamyamın çırpınarak itmesiyle ilerledik. Bu adamlardan bazılarını yoldan toplayıp, mürettebata dahil ettik. Yerine göre iyi adamlardı, ama yamyamlardı. Beraber çalışılacak adamlardı, onlara minnettarım. Üstelik sonuçta benim gözümün önünde birbirlerini yemiyorlardı: Yanlarına erzak olarak, daha sonra kokup arazinin gizemini genzime yapıştıracak olan suaygırı eti almışlardı. Öf!.. O koku hâlâ burnumda. Gemide müdür ve ellerinde asalarıyla üç dört seyyah da vardı; tam takımdık yani. Kimi zaman kıyıya yakın, bilinmezliğin eteklerine yapışmış bir şubeye rastlıyorduk; darmadağın mezbelelerden dışarı fırlayıp sevinç ve şaşkınlık hareketleriyle bizi karşılayan beyaz adamlar çok tuhaf görünüyorlardı; sanki büyülenip orada tutsak kalmış gibiydiler. Bir süre havada fildişi sözcüğü çınlıyor, sonra yeniden boş araziler boyunca, durgun kıvrımlar, dolambaçlı rotamız üzerindeki yüksek duvarlar ve kıçtaki çarkın hantal çarpışlarının yankılanmaları arasında sessizliğe giden yolumuza koyuluyorduk. Ağaç, ağaç, milyonlarca ağaç, heybetli, kocaman, göklere uzanan ağaçlar; o ağaçların dibindeyse akıntıyla kıyıya yapışan pis, küçük buharlı teknemiz, yüksek sütunlu bir avlunun zemininde kımıl kımıl ilerleyen hımbıl bir böcek gibi sürünüyordu. Bu durum insana kendisini çok küçük, fazlasıyla kaybolmuş hissettiriyordu, fakat yine de bu duygu o kadar da moral bozucu değildi. Sonuçta küçük de olsanız, sürünen pis bir böcek de olsanız ilerliyordunuz; yapmak istediğimiz de bu değil miydi zaten? Seyyahlar nereye doğru süründüğümüzü düşünüyorlar mıydı bilmiyorum. Bahse girerim, bir şeyler elde edebilecekleri bir yere! Benim içinse Bay Kurtz’a doğru gidiyorduk —özellikle ona, ama buhar boruları sızıntı yapmaya başlayınca daha da yavaş sürünmeye başladık. Önümüz açılıyor, ardımız kapanıyordu, sanki orman dönüş yolumuzu kapamak için uyuşuk adımlarla suyu örtüveriyordu. Giderek karanlığın yüreğinin daha da derinlerine indik. Her yer çok sessizdi. Geceleri bazen ağaç perdesinin ardından gelen davul sesleri nehir boyunca devam ediyor, sanki üstümüzdeki havada hafifçe asılı, sabah olana dek öylece duruyordu. Bunlar savaş mı, barış mı, yoksa yakarış anlamına mı geliyordu, bilemiyorduk. Ürpertici durgunluk, şafağı haber veriyordu; odun kesenler uyuyor, ateşleri zayıflıyor; insan ince bir dal kırılmasıyla irkiliyordu. Tarih öncesi bir dünyanın gezginleriydik biz; bilinmeyen bir gezegen görüntüsüne bürünmüş bir dünyada geziyorduk. Derin acılar ve büyük zorluklar

pahasına dizginlenmiş lanetli bir mirası devralan ilk insanlardan olduğumuzu düşünebilirdik, fakat aniden bir dönemeçte boğuşurken karşımıza saz duvarlar, sivri ot çatılar çıkıveriyor, ağır ve hareketsiz yaprakların altında bağırışmalar kopuyor, kara kollar havada dönüyor, yığınla el çırpılıyor, ayaklar yere vuruluyor, vücutlar dalgalanıyor, gözler yerlerinden fırlıyordu. Gemimiz ağır ağır, karanlık, akıl almaz bir çılgınlığın kıyısında ilerliyordu. Tarih öncesi insanlar bize sövüyor, dua ediyor, yoksa hoş geldin mi diyorlardı; kim bilir? Çevremizdekileri anlamaktan uzaktık; yanlarından hayalet gibi süzülüp gidiyorduk, merakla ve gizemli bir şaşkınlık içinde; tıpkı, tımarhanedeki heyecan verici bir patlama anını izleyen aklı başında adamlar gibi. Ne olduğunu anlayamıyorduk, çünkü çok uzaktık, hatırlayamıyorduk, çünkü ilk çağların gecesinde yol alıyorduk, geçmişte kalan, neredeyse hiç iz bırakmayan ve hiçbir hatırası olmayan çağlarda.

“Dünya, bildiğimiz dünya değildi. Yenilmiş bir canavarın prangalanmış haline bakmaya alıştırılmıştık, oysa orada gerçekten dev gibi ve özgür bir şeydi baktığımız. Esrarengizdi, insanlar da öyle; yok, hayır, onlar insanlık dışı değillerdi. Siz de bilirsiniz, en kötüsü budur; onların insan olup olmadıklarına kuşkuyla yaklaşmak. Ağır ağır gelir üstünüze bu kuşku. Ulur, hoplayıp durur, fırıl fırıl döner, suratlarını berbat şekillere sokarlardı, ama yine de en korkutucu şey, onların insan olduklarını düşünmekti; kendi insanlığınız gibi; bu vahşi ve tutkulu patırtıyla uzak akrabalığınızı düşünmek. Çirkindi. Evet, epey çirkindi, ama eğer yeterince erkekseniz, bu gürültünün korkunç samimiyetine içinizde azıcık da olsa yanıt verdiğinizi kabul etmeniz gerekirdi; bunun içinde sizin, ilk çağların gecesinden bu kadar uzakta olan sizin kavrayabileceğiniz bir anlam olduğundan belli belirsiz de olsa kuşkulanabilirdiniz. Neden olmasındı? İnsan zihni her şeye kadirdir, çünkü her şey onun içindedir; bütün geçmiş de, bütün gelecek de. Orada olan neydi ki? Neşe, korku, keder, adanmışlık, kahramanlık, hiddet, kim bilir? Yalnızca gerçek, üzerinden zamanın perdesi sıyrılmış gerçek. Bırakın avanaklar şaşakalıp ürpersin; adam olan bilir ve gerçeğe gözünü kırpmadan bakabilir, ama bunun için de en az kıyıdakiler kadar güçlü olması gerekir. O gerçekle, ancak kendi hamurundaki gerçekle, içindeki güçle yüzleşmelidir. İlkeler işe yaramaz. Kazanç, giysiler, cicili bicili paçavralar daha ilk güçlü sarsıntıda yok olup giden paçavralar. Hayır; siz kasıtlı bir inanç istiyorsunuz. Bu amansız kavgada bana başvuruluyor; öyle

mi? Çok güzel; duyuyorum, kabul de ediyorum, ama benim de bir sesim var ve söylediklerim iyi de olsa, kötü de olsa, susturulamayacak bir ses benimkisi. Elbette çok korkan ve asil duyguları olan bir salak her zaman güvenliktedir. Şu homurdanan da kim? Neden benim de tepinip dans etmek için kıyıya inmediğimi mi merak ediyorsunuz? Evet, inmedim. Asil duygular yüzünden mi dediniz? Canı cehenneme asil duyguların! Vaktim yoktu, ondan inmedim. Sızıntı yapan buhar borularını lehimlemekle, bunları yün battaniyeden yapılmış şeritlerle sarmakla uğraşmak zorundaydım diyorum size. Dümene bakmam, sudaki o kütüklerden sakınmam, o teneke tavayı öyle ya da böyle yüzdürmem gerekiyordu. Tüm bu işlerde daha akıllı bir adamı kurtarmaya yetecek kadar yüzeysel gerçeklik vardı. Ara sıra da ateşçilik yapan vahşiye göz kulak olmam gerekiyordu. Türünün gelişmiş bir örneğiydi; dikey bir kazanı ateşleyebiliyordu. Tam altımda duruyordu ve diyebilirim ki ona bakmak, ancak şu gösterilerde arka ayakları üzerinde yürüyen, golf pantolonlu, tüylü şapkalı köpekleri izlemek kadar eğiticiydi. Bu harika adama birkaç aylık eğitim yetmişti. Buhar ibresine de, su ibresine de açıkça korkmadığını gösterme çabasıyla bakıyordu; dişleri de törpülenmişti, zavallı şeytan; tepesindeki saçlar tuhaf biçimlerde kazınmıştı, iki yanağında da süs amaçlı üçer kesik izi vardı. Burada ağır işler yapmak, böyle yeni bir büyüye tutulmuşçasına bilgisini artırmaya çalışmak yerine, kıyıda el çırpıyor, tepiniyor olması gerekirdi. İşe yarıyordu, çünkü eğitilmişti; bildiği şey de şuydu: Eğer o saydam şeyin içindeki su görünmez olursa, kazanın içindeki kötü ruh korkunç susuzluğuyla öfkelenecek, öfkesini bastırmak için de korkunç bir intikam alacaktı. O (koluna bağladığı paçavradan uyduruk muskası ve alt dudağına enlemesine geçirdiği saat büyüklüğündeki cilalı kemikle) terliyor, ateşlemeye devam ediyor, korkuyla camı izliyorken ağaçlıklı kıyılar yanımızdan akıp gidiyor, kısa süren gürültüler ardımızda kalıyor, bitmek tükenmek bilmeyen miller boyunca sessizlik sürüyordu; Kurtz’a doğru sürünerek ilerlemeye devam ediyorduk, ama kütükler çoktu, su tehlikelerle dolu ve sığdı, sanki kazanın içinde gerçekten asık yüzlü bir şeytan vardı, bu yüzden de ne ateşçinin ne de benim tüyler ürperten düşüncelere vaktimiz vardı.

“İç şubeye elli mil kadar kala, kamıştan bir kulübeye, yan yatmış, bir zamanlar tepesinde bir bayrağın dalgalandığı, ama artık ne olduğu pek anlaşılmayan yırtık pırtık bir bezin asıldığı eğik, hüzünlü bir direğe ve itinayla istiflenmiş bir odun yığınına rastladık. Beklenmedik bir şeydi bu.

Kıyıya yanaştık; odun yığınının üzerinde, üstünde kurşunkalemle yazılmış silik yazılar olan düz bir tahta parçası bulduk. Yazıyı güçlükle çözdük: ‘Sizin için odun. Acele edin. Dikkatli yanaşın.’ Bir de imza vardı, ama okunmuyordu; Kurtz değildi yazan, daha uzun bir isimdi. ‘Acele edin.’ Ama nereye? Nehirden yukarı doğru mu? ‘Dikkatli yanaşın.’ Öyle yapmamıştık, ama uyarı ancak yanaştıktan sonra bulunacağı için kendisinin olduğu yeri kastediyor olamazdı. Daha yukarıda bir sorun vardı, ama ne? Ve ne kadar? İşte sorun buydu. Bu telgraf üslubunun aptallığına dair biraz fikir yürüttük. Etraftaki çalılar bize hiçbir şey söylemedikleri gibi, daha öteleri görmemize de engel oluyorlardı. Kulübenin girişinde kırmızı kumaştan yırtık

bir perde asılıydı, üzgün üzgün yüzümüze doğru dalgalanıyordu. Mesken olmaktan çıkmıştı; gene de çok yakın bir zamana kadar içinde bir beyazın yaşadığı belli oluyor, içeride iki kazığın üzerine yerleştirilmiş kalastan ibaret kaba bir masa hâlâ duruyordu; karanlık bir köşede çöpler yığılıydı; kapının yanında bulduğum kitabı elime aldım. Kapakları kaybolmuştu, sayfaları çevrile çevrile son derece pis, yumuşak bir hal almış, ama kitabın sırtı hâlâ temiz görünen beyaz bir keten iplikle güzelce dikilmişti. Bu beklenmedik bir buluntuydu. Başlığı *Bazı Denizcilik Konuları Üzerine Araştırma* idi; yazarı Kraliyet Donanması'ndan Kaptan Tower ya da Towson gibi bir şeydi. İçindeki açıklayıcı çizimler ve itici sayısal tablolarla oldukça sıkıcı bir kitaba benziyordu; altmış yıllık bir kitaptı. Bu inanılmaz antikayı, elimde dağılıp gitmesin diye büyük bir özenle tutuyordum. Kitabın içinde Tower veya Towson, ciddiyetle gemi zincirlerinin ve halatlarının gerilimleri ve kopma noktaları gibi konulara değiniyordu. Pek de kendinizi kaptıracağınız bir kitap değildi, fakat bundan yıllar önce tasarlanmış, sadece mesleki olmakla yetinmeyen bir ışıkla parıldayan bu mütevazı sayfaları oluşturan işi doğru yapmaya yönelik eşsiz kararlılık ve dürüstçe ilgi, daha ilk bakışta seziliyordu. Zincirlerden, makaralardan söz eden, basit, yaşlı denizci, gerçekliği su götürmez bir şeyle karşılaşmanın verdiği tatlı hisle bana ormanı ve seyyahları unutturdu. Orada böyle bir kitap bulmak zaten harikaydı, ama bana daha da ilginç gelen şey, sayfa kenarlarına kurşunkalemle alınmış, metinle ilgili oldukları belli notlardı. Gözlerime inanamıyordum! Şifreli yazılmışlardı! Evet, bu şifre olmalıydı. Bu unutulmuş yerde elinde anlattığım gibi bir kitap olan, kitabının üzerinde çalışan, notlar alan, üstelik bu notları da şifreli yazan bir adam düşünün! Bu gerçekten de akla hayale sığmayan bir gizemdi.

"Sanki bir süredir rahatsız edici sesler geliyordu kulağıma, kafamı kaldırdığımda odun yığınının artık yerinde olmadığını ve müdürle seyyahların nehir kıyısından bana seslenmekte olduklarını gördüm. Kitabı cebime attım. Sizi temin ederim kitabı okumadan bırakmak bana eski ve sıkı bir dostun koruyuculuğundan mahrum kalmak gibi gelmişti.

"Aksak motoru yeniden çalıştırdım. 'Şu sefil tüccar olmalı, o davetsiz misafir!' diye bağırdı müdür, geride bıraktığımız yere hain gözlerle bakarak. 'İngiliz olmalı,' dedim. Müdürse karanlık bir edayla, 'Eğer dikkatli olmazsa

bu onu beladan kurtarmaya yetmeyecektir,’ diye mırıldandı. Masum bir havayla, ‘Bu dünyada kimsenin beladan uzak duramayacağını,’ söyledim.

“Şimdi akıntı daha da hızlıydı, gemi sanki son nefesini veriyor, kıçtaki çark uyuşuk uyuşuk dönüyor, ben de kulağımı motorun bir sonraki atışına kaptırmış, doğruyu söylemek gerekirse her an bu perişan şeyin durmasını bekliyordum. Can çekişen birini izlemek gibi bir şeydi bu. Ama yine de ağır ağır ilerliyorduk. Bazen Kurtz’a doğru ilerleyişimizin hızını ölçebilmek için bir ağacı kerteriz alıyor, ama her defasında daha yanına varmadan onu gözden kaybediyordum. Onca süre gözünü bir şeyin üzerinde tutmaya sabredemiyor insan. Müdür harika bir kaderine razı olmuşluk tavrı sergiliyordu. Sıkılıyor, öfkeleniyor ve kendi kendime Kurtz ile açık açık konuşup konuşamayacağımı tartışıyordum, ama daha bir sonuca ulaşamadan yapacağım konuşmanın ya da sessiz kalmanın, herhangi türden bir hareketin aslında çok anlamsız olacağını anladım. Kimin ne bildiğinin, neyi bilmezden geldiğinin ne önemi vardı? Müdürün kim olduğunun ne önemi vardı? Bazen insanın zihninde böyle bir kavrayış parıldayıverir. Bu meselenin özü, yüzeyin çok altında, benim uzanabileceğim, burnumu sokabileceğim noktadan çok daha derinde yatıyordu.

“İkinci günün akşamına doğru, Kurtz’un şubesine sekiz mil mesafede olduğumuzu hesapladık. Ben ilerlemek istiyordum, fakat müdür ağırbaşlı tavrıyla o bölgede yol almanın çok tehlikeli olduğunu, güneş de neredeyse batmak üzere olduğundan ertesi sabaha kadar bulunduğumuz yerde kalmanın daha akıllıca olacağını söyledi. Dahası, dikkatli yanaşma uyarısına uyacak olursak, oraya gündüz gitmemiz gerekirdi; akşam karanlığında ya da gece değil. Bu, gerçekten de mantıklıydı. Sekiz mil, bizim için yaklaşık olarak üç saatlik yolculuk anlamına geliyordu; üstelik baktığımda ötelerde kaygı verici dalgalanmalar görebiliyordum. Yine de gecikme beni anlatamayacağım kadar, hem de anlamsız bir şekilde sinirlendirmişti; geçen onca aydan sonra bir gecenin ne önemi olabilirdi. Yeteri kadar odunumuz olduğundan ve dikkatli olmamız gerektiğinden tekneyi nehrin ortasına çektim. Nehir dar ve düzdü, kıyılar, demiryolu kenarları gibi yüksekti. Güneş batmadan çok önce karanlık çökmeye başladı. Akıntı biteviye ve hızlıydı, ama kıyılara sessiz bir hareketsizlik hâkimdi. Sarmaşıklarla birbirine dolanan o canlı ağaçlar ve altlarındaki her biri canlı çalı, en ince dala, en zayıf yaprağa kadar taş kesmişti sanki; uyku değildi bu; doğal görünmüyordu; tıpkı bir trans hali gibi. En küçük bir ses

bile duyulmuyordu. Şaşırıp kalıyor, sağır olduğunuzdan kuşkulanmaya başlıyordunuz; sonra gece aniden indi, artık gözlerimiz de görmez olmuştu. Sabaha doğru üç sularında iri bir balık suda sıçradı, şapırtısına sanki silah patlamış gibi zıpladım. Güneş doğduğunda fazlasıyla sıcak ve nemli geceden daha da kör edici, bembeyaz bir sis vardı. Sis kalkmıyordu, uzaklaşmıyordu bile; etrafımızı saran katı bir maddeymiş gibi orada öylece duruyordu. Saat ya sekiz ya da dokuzdu; sis bir kepenk gibi kalktı. Kule gibi yükselen onca ağacı, uçsuz bucaksız, donuk ormanı, üzerinde asılı duran küçük ateşten topu ve güneşi gördük –hepsi kımıltısızdı– ve sonra beyaz kepenk geri geldi, yağlanmış yuvalarından kayar gibi indi. Toplamaya başladığımız zinciri geri salmalarını emrettim. Daha zincirin boğuk bir tangırtıyla inmesi bitmemişti ki, bir çığlık, sanki sonsuz bir yalnızlıkla yüklü, çok yüksek perdeden bir çığlık, kesif havada yavaşça yükseldi. Ve kesildi. Vahşi bir uyumsuzlukla yüklü şikayetçi bir gürültü kulaklarımızı doldurdu. Bu beklenmedik ses, saçlarımı kasketimin içinde dimdik etti. Diğerlerini nasıl vurdu, bilmiyorum: Bana sanki çığlığı atan sisin kendisiymiş gibi geldi, o kadar aniydi ki, kopan kargaşa, hüzün dolu patırtı görünüşe göre her yönden gelmişti. Çığlık, neredeyse tahammül edilmez derecede aşırı, çok sayıda daha küçük feryatla birlikte yükselip, birden son bulduğunda garip pozlarda donakalmıştık ve inatla, en az duyduğumuz ses kadar şaşırtıcı ve aşırı olan sessizliği dinlemekteydik. ‘Aman Tanrım! Bu da nedir?’ diye kekeledi dirseğimin dibinde duran seyyahlardan biri; saçları sarı, favorileri kızıl, lastikli çizmeler giyen, pembe pijamalarını çoraplarının içine sokan ufak tefek şişman bir adamdı. Diğer ikisinin bir dakika boyunca ağzı açık kaldı, önce küçük kamaraya daldılar, sonra korkulu gözlerle tekrar dışarı fırladılar, ellerinde Winchesterleriyle ‘hazır’ bekliyorlardı. Görebildiğimiz tek şey üzerinde olduğumuz gemiydi, sanki erime noktasındaymış gibi hatları belirsizleşmişti, bir de onun etrafında belki yarım metre genişlikte puslu bir su hattı görünüyordu, o kadar. Gözlerimize ve kulaklarımıza bakılırsa dünyanın geri kalanı yok olmuştu. Gitmiş, gözden kaybolmuş; ardında ne bir fısıltı ne bir gölge bırakarak silinip gitmişti.

“Burna gittim ve gerekirse bir an önce demir alıp buharlı tekneyi hareket ettirebilmemiz için zincirin kısaltılmasını emrettim. ‘Saldıracaklar mı?’ diye sordu ürkmüş bir ses. Bir diğeri, ‘Bu sisin içinde hepimizi doğrayacaklar,’ diye mırıldandı. Yüzler korkudan kasılmıştı, eller hafifçe titriyordu, gözler

kırpılmayı unutmuştu. Beyazların evleri sadece sekiz mil uzaktaydı, ama nehrin bu kısmına en az beyazlar kadar yabancı olan mürettebatımızdaki siyahların yüz ifadelerindeki farkı görmek çok ilginçti. Kuşkusuz çok korkmuş olan beyazlar, böylesine şiddetli bir patırtıdan dolayı şoke olmuş, endişeli gözlerle etrafa bakıyorlardı. Ötekiler tetikteydi ve doğal olarak kaygılıydılar, ama yüzleri esas olarak sakindi; aralarında zinciri çekerken sırıtan bir iki tane adam bile vardı. Birkaçı gırtlaktan gelen bir sesle birbirleriyle kısa cümlelerle konuştular, bu da sorunu çözmelerine yetti. Şefleri, lacivert bir kumaşa sıkıca sarınmış, geniş burunlu, saçları sanatkârca yapılmış parlak bukleler halinde duran, geniş göğüslü siyah bir gençti ve yanı başımda duruyordu. ‘Hah!’ dedim arkadaşlık göstermek adına. O ise, ‘Yakalayın onu!’ diye azarladı; kocaman olmuş kan çanağı gözleri ve parıldayan dişleriyle; ‘Yakalayın. Bize ver onu.’ ‘Size mi?’ diye sordum; ‘Ne yapacaksınız onları?’ Kısa ve sert, ‘Yiycez!’ dedi ve dirseklerini küpeşteye yaslayıp, derin düşüncelere dalmış ağırbaşlı bir edayla gözlerini sisin içine dikti. Onun ve arkadaşlarının aç olduğunu düşünmeseydim herhalde iyice korkardım: En azından geçtiğimiz ay boyunca açlıkları iyice artmış olmalıydı. Altı aylığına işe alınmışlardı (içlerinden birinin bile bizim sayısız asırlar sonunda elde ettiğimiz zaman kavramı hakkında en ufak bir fikri olduğunu sanmıyorum. Onlar hâlâ zamanın başlangıcına aittiler. Onlara atalarından kalan, neyin ne olduğunu öğretecek bir tecrübe yoktu) ve kuşkusuz ortada saçma yasalardan birine dayanılarak nehrin aşağı kesimlerinde yazılmış bir kâğıt parçası olduktan sonra, nasıl yaşayacakları kimsenin umurunda bile değildi. Yanlarında biraz kokuşmuş suaygırı eti getirmişlerdi elbette, ama eğer etlerin önemli bir kısmı seyyahlar tarafından büyük bir şamatayla denize atılmamış olsaydı dahi pek uzun süre dayanmayacaktı. Seyyahlarınki çok kaba bir kapris gibi görünüyor olabilir, ama aslında mesele tam bir nefsi müdafaaydı. Uyanıkken, uyurken, yemek yerken hem ölü suaygırı kokan havayı soluyup hem de yaşamla aranızdaki zaten zayıf olan bağı korumaya devam edemezdiniz. Ayrıca, adamlara her hafta üçer parça, *otuz* santim uzunluğunda pirinç tel veriliyordu: Teoriye göre tedavüldeki bu nesneyle kıyılardaki köylerden ihtiyaçlarını karşılayacaklardı. Bunun pek işe yaradığı söylenemez. Ya etrafta köy yoktu, ya halk düşmanca davranıyordu ya da geri kalanımız gibi konserve, ara sıra da keçi eti yiyen idareci belirsiz nedenlerle tekneyi durdurmak istemiyordu. Bu yüzden de bizzat teli kemirmedikleri ya da balık tutmak için kanca yapmadıkları sürece bu

abartılı maaşlarının onlara ne faydası vardı, anlamış değilim. Maaşların büyük ve onurlu bir şirkete yakışan intizamla ödendiğini belirtmek zorundayım. Bunun dışında yiyebilecekleri tek şey –hoş o da pek yenecek gibi görünmüyordu ya– yapraklara sardıkları, kirli lavanta renginde yarı pişmiş hamura benzeyen, ara sıra birer parça yuttukları bir şeylerdi, ama o kadar küçük parçalar ısırıyorlardı ki, bunu da ciddi bir beslenme amacıyla değil, daha çok gösteriş için yapıyor gibiydiler. Açlığın tüm kemirgen şeytanları adına neden bize saldırıp –otuza karşı beş kişiydik– tıka basa karınlarını doyurmadıklarına hâlâ şaşıyorum. Bir şeyin sonuçlarını idrak etme kabiliyetleri gelişmiş değildi, tenleri parlaklığını, kasları da sertliklerini yitirmişti, yine de hâlâ yapılı, cesur, güçlü adamlardı, ama işte tam o noktada dizginleyici bir şeylerin, insanlığın şaşırtıcı sırlarından birinin rol oynadığını gördüm. Birden onlara yönelik ilgim arttı, fakat kısa süre içinde beni yiyebileceklerini düşündüğümden değil, şunu söylemeliyim ki, durumu yeni bir ışığın altında algılıyordum; şu seyyahlar ne kadar da sağlıksız görünüyorlardı ve umuyordum ki, evet yürekten umuyordum ki, kendi görünümüm de o denli –nasıl diyebilirim?– iştah kapatıcı bir hale gelmemiş olsun. O zamanlarda günlerimi dolduran rüya hissine çok uyan hayal ürünü bir kendini beğenmişliğin yansımasıydı bu. Belki ateşim de biraz çıkmıştı. İnsan sürekli bir eli nabzında yaşayamaz ki. Sık sık ‘biraz ateşim’ olurdu ya da küçük rahatsızlıklar yaşardım; tüm bunlar arazinin oyuncu pençeleri, daha büyük ve ciddi saldırının öncesindeki başlangıç oyunlarıydı. Evet, onlara herhangi bir insanoğluna baktığımız gözle, çetin bir sınavla karşı karşıya kaldıkları andaki güdülerini, dürtülerini, yeteneklerini, zaaflarını merak ederek bakıyordum. Özdenetim! Hangi özdenetim? Batıl bir inanç, tiksinme, sabır, korku mu; ya da bir tür ilkel onur muydu bu? Hiçbir korku açlığın önünde duramaz, hiçbir sabır onu ortadan kaldıramaz, açlığın olduğu yerde tiksinme de olmaz; iş, sizin ilkeler diye adlandırabileceğiniz batıl inançlara, itikatlara gelince; bunların rüzgârda savrulan saman tanesi kadar etkisi yoktur. Giderilemeyen açlığın kötülüğünü, delirtici sancısını, insana verdiği karanlık fikirleri, kasvetin giderek artan şiddetini bilmez misiniz? Ben biliyorum. Açlıkla baş etmek için insanın, olanca gücüyle savaşması gerekir. İnanın, şerefini yitirmekle, ruhunu yitirmekle savaşmak, böyle uzayan bir açlıkla savaşmaktan daha kolaydır. Ne yazık ki gerçek böyle. Üstelik bu adamların herhangi türden bir vicdana sahip olmaları için hiçbir geçerli nedenleri yoktu. Özdenetim! Ancak savaş alanında, ölülerin arasında gezen bir sırtlandan beklediğim

kadar kendini dizginleme bekleyebilirdim onlardan, ama gerçek karşımdaydı işte; düşününce, aslında nehrin kenarında, sisin kör beyazlığının ardında yanımızdan geçip giden bu vahşi seslerdeki açıklanamaz ve umarsız kederli tınıdan daha da tuhaf olan onun daha büyük bir sır barındırmasıydı içinde; denizlerin köpükleri gibi akıl almaz bir muammanın üzerinde oynaşan dalgacıklar gibi, insanı şaşırtan gerçek buydu işte.

“İki seyyah telaşlı fısıltılarla sesin hangi taraftaki kıyıdan geldiğini tartışıyorlardı. ‘Soldan.’ ‘Hayır, hayır; olur mu hiç? Sağdan geldi, elbette sağdan.’ ‘Durum çok ciddi,’ diyen müdürün sesi arkamdaydı; ‘Biz varmadan Bay Kurtz’un başına bir şey gelirse çok üzülürüm’. Dönüp baktım, içtenliği şüphe götürmezdi. Müdür, tam da dış görünüşünü korumak isteyecek adamlardandı. Bu da onun özdenetimiydi, ama bir an önce ilerlemekle ilgili bir şeyler mırıldandığında cevap verme zahmetine bile girmedim. Bunun imkânsız olduğunu o da biliyordu, ben de. Eğer teknemiz dibe sımsıkı tutunuyor olmasaydı, hiç şüphe yok ki havada, uzayda sürükleniyor olurduk. Kıyılardan birine bindirene dek ileri doğru mu, geriye doğru mu, yoksa yan yan mı giderdik Tanrı bilir; çarptığımız kıyının hangisi olduğunu dahi bilemezdik. Elbette kıpırdamadım. Bir yerlere çarpmaya hiç niyetim yoktu. Deniz kazası için daha korkunç bir yer olamazdı. Anında boğulmasak bile, kısa süre içinde hızla ölürdük; şöyle veya böyle. Küçük bir sessizliğin ardından, ‘Sana tüm riskleri almanı emrediyorum,’ dedi. Kısaca, ‘Almayı reddediyorum’ dedim; ses tonum onu şaşırtmış olsa da aslında duymayı beklediği yanıt tam da buydu. Dikkat çekici bir nezaketle, ‘Sizin kararınıza uymak zorundayım, kaptan sizsiniz,’ yanıtını verdi. Teşekkür ettiğimi gösterir biçimde ona döndüm ve sise baktım. Ne kadar sürecekti bu? Durum çok umutsuz görünüyordu. Bu rezil çalılıkta fildişi talanındaki Kurtz’a yaklaşmak, muhteşem bir şatoda uyuyan güzele giden yol kadar tehlikelerle doluydu. Müdür, bana güveniyormuş gibi, ‘Sence yeniden saldırırlar mı?’ diye sordu.

“Açıkça belli pek çok nedenden dolayı yeniden saldırmayacaklarını düşünüyordum. Birincisi, etrafı saran koyu sisti. Biz nasıl kıpırdamamız halinde kaybolacaksak, kanolarıyla kıyıdan uzaklaşmaya kalkarlarsa, onlar da kaybolurlardı. Gerçi her iki kıyıdaki orman da, bana içine girilemeyecek kadar sık görünüyordu fakat yine de gözler vardı orada, bizi daha önce görmüş olan gözler. Tam kıyıdaki çalılar gerçekten de sıktı, fakat

arkalarındaki çalıların arasına pekâlâ girilebilirdi. Yine de sis kısa süreliğine kalktığında etrafta kano falan görmemiştim; en azından geminin yanında. Ama benim için saldırının tekrarlanmasını mantıksız kılan asıl şey, duyduğumuz gürültünün, çığlıkların niteliğiydi. Ani, düşmanca bir tutum havası yoktu bu çığlıklarda. Beklenmedik, yabanıl, vahşi çığlıklar olsalar da, bana dayanılmaz bir hüzün duygusu vermişlerdi. Buharlı tekneyi görmek, bir şekilde o yerlilerin içini dizginlenmemiş bir acıyla doldurmuştu. Farkına vardığım bir tehlike varsa, o da, koyverilmiş büyük bir insani tutkunun yakınında olmamızdı. Büyük bir acı bile sonunda şiddete dönüşebilir, ama genellikle duyarsızlıkla sonlanır...

“Seyyahların bakışlarını görmeliydiniz! Gülümsemeye, hatta bana kızmaya bile cesaretleri kalmamıştı, ama eminim delirdiğimi, muhtemelen de korkudan delirdiğimi düşünüyorlardı. Tam bir nutuk çektim onlara. Sevgili çocuklar, kaygılanmanın gereği yok. Gözümü açmak mı? Elbette, tahmin edersiniz ki sisin kalktığına dair bir belirti görmek için kedinin fareye baktığı gibi gözümü dört açmıştım, ama bunun dışında, kilometrelerce uzunluğunda bir pamuk yığınının altına gömülmüş olsaydık gözlerimiz ancak bu kadar işlevsiz olabilirdi. Sisin yarattığı duygu tam da böyleydi; boğucu, sıcak, ağır. Ayrıca, tüm bu anlattıklarım size ne kadar abartılmış gelirse gelsin, sonuna kadar doğru. Daha sonradan saldırı diye adlandırdığımız şey de, aslında bir saldırıyı geri püskürtme girişimiydi. Eylem, saldırgan olmaktan uzaktı, bildik anlamda savunma dahi sayılmazdı; çaresizliğin yarattığı gerilim altında gerçekleştirilmişti, özünde sadece korunma vardı.

“Kendiliğinden geliştiğini söylemeliyim; sisin kalkmasından iki saat sonra, başlangıç noktası da Kurtz’un bulunduğu şubenin hemen hemen bir buçuk mil aşağısıydı. Nehrin ortasında üzeri sadece parlak yeşil çimenlerle kaplı adacığı gördüğümde bir dönemeci güç bela aşmayı başarmıştık. Karşımıza ilk kez böyle bir kara parçası çıkıyordu, ama yaklaştıkça bunun, uzun bir sığlığın alt ucu, daha doğrusu nehrin ortasına doğru uzanan sığlıklar zincirinin ilki olduğunu fark ettim. Hemen yüzeyde, soluk renkli suyun altında, tıpkı bel kemiğinin derinin altından belli oluşu gibi bütünüyle belli olan tepeciklerdi bunlar. Artık görebildiğim kadarıyla bu tepecikleri sağımda ve solumda bırakarak ilerleyebiliyordum, ama elbette geçitleri de bilmiyordum. İki kıyı birbirlerine çok benziyor, derinlikleri de aynı gibi

görünüyordu, ancak bana şubenin batı kıyısında olduğu söylenmişti, ben de doğal olarak bu yöne bakıyordum.

“İçine girer girmez kanalın bu kısmının tahmin ettiğimden çok daha dar olduğunu gördüm. Sol tarafımızda bir sığlık uzayıp gidiyor, sağımızdaysa sarp, üzeri tamamen çalılarla kaplı bir kıyı yükseliyordu. Çalılığın üst tarafında sıra sıra ağaçlar vardı. Akıntının üzerine sık dallar uzanıyor, yer yer ağaçların büyük kalın dalları da sivri uçlarıyla nehrin üzerine taşıyordu. Artık vakit öğleden sonra olmuş, ormanın yüzü kasvetli bir hal almış, gölgeler kalın bir bant gibi çoktan suyun üzerine düşmüştü. Bu gölgelerde tasavvur edersiniz ki çok yavaş ilerliyorduk. Sırıkla derinliği ölçen adama göre kıyıya yakın kesimde su daha derin olduğundan iyice yakından gidiyorduk.

“Aç ve sabırlı arkadaşlarımdan biri tam altımdaki pruvadan bana derinliği bildiriyordu. Buharlı teknemiz süslü püslü bir salapurya gibiydi. Güvertede, tik ağacından kapıları, pencereleriyle iki küçük kulübe vardı. Kazan başaltında, motor da tam kıçtaydı. Hepsinin üzerinde direklerle desteklenmiş hafif bir çatı duruyor, baca, işte bu çatıdan yukarı çıkıyor, hafif tahtalardan bacanın önüne inşa edilmiş küçük kulübeyse kaptan köşkü işlevini görüyordu. İçinde bir divan, iki katlanan tabure, köşede dolu bir Martini-Henry marka tüfek, küçük bir masayla dümen yer alıyordu. Önünde büyük bir kapı, her iki yanda geniş kepenkler vardı. Elbette hepsi de sürekli açıktı. Günlerimi o çatının en ucuna, kapının hemen önüne tüneyerek geçiriyordum. Geceleri divanda uyuyordum; en azından uyumaya çalışıyordum. Dümencim, kıyıdaki kabilelerden birinden gelen ve zavallı selefim tarafından eğitilmiş olan atletik yapılı bir zenciydi. Kulaklarında bir çift pirinç küpe sallanıyor, belinden ayak bileklerine kadar uzanan mavi bir kumaş parçasına sarınıyor, küçük dağları ben yarattım der gibi duruyordu. Hayatımda gördüğüm en dengesiz salaktı. Siz yanındayken kasım kasım kasılarak dümeni abartıyla çeviriyor, ama görüş alanının dışını çıkıverdiniz mi sefil bir korkuyla donup kalıyor ve zaten sakat olan teknenin kontrolünü anında kaybediyordu.

“Ben suyun derinliğini ölçen sırığa bakıp her defasında sırığın daha uzun bir kısmının suyun yüzeyinde kaldığını gördükçe sinirlenirken sırıkçı aniden yaptığı işi bıraktı, sırığını içeri alma zahmetini dahi göstermeden güverteye sırtüstü uzandı. Hâlâ elinde tuttuğu sırığın bir ucu suyun

içindeydi. Aynı anda, hemen altımda görünen ateşçi aniden ocağın önüne oturup başını yere eğdi. Şaşırmıştım. Hemen yüzümü ırmağa dönmek zorunda kaldım, çünkü önümüze bir kütük çıkmıştı. Çubuklar, küçük çubuklar havada uçuşuyor; yağmur gibi yağarak burnumun önünden geçiyor, ardıma düşüyor, arkamdaki kaptan köşküne isabet ediyordu. Tüm bunlar olurken nehir, kıyı, orman hepsi sakindi; son derece sakin. Kulağıma sadece pervanenin suya çarpmasının şapırtısıyla bu şeylerin patırtısı geliyordu. Zar zor kütüğün yanından geçtik. Tanrım, oktu bunlar! Bize ok atılıyordu! Kıyı tarafındaki kepengi kapatmak üzere derhal içeri girdim. Dümenci salağı dümenin kollarına tutunmuş, dizlerini yukarı çekiyor, ayaklarını yere vuruyor, ağzını açıp kapıyor... tıpkı dizginlenmiş bir at gibi. Şaşkın herif! Kıyıya üç metre kadar mesafede sallanıp duruyorduk. Büyük kepengi kapatmak için tamamen dışarı eğilmem gerekti, o sırada benimle aynı seviyede, yaprakların arasında, bana gözünü kırpmadan vahşi gözlerle bakan bir yüz gördüm; hemen ardından, gözlerimin önünden bir perde kalktı, allak bullak karanlığın içinde çıplak gövdeleri, kolları, bacakları, parıldayan gözleri fark ettim; çalılık, hareket eden, ışıldayan, bronz renkte kol ve bacaklarla doluydu. İnce dallar sallanıyor, sarsılıyor, hışırdıyor, aralarından oklar fırlıyordu, kepenk sonunda kapandı. Dümenciye, ‘Dosdoğru git,’ dedim. Başı dimdik, yüzü önde, ama gözleri yuvalarında oynuyordu adeta, ayaklarını yavaşça yukarı kaldırıp yere vurmaya devam ediyordu, ağzı hafifçe köpürmüştü. Öfkeyle, ‘Sessiz ol!’ dedim. Ama bu, bir ağaca rüzgârda sallanmamasını emretmekten farksızdı. Dışarı fırladım. Altımda, demir güvertede karmakarışık ayak sesleri işitildi; şaşkın haykırışlar yükseliyordu; birileri ‘Geri dönemez misin?’ diye bağırdı. İleride V biçiminde dalgacıklar gördüm. O da ne? Bir kütük daha! Ayağımın altından bir yaylım ateşi başladı. Seyyahlar Winchesterlerini ateşleyerek, çalılıklara kurşun yağdırıyorlardı. Bir duman bulutu yükselmiş, ağır ağır ilerliyordu. Küfürü bastım. Artık dalgacığı da kütüğü de göremiyordum. Kapıda durup görmeye çalışıyordum; üzerime de öbek öbek ok yağıyordu. Oklar belki de zehirliydi ama görünüşe bakılırsa bir kediyi bile öldüremeyecek cinstendiler. Çalılıktan iniltiler gelmeye başladı. Oduncularımızdan bir savaş çığlığı yükseldi; arkamda patlayan tüfek beni neredeyse sağır ediyordu. Dönüp omzumun üzerinden baktım; derhal dümene koştuğumda kaptan köşkü hâlâ gürültü ve dumanla doluydu. Aptal zenci her şeyi bırakıp, kepengi açmış, Martini-Henri’yi ateşlemişti. Pencerenin önüne geçmiş, öfkeyle dışarı bakıyordu; bir taraftan bağırıp onu

geri çağırırken bir taraftan da ani dönüş nedeniyle bozulan rotayı düzelttim. İstesem bile dönecek yer yoktu, kütük, önümüzdeki duman bulutunun içinde, çok yakın bir noktadaydı, harcayacak zamanım kalmamıştı, orada suyun derin olduğunu bildiğimden gemiyi kıyıya doğru yanaştırdım.

“Kırılan dalların ve uçuşan yaprakların curcunası arasında, üstümüzde asılı duran çalıların altından nehri yara yara ilerledik. Aşağıdaki yaylım ateşi uzun sürmedi, zaten tüfekler boşalınca böyle olacağını biliyordum. Bir pencereden girip diğerinden çıkan patırtılı vızıltıdan çevik hareketlerle başımı sakındım. Dönüp, boş silahını sallayarak bağıran, deliye dönmüş dümencinin ardından kıyıya baktığımda, iki büklüm koşan, sıçrayan, sürünen, kimi bütünüyle kimi yarım yamalak seçilen ve kaybolup giden belirsiz insan siluetleri gördüm. Kepengin önünde, havada kocaman bir şey belirdi, tüfek fırlayıp denize düştü, adam aniden geriye adım attı, omzunun üzerinden bana tuhaf, derin, sıcak bir ifadeyle baktı ve ayağımın dibine yığıldı. Başının yan tarafını iki kez dümene çarptı, uzunca kamışa benzeyen bir şey, tangırdayarak küçük, katlanır sandalyelerden birinin üzerine devrildi.

O şeyi kıyıdaki birinin elinden çekip aldıktan sonra dengesini yitirip düşmüş gibi görünüyordu. Önümüzdeki ince duman tabakası kalkmış, kütüğün yanından geçmiştik, ileriye baktığımda yüz metre kadar mesafeyi görebiliyordum; artık kıyıdan uzaklaşabilirdim, ama ayağımda sıcak ve nemli bir şey olduğunu hissettim ve yere bakmak zorunda kaldım. Adam sırtüstü dönmüştü ve doğrudan bana bakıyordu; iki eli o kamışa sarılmıştı. Pencereden içeri atılan ya da sokulan bir mızrağın gövdesiydi elindeki, dümenciyi kaburga kemiklerinin hemen altından, yanından vurmuştu, ucu korkunç bir yara açarak görünmeyecek kadar derine girmişti; ayakkabılarımın içi kan dolmuştu; yerde oluşan durgun kan gölü dümenin altında koyu kırmızı parlıyordu; gözlerinde şaşırtıcı bir parıltı vardı. Yaylım ateşi yeniden başladı. Bana endişeyle bakıyordu, mızrağa değerli bir şeymiş gibi sarılmıştı; sanki onu elinden almamdan korkuyordu. Güçlükle gözlerimi onun gözlerinden alıp dümene dönebildim. Başımın üzerinde duran buhar düdüğünün ipini tek elle bulup, aceleyle üst üste öttürdüm. Öfkeli ve savaşı çağrıştıran bağrışma yaygarası anında kesildi ve ardından ormanın derinliklerinden, insana sanki son umudun da dünyadan uçup gitmek üzere olduğunu düşündüren, titrek, uzun, kederli ve korku dolu bir inleme yükseldi. Çalılıkların arasında büyük bir karışıklık vardı; ok

yağmuru sona ermişti, atılan son birkaç el mermi keskin sesler çıkardı ve ardından sessizlik geldi; kıçtaki pervanenin hımbıl vuruşlarını rahatlıkla duymama izin veren sessizlik. Pembe pijamalı seyyah kapıda ateşli ve heyecanlı bir halde göründüğünde dümeni tam sancağa kırmıştım. Resmi bir ses tonuyla, ‘Beni müdür gönderdi,’ diye başladı ama birden durakladı. ‘Aman Tanrım!’ dedi yaralı adama bakarak.

“Biz iki beyaz başında dikiliyorduk, parlak ve şaşkın bakışları ikimizi de sarmıştı. İnanın, sanki birazdan anlaşılır bir dille bir şeyler soracak gibi görünüyordu, ama doğru dürüst ses bile çıkaramadan, kolunu bacağını bile oynatmadan, tek bir kası bile seğirmeden öldü. Yalnızca son anda, bizim göremediğimiz bir işarete, duyamadığımız bir fısıltıya yanıt verircesine suratını astı, bu somurtma da, onun kara ölüm maskesine inanılmaz bir kasvet, boğucu, tehditkâr bir ifade ekledi. Endişeli bakışların parlaklığı ağır ağır sönerek boş bir cama dönüştü. Temsilciye umutla, ‘Dümende durabilir misin?’ diye sordum. Çok kararsız görünüyordu, ama koluna sarıldım, o da istese de istemese de dümende durması gerektiğini anladı. Doğrusunu söylemem gerekirse ayakkabılarımı, çoraplarımı değiştirmek için ölüyordum. ‘Öldü,’ diye mırıldandı; derinden etkilenmişti. ‘Ona ne şüphe,’ dedim, ayakkabı bağcıklarıma deli gibi asılırken. ‘Bu arada Bay Kurtz’un da o sıralarda öldüğünü tahmin ediyorum.’

“O an için en güçlü düşünce buydu. Sanki var olmayan bir şey peşinde çabalamakta olduğumu keşfetmişim gibi büyük bir hayal kırıklığına kapılmıştım. Onca yolu sadece Bay Kurtz ile konuşmak amacıyla tepmiş olsaydım, bundan daha fazla rahatsız olamazdım. Onunla konuşmak... Ayakkabılarımdan tekini suya fırlattım ve beklediğim tek şeyin bu olduğunu anladım; Bay Kurtz ile bir konuşma. Şaşırarak, aslında onu bir şeyler yaparken değil de bir şeyler konuşurken hayal ettiğimi fark ettim. Kendi kendime, ‘Artık onu asla göremeyeceğim,’ ya da ‘Artık onunla asla el sıkışamayacağım,’ demiyordum, ‘Artık onu asla duyamayacağım,’ diyordum. Kendisini bir ses olarak tanıtmıştı. Elbette onu bazı hareketlerle ilişkilendirmemiş de değildim. Her türlü kıskançlık ve imrenme ifadesiyle diğer tüm temsilcilerin toplamından fazla fildişi topladığı, takas ettiği, dolandırdığı ya da çaldığı anlatılmamış mıydı bana? Mesele bu değildi. Mesele, onun yetenekli bir yaratık olmasıydı ve tüm yetenekleri arasında en öne çıkanı ve içinde gerçek bir varlık hissi taşıyanı da hitabet yeteneği ve sözleriydi; şaşırtıcı, aydınlatıcı, en çok övülen, en çok aşağılanan, yanıp

sönen ışık huzmesi, geçit vermez bir karanlığın kalbinden gelen sahte bir akımdı bu ifade yeteneği.

“Ayakkabının diğer teki de nehrin kötülük Tanrısı’nı boyladı. ‘Tanrım!’ diye düşündüm, ‘Her şey bitti. Çok geç kaldık; o yok oldu, yetenek yok oldu, bir mızrakla, okla ya da sopayla. O adamın konuştuğunu asla duyamayacağım artık.’ Duyduğum hüzün, aşırı bir duygu patlamasıydı; tıpkı çalıların arasındaki şu vahşilerin inlemelerinde gördüğüm hüzün gibi. Bir inancımı yitirseydim ya da hayatımdaki en büyük talihi ıskalasaydım daha büyük bir yalnızlık hissetmezdim... Neden öylesine iç geçiriyorsunuz? Saçma mı? Tamam, saçma. Yüce Tanrım! İnsan hiç... Neyse, biraz tütün verin bana...”

Bir an derin bir sessizlik oldu, ardından bir kibrit çaktı ve sarkan kırışıklıkları, düşmüş göz kapaklarıyla Marlow’un yoğun bir dikkat ifadesi taşıyan yıpranmış, çökmüş yüzü göründü; piposundan güçlü nefesler çekerken sanki geceyle kibritten çıkan küçük alevin düzenli yanıp sönmesi arasında bir görünüp bir kayboluyordu. Kibrit söndü.

“Saçma!” diye bağırdı. “Anlatması en zor yanı da bu... Şu halinize bakın; çifte çapalı, yerinden kıpırdamayan gemiler gibi ikişer palamara bağlanmışsınız, bir köşede kasap, bir köşede polis, iştahınız yerinde, ateşiniz de normal; duydunuz mu? Yılın başından yılın sonuna dek normal. Tutup ne diyorsunuz? Saçma! Saçmanın canı cehenneme! Saçma! Benim sevgili dostlarım, sırf sinirden bir çift yeni ayakkabıyı denize fırlatan bir adamdan başka ne bekleyebilirsiniz? Şimdi düşününce, ağlamadığıma şaşıyorum. Her şeye rağmen, yürekliliğimle gurur duyarım. Yetenekli Bay Kurtz’u dinlemenin paha biçilmez ayrıcalığını yitirdiğim fikrine kapılmıştım, ama elbette yanılmaktaydım. Bu ayrıcalık beni bekliyordu. Evet, onun hakkında haddinden fazla şey dinlemiştim. Ve ben de haklıydım. Bir ses. Bir sesten başka bir şey değildi o. Ve duydum onu –o sesi– ve diğerlerini; hepsi bir sesten başka bir şey değillerdi; o günlerin elle tutulamaz, büyük bir şamatanın son titreyişleri gibi aptalca, aşağılık, sefil, vahşi, ya da sadece kötü ve hiçbir şekilde mantığa sığmayan hatırasını hâlâ yanımda taşıyorum. Sesler, sesler –kızın kendisi bile– şimdi.”

Uzun süre sessiz kaldı.

“Yeteneklerinin hayaletini sonunda bir yalanla yere serdim,” diye başladı birden. “Kız! Ne? Kız mı dedim? Kızın bunlarla hiç alakası yok. Onların – kadınların yani– bunlarla alakaları yoktur, olamaz. Biz onların kendi güzel dünyalarında yaşamaya devam etmelerine yardımcı olmalıyız, yoksa bizim dünyamız daha da çirkinleşir. Ah, tüm bunlarla alakası olmaması gerekirdi onun. Bay Kurtz’un hortlamış bedenini ‘Sözlüm’ derken duymalıydınız. O zaman kızın nasıl da tüm bunlarla alakasız olduğunu anlardınız. Bir de Bay Kurtz’un o koca alnını görseydiniz! Bazen, insanın öldükten sonra da saçlarının uzamaya devam ettiğini söylerler ama bu, bu tür tamamıyla keldi. Arazi onun başına bir şaplak indirmişti, görecektiniz, top gibiydi başı... Fildişinden bir top gibi; okşamıştı doğa onu ve hop, soluvermişti Kurtz; doğa onu almış, sevmiş, damarlarına nüfuz etmiş, etini tüketmiş, şeytani bir kabul töreninin akıl almaz seremonileriyle ruhunu ele geçirmişti. O arazinin en çok üzerine düştüğü şımarık gözdesiydi. Fildişi mi? Elbette. Küme küme, öbek öbek, eski kerpiç kulübe ağzına kadar fildişiyle doluydu. Tüm ülkede ne yerin altında ne üstünde ulaşılacak tek bir diş kalmadı sanırdınız. Müdür küçümseyerek, ‘Çoğu fosil,’ demişti. Benden daha fosil sayılmazlardı ama topraktan çıkarılan fildişine fosil diyorlar işte. Görünen o ki, bu zenciler fildişlerini bazen gömüyorlardı, ama bu yığını belli ki yetenekli Bay Kurtz’u kaderinden koruyacak kadar derine gömememişlerdi. Tekneyi fildişiyle doldurduk, epeycesini de güverteye yığmamız gerekti. Böylece, görmesi mümkün olduğu sürece hayranlıkla izleyebilecekti fildişini, son ana kadar korumuştu bu hayranlık duygusunu. Onu, ‘Benim fildişim,’ derken duymalıydınız. Evet, öyle diyordu. ‘Benim sözlüm, benim fildişim, benim şubem, benim nehrim, benim...’ Her şey ona aitti. Tüm bunlar, doğanın muazzam bir kahkaha patlatarak, yıldızları dahi yerlerinden oynatması beklentisiyle nefesimi tutmama yol açmıştı. Her şey ona aitmiş; zırvalıktan başka bir şey değildi bu. Asıl mesele, onun neye ait olduğunu, karanlığın hangi güçlerinin onun üzerinde hak iddia ettiğini bilmekti. İnsanın tüylerini diken diken ediyordu bu düşünce. Bunu tasavvur etmeye çalışmak imkânsızdı, sağlıklı da değildi. Ülkenin kötüleri arasında kendisine yüksek bir makam bulmuştu —gerçekten de. Anlayamazsınız. Nasıl anlayasınız ki? Altınızdaki zemin sağlamken, etrafınız, yüzünüze gülümsemeye, üzerinize titremeye hazır nazik komşularınız tarafından sarılmışken, kibarca polisle kasabın arasındaki yolu adımlayıp rezalet çıkarmaktan, darağaçlarından ve tımarhanelerden duyduğunuz kutsal korku içinde yaşarken, bir insanın engel bilmez ayakları, yalnızlıktan geçerek,

polissiz mutlak yalnızlıkta, sessizlikte, kamuoyunun görüşünden söz eden hiçbir nazik komşunun fısıltısının duyulmadığı mutlak sessizlikte onu ilk çağların hangi özel bölgesine götürür; hayal edebilir misiniz? Bu küçük şeyler, aslında çok büyük farklar yaratır. Bunlar kaybolduğunda, kendi iç gücünüze, kendi inancınızın gücüne güvenmek zorundasınızdır. Elbette yanlış yola sapmak için fazlasıyla salak da olabilirsiniz; karanlığın güçlerinin saldırısına uğradığınızı dahi bilemeyecek kadar akılsız da olabilirsiniz. Kabul ediyorum; hiçbir salak, şeytanla ruhu için pazarlığa oturmaz; ya salak, çok salaktır ya da şeytan çok fazla şeytanidir, bilemiyorum. Ya da cennetin görüntüleri ve sesleri dışındaki her şeye karşı kör ve sağır olacak kadar yüce bir yaratıksınızdır. O zaman da dünya sizin için geçici bir duraktır; böyle biri olmak kayıp mıdır, kazanç mıdır; ben bilemem, ama çoğumuz ne biri, ne öbürü gibiyiz. Dünya, bizim için görüntülerine, seslerine ve kokularına da katlanarak –aman Tanrım! Sıkıysa ölmüş suaygırını kokla da zehirlenme– içinde yaşanacak bir yerdir. Görmüyor musunuz, bu noktada gücünüz, pisliği gömmek için mütevazı çukurlar kazma yeteneğinize olan inancınız, yani adanmışlığınızın, ama kendinize değil muğlak, yorucu bir işe adanmışlığınızın gücü devreye giriyor. Bu da yeterince zor zaten. Hoş, bahane bulmaya, hatta açıklamaya dahi çabalamıyorum, Bay Kurtz için, Bay Kurtz'un gölgesi için kendimle hesaplaşıyorum sadece. Bu yoklar diyarından gelen, şeytanlar âlemine kabul edilmiş hayalet, her şeyiyle yok olmadan önce akıl almaz sırlarıyla onurlandırdı beni. Bunun tek nedeni de benimle İngilizce konuşabiliyor olmasıydı. Gerçek Kurtz kısmen İngiltere'de eğitim görmüştü ve kendisinin de lütfettiği gibi, duyguları yerli yerindeydi. Annesi yarı İngiliz, babası yarı Fransız'mış. Kurtz'un meydana gelişine tüm Avrupa katkıda bulunmuş; zaman geçtikçe öğrendim ki, Uluslararası Vahşi Gelenekleri Yok Etme Derneği sonraki çalışmalarına ışık tutması için çok yerinde bir davranışta bulunarak Kurtz'tan bir rapor hazırlamasını istemiş. O da bu raporu yazmış. Gördüm. Okudum. Hitabet çok iyiydi, çok çok iyi, ama bence biraz fazla öfkeliydi. Dolu dolu on yedi sayfa yazacak kadar zaman bulmuştu! Ama bu herhalde, diyelim, sinirlerinin bozulup da, çeşitli zamanlarda duyduklarımı istemeyerek de olsa bir araya getirerek anladığım kadarıyla kendisine önerilen, Bay Kurtz'un kendisine anlıyorsunuz ya, korkunç ayinlerle son bulan bazı gece yarısı danslarını yönetmeye başlamasına yol açmasından önceydi. Ama metin iyi yazılmıştı. Yine de daha sonradan öğrendiklerimin ışığında, giriş paragrafı bugün bana çok uğursuz geliyor. Biz beyazların

onlara (vahşilere), vardığımız gelişmişlik noktası nedeniyle ‘zorunlu olarak doğaüstü varlıklar olarak görünmemiz ve tanrısal bir kudretle yaklaşmamız gerektiği’ falan filan... Sonra, ‘Sadece irademizi ortaya koyarsak, sağlayacağımız iyilikler için sınırsız güç elde edebiliriz’ vesaire vesaire... Bu noktadan sonra iyice yükseklere çıkıyordu ve beni de sardı. Vardığı sonuçlar çok görkemliydi, ama akılda kalması zordu. Soylu bir yüceliğin kontrol ettiği egzotik bir ululuk hissi verdi bana. Heyecandan ürperdim. Kelimelerin yakıcı, soylu, sınırsız hitabet gücüydü bu. Cümlelerin büyüleyici akışını engelleyecek pratik imalar yoktu, sadece son sayfanın altında, daha sonradan dengesiz bir elle çiziktirildiği çok belli olan bir tür not, yöntem tartışması olarak kabul edilebilirdi. Çok basitti ve her türlü fedakârlık duygusuna dair o dokunaklı çağrının ardından insanı yakıyordu; sakin gökyüzünde çakan bir şimşek gibi parlak ve korkutucuydu. ‘Bütün hayvanların kökünü kazıyın!’ Asıl şaşırtıcı olan, bu değerli notu bütünüyle unutabilmesiydi, çünkü daha sonra bir anlamda kendine geldiğinde (kendi deyimiyle) “risalesine” iyi bakmam için bana defalarca yalvardı, yazdıklarının ileride kariyeri üzerinde olumlu bir etkisi olacağına inanıyordu. Bu işler hakkında her şeyi biliyordum, dahası, sanki onun hatırasına da göz kulak olmam gerekecekti. İsteseydim ilerlemenin çöp tenekesinde sonsuz bir uykuya göndermek üzere onu, bütün o süprüntülerin ve deyim yerindeyse uygarlığın kedi leşlerinin arasına gönderebilirdim, çünkü yaptıklarımla bunu sonuna kadar hak etmiştim, ama gördüğünüz gibi, bunu yapamam. O unutulmayacak. Ne olursa olsun, sıradan biri değildi. İlkel ruhları kendi şerefine yapılan sinir bozucu bir cadı dansına katılmaya çekecek veya onları korkutacak kadar güçlüydü; seyyahların da küçük ruhlarını tatsız kuşkularla doldurabiliyordu; en azından bir sadık dostu vardı; şu dünyada adi olmayan, çıkarcılık pisliğine bulaşmamış en azından tek bir ruhu fethetmişti. Hayır; ben onu unutamam, ama yine de ona ulaşmak için yitirdiğimiz cana değdiğini de kabul edemem. Eski dümencimi çok özledim. Onu daha bedeni kaptan köşkünde yatıyorken özlemiştim. Kara sahrada bir avuç kum kadar değeri olmayan bir vahşiye özlem duymam size tuhaf gelebilir, ama onun ne işe yaradığını görmüyor musunuz? Dümendeydi; aylarca arkamda durdu, bir yardımcı, bir araçtı. Bir tür ortaklıktı aramızdaki. O benim için dümen sallıyordu, ben ona bakıyor, onun kusurlarıyla ilgileniyordum ve böylece, sadece aniden koptuğunda varlığını fark ettiğim tuhaf bir bağ kurulmuştu aramızda. Bana, yaralandığı

anki sıcak, derin bakışı bugün gibi aklımda; çok can alıcı bir anda ortaya atılan uzak akrabalık iddiası gibi.

“Zavallı aptal! O kepengi ellememiş olsaydı... Kendisini hiç tutamıyordu, hiç –tıpkı Kurtz gibi– rüzgârda sallanan bir ağaç gibi. Ayağıma kuru bir çift terlik geçirir geçirmez mızrağı böğründen çıkardım; itiraf etmeliyim ki bu operasyonu gözlerimi sımsıkı kapatıp gerçekleştirdim ve sonra onu dışarı çektim. Küçük eşiği aşarken topukları havaya zıpladı; omuzlarını göğsüme bastırmıştım; çaresizlik içinde arkasından sarıldım ona. Ah! Öyle ağırdı ki, bana, dünyadaki herkesten daha ağır gibi geldi. Ve daha fazla oyalanmadan onu güverteden denize devirdim. Akıntı, dümenciyi bir parça ot gibi sürükledi, bir daha görmemek üzere onu gözden kaybedene dek bedeninin iki kez döndüğünü gördüm. Bu arada seyyahlar ve müdür kaptan köşkünün etrafındaki üst güverteye toplanmışlar, heyecanlı saksağan sürüsü gibi birbirleriyle konuşuyorlar ve benim kalpsiz tez canlılığım hakkında fısıldaşıyorlardı. Bedenin gemide durmasını hangi nedenle istiyorlardı, bilemiyorum. Mumyalamak mıydı yoksa niyetleri? Ama aşağıdaki güverteden de başka uğursuz fısıldaşmalar duydum. Oduncu dostlarım da tepkiliydi, üstelik onların nedeni daha mantıklıydı, ama yürüttükleri mantığın pek akla yatkın olmadığını kabul etmeliyim. Susun bakayım! Kararımı vermiştim, eğer eski dümencim illa ki yenecekse bunu sadece balıklar yapacaktı. Hayattayken ikinci sınıf bir dümenci olabilirdi ama öldükten sonra birinci sınıf bir çekicilik kazanabilir ve beklenmedik kargaşalara yol açabilirdi. Hepsi bir yana, bir an önce dümenimin başına geçmek istiyordum çünkü pembe pijamalı adam işe yaramaz bir ahmak olduğunu gösteriyordu.

“Basit cenaze töreni biter bitmez de öyle yaptım. Nehrin tam ortasından yarım yol ilerliyorduk; benimle ilgili konuşmalara kulak kabartmıştım. Kurtz’tan da şubeden de umudu kesmişlerdi; Kurtz ölmüş, şube yanmıştı vesaire vesaire. Kızıl saçlı seyyah en azından Kurtz’un öcünün alındığını düşünerek kendinden geçiyordu. ‘Yahu, çalılıkların arasında şanlı bir kıyım yaptık, değil mi? Ne diyorsunuz? Ha?’ Kana susamış kızıl kafalı serseri göbek atıyordu, oysa yaralı adamı gördüğünde neredeyse bayılıyordu! ‘En azından ortalığı şanlı bir dumana boğmayı başardınız,’ demekten kendimi alamadım. Çalıların hışırdamasından, havada uçuşmasından, mermilerin hepsinin çok yukarıdan gittiğini görmüştüm. Nişan alıp silahı omzunuza dayayarak ateş etmediğiniz sürece hiçbir şey vuramazsınız, ama bu

arkadaşlar gözlerini kapatıp kalçalarından ateş ediyorlardı. Bana kalırsa, ki haklı çıkacaktım, geri çekilme buhar düdüğünün ötmesinden kaynaklanmıştı. Bunun üzerine Kurtz'u unutup alıngan karşı çıkışlarla bana söylenmeye başlamışlardı.

"Müdür, dümenin yanında dikilmiş alçak sesle karanlık basmadan nehirden aşağı doğru olabildiğince ilerlememiz gerektiğini anlatırken uzaklarda, nehrin kıyısında bir açıklık ile bina gibi bir şeylerin ana hatlarını gördüm. 'Bu nedir?' diye sordum. Merakla ellerini çırptı. 'Şube!' diye bağırdı. Yarı hızla gitmeye devam ederek hemen kıyıya yanaştım.

"Dürbünle bakınca, çalılıklardan tamamen temizlenmiş, üzerinde yer yer ağaçlar bulunan bir tepenin yamacını gördüm. Tam tepede çoktandır çürümeye bırakılmış bir bina yarısına kadar otlara gömülmüştü; yüksek çatısındaki büyük delikler uzaktan kara kara belli oluyor; ağaçlar ve cangıl arka planı oluşturuyordu. Etrafında ne çit ne de parmaklık gibi bir şeyler vardı, ama evin yakınında kabaca kesilip yontulmuş, tepelerine yuvarlak oymalı toplar oturtulmuş bir dizi halinde altı ince direkten, bir zamanlar orada bir çit olduğu anlaşılıyordu. Parmaklıklar, ya da aralarında her ne vardıysa, yok olmuştu. Elbette tüm bunları orman çevreliyordu. Kıyı çıplaktı, suyun hemen yanında, başında tekerlek büyüklüğünde bir şapka taşıyan beyaz bir adam var gücüyle bize el ediyordu. Ormanın hem alt hem üst kesimlerini inceleyince kıpırdamalar gördüğümden emindim; sağda solda insan figürleri hareket ediyordu. Buralardan temkinli bir biçimde geçtikten sonra motoru durdurdum, tekneyi kendi ivmesiyle kıyıya yönlendirdim. Kıyıdaki adam bağıra çağıra bizi karaya inmeye çağırıyordu. Müdür, 'Saldırıya uğradık!' diye çığlık attı. Diğeri, 'Biliyorum, biliyorum. Sorun yok!' diye seslendi neşeyle. 'Gelin. Sorun yok. Sizi gördüğüme çok sevindim!'

"Yüzü bana bir şeyleri hatırlatıyordu; bir yerlerde daha önce gördüğüm komik bir şeyleri. Yanaşmak için manevra yaparken kendi kendime, 'Bu adam neye benziyor yahu?' diye soruyordum. Birden çıkardım; palyaçoyu andırıyordu. Elbiseleri sanki kahverengi Amerikan bezindendi, ama her yanında yamalar vardı; mavi, kırmızı, sarı renkte parlak yamalar; arkasında, önünde, dirseklerinde, dizlerinde yamalar; ceketinin kenarlarında renkli biyeler, pantolonunun paçalarında kırmızı şeritler vardı; gün ışığında oldukça çarpıcı ve şık görünüyordu, çünkü yamaların hepsinin ne kadar

özenle yapıldığı belli oluyordu. Sakalsız, çocuksu aydınlık yüzünde öne çıkan hiçbir özellik yoktu; burnu soyulmuştu, küçük, mavi gözleri vardı, rüzgârın süpürdüğü düz bir ovada nasıl gün ışığıyla gölge birbirlerini kovalarsa, adamın yüzünde de gülümseme ve somurtma birbirlerini öyle kovalıyordu. ‘Dikkat et kaptan, şurada dün geceden takılıp kalan bir kütük var!’ diye seslendi. Ne! Yine mi kütük? Ne yalan söyleyeyim, çok kötü küfrettim. Neredeyse büyüleyici yolculuğumun sonunda topal teknemin dibini deliyordum. Palyaço, küçük küt burnunu bana çevirdi, ‘İngiliz misiniz?’ diye sordu gülerek, ben de dümenden, ‘Ya siz?’ diye bağırdım. Yüzünden gülümsemesi silindi ve hayal kırıklığına uğramama üzülmüş gibi ‘hayır’ anlamında başını iki yana salladı. Sonra yüzü yeniden aydınlandı. Beni yüreklendirmek ister gibi bir edayla, ‘Boş ver,’ dedi. ‘Vaktinde gelebildik mi?’ diye sordum. Başını tepeye çevirerek, ‘O burada,’ dedi, birden suratı asılmıştı. Yüzü sonbahar havası gibiydi; bir kapıyor, bir açıyordu.

“Müdür, tepeden tırnağa silahlı seyyahlar eşliğinde eve gidince o güverteye geldi. ‘Bu işi sevmedim, çalılıklar yerlilerle dolu,’ dedim ona. O da ciddiyetle bunun pek önemli olmadığını söyledi ve ‘Basit insanlardır onlar,’ diye ekledi; ‘Neyse, geldiğinize çok sevindim. Onları uzakta tutmak tüm zamanımı aldı.’ ‘Ama önemli olmadığını söylemiştiniz!’ diye bağırdım. ‘Yani, demek istediğim özel olarak zarar vermek amacında değillerdi,’ dedi, ama dikkatle ona baktığımı fark edince, ‘Ciddi bir zarar,’ diyerek sözünü düzeltti. Sonra neşeli bir tavırla, ‘Yahu bu kaptan köşkünün temizlenmesi gerekir!’ dedi. Bir solukta, başımızın belaya girme olasılığına karşı sürekli buhar düdüğünde buhar bulundurmam gerektiğini söyledi. ‘Düdüğün bir ötüşü, silahlarınızın hepsinden daha çok işe yarayacaktır. Dedim ya, basit insanlar onlar,’ diye tekrar etti. O kadar hızlı konuşuyordu ki afallamıştım. Büyük yalnızlığının acısını çıkarır gibiydi, zaten gülerek durumun bu olduğunu bana kendisi de ima etti. ‘Bay Kurtz ile konuşmaz mısınız?’ diye sordum. ‘Onunla konuşmazsınız, sadece dinlersiniz,’ dedi büyük bir coşkuyla. ‘Ama şimdi...’ derken kolunu salladı, göz açıp kapayıncaya dek büyük bir hüznün derinliklerine gömüldü. Fakat hemen sonra bir sıçramayla kendine geldi, iki elimi de kaptığı gibi sallamaya başladı, bir yandan da ağzında bir şeyler geveliyordu: ‘Denizci kardeş... onur... keyif... memnuniyet... kendimi tanıtayım... Rus... başrahibin oğlu... Tabmov

Hükümeti... O da ne? Tütün! İngiliz tütünü; mükemmel İngiliz tütünü! Bu çok dostça. İçmek mi? Siz tütün içmeyen denizci gördünüz mü hiç?'

"Pipo onu sakinleştirdi, ben de yavaş yavaş adamın okuldan kaçtığını, bir Rus gemisiyle denize açıldığını; ama tekrar kaçtığını; bir süre İngiliz gemilerinde çalıştığını; başrahip olan babasıyla aralarının artık düzeldiğini anlayabildim. Bunun üzerinde çok duruyordu. 'Ama gençken insanın bir şeyler görmesi, tecrübe edinmesi, fikirler biriktirmesi, ufkunu genişletmesi gerekir,' dedi. 'Burada mı?' diye araya girdim. 'Asla bilemezsiniz! Ben Bay Kurtz ile burada tanıştım,' karşılığını verdi gençlere özgü bir ağırbaşlılık ve biraz da sitemle. Ondan sonra dilimi tuttum. Anladığım kadarıyla kıyıdaki bir Hollandalı ticarethaneyi kendisine gereken erzağı ve malları vermeye razı ettikten sonra gönül rahatlığıyla iç kesimlere doğru yola koyulmuştu; başına gelebilecekler hakkında bir bebek kadar fikri yoktu. İki yıl kadar o nehirde tek başına, herkesten ve her şeyden kopuk bir halde gezinip durmuştu. 'Göründüğüm kadar genç değilim. Yirmi beş yaşındayım,' dedi ve büyük keyifle, 'Başlarda ihtiyar Van Shuyten, beni bu cehennemin derinliklerine yollardı,' diye anlatmaya başladı; 'ama ben inat ettim, konuştum, durmadan konuştum, sonunda dırdırımla pek sevdiği köpeğini öldüreceğimden korktu da bana ucuzundan biraz mal ile birkaç silah verdi, bir daha da benimle karşılaşmamayı umduğunu söyledi. İyi adamdı ihtiyar Hollandalı Van Shuyten. Bir yıl önce ona küçük bir parti fildişi gönderdim, artık döndüğümde bana 'küçük hırsız' diyemez. Umarım eline geçmiştir. Gerisi de umurumda değil. Sizin için biraz odun dizmiştim. Orası benim eski evimdi. Gördünüz mü?'

"Towson'un kitabını verdim ona. Beni öpecek sandım ama kendisini tuttu. Kendinden geçmiş bir halde, 'Elimde kalan tek kitap buydu, kaybettim sanıyordum,' dedi. 'Tek başına gezen adamın başına bir sürü iş gelir biliyorsunuz. Kimi zaman kanolar devrilir, kimi zaman insanları kızdırınca bir an önce toz olmanız icap eder.' Sayfaları çevirdi. 'Rusça mı not alıyorsunuz?' diye sordum. Başını evet anlamında salladı. 'Ben de şifreli yazdınız sanmıştım,' dedim. Önce güldü, sonra ciddileşti. 'Bu adamları uzak tutmam çok zor oldu,' dedi. 'Sizi öldürmek mi istediler?' diye sordum. 'Yok, hayır,' diye bağırdı önce, ama sonra kendini tuttu. 'Peki bize niye saldırdılar?' diye ısrar ettim. Başta çekindi, ardından sıkıla sıkıla, 'Onun gitmesini istemiyorlar.' 'İstemiyorlar mı?' diye sordum merakla. Bütünüyle esrar ve bilgelik yüklü bir havayla başını salladı. 'Söyledim ya,' dedi, 'bu

adam benim ufkumu genişletti.’ Yusyuvarlak mavi gözleriyle bana bakarak kollarını iki yana açtı.

III

“Hayretle ona baktım. Rengârenk elbisesiyle, pandomim tiyatrosundan kaçmış gibi heyecanlı ve gözalıcı bir şekilde duruyordu karşımda. Varlığı dahi inanılmaz, akıl almaz, tamamen şaşılacak bir şeydi. Çözülmesi imkânsız bir problemdi. Nasıl var olduğunu, bu kadar içerilere gelmeyi nasıl başardığını, nasıl ayakta kaldığını, anında neden yok olup gitmediğini anlamak mümkün değildi. ‘Biraz daha ilerledim,’ dedi, ‘sonra biraz daha, geriye nasıl döneceğimi bilemeyecek kadar ilerilere. Neyse. Vakit çok... Ben başımın çaresine bakarım. Siz Kurtz’u bir an önce götürün, bir an önce diyorum.’ Gençliğin cazibesi giydiği rengârenk paçavraları; yoksulluğunu, yalnızlığını, beyhude dolanmalarının altındaki tek başınalığını örtüyordu. Aylardır, hatta yıllardır, yaşadığı hayatın tek günlük bile ticari bir değeri yoktu ve o orada cesaretle, tasasız ve mutlak yalnızlığı içinde gençliği ve göze batmayan gözü karalığı sayesinde yaşıyordu. Hayranlıkla imrenme arası bir duyguya kapılmıştım. Cazibe onun itici gücü oluyor, hayatta kalmasını sağlıyordu. Belli ki araziden tek istediği nefes almasına, hareket etmesine yetecek kadar bir yerdi. İhtiyaç duyduğu şey, sınırsız yokluklar içinde var olmak ve muhtemel tüm risklere atılmaktı. Tamamen saf, ölçüsüz, meşakkatli macera ruhu bugüne dek tek kişiyi esir almışsa, o kişi karşımda yamalı bohça gibi duran bu genç adamdan başkası değildi. Bu mütevazı ve temiz ateşliliğinden dolayı neredeyse ona imrenmiştim. Bu ateş, benliğiyle ilgili her şeyi öyle yok etmişti ki, sizinle konuşurken bile onun –gözünüzün önündeki adamın– bunca şeyi yaşayan kişi olduğunu unutuveriyordunuz, ama Kurtz’a adanmışlığı değildi imrendiğim. Bunun üzerine kafa yormamıştı. Adanmışlık kendiliğinden gelmiş, o da bunu bir tür hevesli kadercilikle kabul etmişti. Şunu söylemeliyim ki, bugüne dek karşılaştığı tehlikelerin en büyüğü de buydu bence.

“Rüzgâr olmadığı için ilerleyemeyip yan yana gelen ve birbirine dayanan iki tekne gibi, onlar da kaçınılmaz olarak bir araya gelmişlerdi. Bana kalırsa Kurtz, kendisine bir dinleyici arıyordu, çünkü bir defasında ormanda kamp yaparlarken bütün gece sohbet etmişlerdi, daha doğrusu Kurtz konuşmuştu. Hatırasına kendini kaptırarak, ‘Her şey hakkında konuşmuştuk,’ dedi. ‘Uyku nedir unuttum. Tüm gece sanki bir saat gibi gelmişti. Her şeyi! Her şeyi!... Aşkı da elbette.’ ‘Seninle aşk hakkında mı konuştu?’ dedim

eğlenerek. ‘Senin anladığın gibi değil!’ diye bağırdı, neredeyse tutkulu bir sesle. ‘Genel olarak konuştu. Bazı şeyleri görmemi sağladı —bazı şeyleri.’

“Kollarını havaya kaldırdı. O sırada güvertedeydik, oduncularımın şefi de yakınımızda uzanmıştı; sert, parıldayan gözlerini ona çevirdi. Etrafıma bir baktım, neden bilmiyorum fakat sizi temin ederim ki bu ülke, bu nehir, bu cangıl, bu tepemde tutuşan gökyüzü, bana daha önce hiç ama hiç o kadar çaresiz, o kadar karanlık, insan düşüncesine o kadar kapalı, insanın zaaflarına karşı o kadar acımasız gelmemişti. ‘Demek sen de o zamandan beri yanından ayrılmadın,’ dedim.

“Aksine; ilişkilerinde çeşitli nedenlerle kopukluk yaşamış gibi görünüyordu. Bana gururla anlattığı kadarıyla Kurtz iki kez hastalandığında ona bakmıştı, (tehlikeli bir işin üstesinden gelmiş gibi söz ediyordu bundan), ama aslında Kurtz, ormanın derinliklerinde hep yalnız gezermiş. ‘Bu şubeye sık sık gelirdi; günlerce onun geri dönmesini beklemişimdir çoğunlukla,’ dedi. ‘Ah, ama beklemeye değiyordu doğrusu! ...Bazen.’ ‘Ne yapıyordu? Araştırma mı, ne?’ diye sordum. ‘Ah evet, elbette,’ dedi; birçok köy keşfetmiş, bir de göl –o, gölün tam olarak ne yönde olduğunu bilmiyormuş; fazla soru sormak tehlikeliymiş– ama seferleri genellikle fildişi içinmiş. ‘Ama o sıralar takas yapmak için yanında mal yoktu,’ diye itiraz ettim. Uzaklara bakarak, ‘Şimdi bile elinde bir sürü fişek var ya,’ diye yanıtladı. ‘Yani açıkça söyleyecek olursak talan etti her yeri,’ dedim. Başını salladı. ‘Tek başına değil elbette!’ Gölün çevresindeki köylerle ilgili bir şeyler homurdandı. ‘Kurtz, kabileyi de peşinden sürükledi öyle değil mi?’ dedim. Biraz kıvrandı. ‘Ona tapıyorlardı,’ dedi. Bu sözleri öyle sıradışı bir tavırla söyledi ki ince ince süzdüm onu. Kurtz hakkında konuşurkenki heves ve gönülsüzlüğü tuhaftı. Bu adam, onun hayatını esir almış, zihnini işgal etmiş, duygularını kontrol altına almıştı. ‘Ne bekliyordunuz ki?’ diye patladı; ‘tepelerine fırtına gibi, yıldırım gibi çöktü; anlıyor musunuz? Üstelik de böyle bir şeyi hiç görmemişlerdi, böyle korkunç bir şeyi. İsterse öyle korkunç oluyor ki. Bay Kurtz’u sıradan birini yargıladığınız gibi yargılayamazsınız. Hayır, hayır, hayır! Şimdi sırf bir fikir edinebilmeniz için size anlatmakta hiçbir sakınca görmüyorum, bir gün beni de vurmaya kalktı, ama onu yargılamıyorum.’ ‘Vurmak mı?’ diye bağırdım. ‘Neden?’ ‘Bende, evimin yanındaki köyün kabile şefinin verdiği küçük bir parti fildişi vardı, çünkü onlar için avlanıyordum. Fildişini istedi, bahane duymak istemiyordu. Fildişini verip ülkeden çekip gitmezsem beni vuracağını

söyledi, bunu yapabilirdi de, bundan zevk de alırdı, bu dünyada hiçbir şey onu canının istediğini öldürmekten alıkoyamazdı. Bu doğruydu da. Fildişini verdim ona. Umrumda değildi. Ama kaçıp gitmedim. Hayır, hayır! Onu bırakamazdım. Dikkatli olmam gerekiyordu elbette; tekrar eskisi gibi dost olana dek. Sonra ikinci kez hastalandı. Daha sonraları uzak durmam gerekti ondan, ama bunu dert etmedim. Genellikle gölün etrafındaki o köylerde yaşıyordu. Bazen nehre indiğinde bana iyi davranırdı, ama bazen de temkinli olmak benim yararımaydı. Bu adam çok acı çekti. Buradaki her şeyden nefret ediyor, ama nedense kurtulamıyordu. Fırsatını bulunca ona henüz vakit varken gitmesi için yalvardım, onunla beraber gitmeyi de önerdim. Bir evet diyor, sonra vazgeçiyor, ertesi gün yine fildişi avına gidiyor; birkaç hafta ortadan kayboluyor; bu insanlar arasında kendisini unutuyordu; kendisini unutuyordu anlıyor musunuz?' 'Deli de ondan!' dedim. Öfkeyle karşı çıktı. Bay Kurtz deli olamazdı. Daha iki gün önce onun nasıl konuştuğunu duymuş olsaydım, böyle bir şeyin sözünü dahi etmeye cesaret edemezdim... Konuşurken dürbünümle sahile bakıyor, her iki yanımızda ve evin arkasında uzanan ormanın uçlarını tarıyordum. O çalılıkların içinde sessiz, sakin, –tepedeki terk edilmiş ev kadar sessiz ve sakin– insanlar olduğunu bilmek rahatsız ediyordu beni. Doğanın yüzünde, bana tam olarak anlatılmasa da, anlamsız ünlemlerle, omuz silkmelerle, yarım bırakılan cümlelerle, derin bakışlarla son bulan imalarla sezdirilen, insanı hayrete düşüren hikâyeden hiçbir iz yoktu. Gizli bir bilgi, sabırlı bir beklenti, yanına yaklaşılmaz bir sessizlik havasıyla orman, tıpkı bir maske gibi kıpırtısızdı; ağırdı, hapishanenin kapalı kapısı gibi. Rus, bana Bay Kurtz'un daha yeni nehre inip, o göl kabilesinin tüm savaşçılarını beraberinde getirdiğini anlatıyordu. Aylardır ortada yokmuş; insanları kendisine taptırıyordur bence; sonra aniden çıkıp gelmiş, anlaşıldığı kadarıyla ya karşı kıyıya ya da nehrin daha alt kesimlerine bir saldırı hazırlığındaymış. Sonuçta daha çok fildişi iştahı –nasıl desem– daha az maddeci tutkularına ağır basmış. Ama, her nedense birden daha da kötüleşmiş. 'Burada kimsesiz yatağa düştüğünü duydum, ben de koşup geldim; şansımı denemek için,' dedi Rus. 'Ah, evet, kötüydü, gerçekten de çok kötü.' Dürbünümü eve çevirdim. Hiç hayat belirtisi yoktu; sadece yıkık çatıyla, üç küçük pencere deliği olan, pencerelerinin hiçbirinin boyu diğerini tutmayan uzun kerpiç duvar görülüyordu; hepsi de uzansam dokunabilirmişim gibi yakında görünüyordu. Sonra ani bir hareket yaptım, yıkılıp giden çitin direklerinden biri görüş alanıma girdi. Hatırlarsanız, bu

viranede uzaktan gözüme çarpan süslemeden size daha önce söz etmiştim. Şimdi birden daha yakından görebiliyordum, gördüğüm şeye ilk tepkim, sanki biri bana vuracakmış gibi kafamı aniden geri çekmek oldu. Daha sonra dürbünden bakarak direkleri tek tek dikkatle tarayınca yanlışımı anladım. Bu yuvarlak toplar süsleme değil, semboldü; etkileyici ve kafa karıştırıcıydılar, çarpıcı ve rahatsız edici, akıl karıştırıcı olmanın yanında, eğer göklerden bakıyorlarsa akbabaların da iştahlarını kabartabilirlerdi; böyle durumlarda direklere tırmanacak kadar çalışkan olan karıncaların ilgisini çektikleriyse belli oluyordu. Yüzleri eve çevrilmiş olmasaydı, kazıklara çakılmış o kafalar çok daha etkileyici olabilirlerdi. İçlerinden biri, sadece ilk gördüğüm bana dönüktü. Sandığınız kadar şoke olmadım. İrkilmemin de, şaşırmaktan başka bir nedeni yoktu. Dediğim gibi, orada ağaçtan bir top göreceğimi sanıyordum. İlk gördüğüm kafaya geri döndüm –oradaydı işte, kara, kurumuş, çökmüş, gözkapakları inik– direğin tepesinde uyuyan bir kafa gibiydi, büzüşmüş dudaklarının arasından görünen dişlerin oluşturduğu ince, beyaz çizgiyle gülümsüyordu da, o ebedi uykuda gördüğü keyifli ve sonsuz rüyaya aralıksız gülümsüyordu.

“Hiçbir ticari sırrı açıklamıyorum. Aslında müdür, daha sonra Bay Kurtz’un yöntemlerinin bölgeyi harabeye çevirdiğini söyledi. Bu konuda hiçbir fikrim yok, ama o kafaların orada asılı durmasının da hiçbir ticari faydası olmadığını açıkça bilmenizi isterim. Sadece Bay Kurtz’un türlü tutkularını tatmin ederken kendini denetleyemediğini, kişiliğinde eksik bir yönün olduğunu gösteriyordu. Şiddetle ihtiyaç duyduğu anlarda o hitabet yeteneğinin içinden bulup çıkaramadığı küçük bir şeydi bu. Kendisi de bu eksikliğin farkında mıydı, bilemiyorum. Sanırım sonunda fark etti—ta en sonunda. Fakat arazi bunu çok daha önce keşfetmiş, o muazzam işgalin öcünü berbat bir şekilde almıştı. Tahminimce ona kendisi hakkında bilmediği şeyleri, bu büyük yalnızlığa düşmeden önce hakkında hiç fikir sahibi olmadığı şeyleri fısıldamış, bu fısıltı ona karşı konulmaz ölçüde büyüleyici gelmişti. İçi de kof olduğundan, bu fısıltı içinde yankılanmıştır herhalde... Dürbünü indirdim, konuşacak kadar yakında görünen kafa birden ulaşılamaz bir uzaklığa sıçradı.

“Bay Kurtz’un hayranı biraz yılmış gibiydi. Telaşlı, belli belirsiz bir sesle bana onları –o sembolleri diyelim– indirmeye cesaret edemediğini anlatmaya başladı. Yerlilerden korkmuyordu; Buy Kurtz söylemeden kıllarını kıpırdatmazlardı. Kurtz’un oradaki nüfuzu olağanüstüydü. Etraf

yerlilerin kamplarıyla doluydu, şefleri her gün gelip Kurtz'u görüyordu. Önünde yerlere kapanıyorlardı... 'Bay Kurtz için yapılan törenler hakkında hiçbir şey bilmek istemiyorum,' diye bağırdım. Nedense, bu tür ayrıntıların bana, Kurtz'un penceresi önündeki kazıklarda kuruyan kafalardan daha dayanılmaz geleceğini hissediyordum. Sonuçta kafalar sadece vahşi bir görüntü oluşturuyordu, zaten ben de, karmaşık olmayan, saf vahşiliğin olumlu bir ferahlama yarattığı, bu tür şeylerin gün ışığında açıkça var olma hakkına sahip olduğu, incelikli korkuların hüküm sürdüğü ışıksız bir bölgeye götürülmüş gibiydim. Genç adam şaşkın gözlerle bana baktı. Sanırım Bay Kurtz'u tapılacak biri gibi görmemi beklemiyordu. Benim, Bay Kurtz'un aşk, adalet, hayat bilgisi ve aklınıza ne gelirse onun üzerine çektiği muhteşem nutukları dinlememiş olduğumu unutuyordu. Bay Kurtz'un önünde sürünmeye gelince; bu delikanlı en az vahşiler kadar sürünmüştü. Benim koşullardan haberim yokmuş; bu kafalar asilerin kafalarıymış. Kahkahayı basınca çok şaşırdı. Asiler! Bakalım daha neler duyacaktım? Düşmanlar vardı, suçlular vardı, işçiler vardı; şimdi bir de asiler çıkmıştı. Bu asi kafalar o kazıkların üzerinde pek de yumuşak başlı duruyordu. 'Böyle bir hayatın Kurtz gibi birini nasıl yıprattığını bilemezsiniz!' diye bağırdı Kurtz'un son müridi. 'Peki ya siz?' dedim. 'Ben! Ben! Ben sıradan bir adamım. Büyük fikirlerim yok benim. Hiç kimseden hiçbir şey istemiyorum. Beni nasıl kıyaslarsın?' Konuşamayacak kadar duygulanmıştı ve birden çözüldü, 'Anlamıyorum,' diye inledi. 'Ben onu hayatta tutmak için elimden geleni yapıyorum, bu da bana yeter. Benim hiç kabahatim yok. Yapabileceğim hiçbir şey yok. Aylardır buraya ne ilaç geldi ne de bir lokma yiyecek. Utanç verici bir biçimde terk edildi. Böyle bir adam, böyle fikirleri olan biri. Utanç verici! Utanç verici! Ben... Ben... On gecedir uyumadım...'

"Sesi akşamın sakinliğinde yitip gitti. Biz konuşurken ormanın uzun gölgeleri tepeden aşağı kaymış, yıkık mezbeleyi, sembolik kazık sırasını aşmıştı. Yukarısı karanlıktı, bizse aşağıda hâlâ güneş ışığı altındaydık, nehrin genişlediği yer durgun ve göz kamaştırıcı bir parlaklıkla yanıyordu; az gerideki ve ilerideki kıvrımlarsa loş ve gölgeliydi. Kıyıda canlı tek kişi görünmüyordu. Çalılıklardan çıt çıkmıyordu.

"Birden evin köşesinden bir grup adam çıktı, sanki yerin dibinden fırlamışlardı. Yarı bellerine kadar otlara gömülüydüler, toplu halde yürüyor, aralarında uydurma bir sedye taşıyorlardı. Birden, manzaranın boşluğunda,

çınlamasıyla toprağın kalbine doğru giden sivri bir ok gibi durgun havayı delip geçen bir çığlık koptu; ellerinde mızraklarla, yaylarla, kalkanlarla, vahşi bakışları ve hareketleriyle, çıplak insanlar sanki büyülenmişler gibi kara yüzlü, düşünceli sıra sıra ormandan açıklığa aktı. Çalılar sarsıldı, çimenler bir süre sallandı ve sonra her şey ihtiyatlı bir hareketsizlikle durgunlaştı.

“Yanımda dikilen Rus, ‘Şimdi onlara doğru şeyi söylemezse işimiz bitti demektir,’ dedi. Sedyeyi taşıyan insan kümesi de, nehre giden yolun yarısında taş kesilmişti. Sedyedeki adamın tek kolunun havada kaldığını, taşıyıcıların omuzları üzerinde doğrulduğunu gördüm. ‘Aşk hakkında genel olarak o kadar iyi konuşan adamın bu kez de bizi bağışlamak için geçerli bir neden bulmasını umut edelim,’ dedim. İçinde bulunduğumuz tehlikeli durumun saçmalığına içerlemiştim, gaddar bir hayaletin merhametine sığınmaya mecbur kalmak onur kırıcıydı. Tek bir ses duymuyordum, ama dürbünümle kolun emir verir gibi açıldığını, alt çenenin kıpırdadığını, tuhaf hareketlerle sallanan kemikli başa gömülü hayaletimsi gözlerin koyu koyu parladığını görebiliyordum. Kurtz... Kurtz... Almancada kısa demek, değil mi? Bu isim, hayatındaki ve ölümündeki her şey kadar doğruydu. Boyu en az iki metre gibi görünüyordu. Üzerindeki örtü sıyrılmış, bedeni kefenden fırlamış gibi acıklı ve berbat haliyle ortaya çıkmıştı. Kaburga kemiklerinin sayıldığı göğüs kafesini seçebiliyordum, kol kemikleri sallanıyordu. Kara, parlak bronzdan hareketsiz insan kalabalığına, ölümün tamamen fildişinden oyulmuş hareketli bir imgesi gibi, el hareketleriyle tehditler savuruyordu adeta. Ağzını iyice açtığını gördüm; bu ona sanki havayı, bütün toprağı, önündeki bütün adamları yutmak istiyormuş gibi, tuhaf bir oburluk havası vermişti. Derin bir ses, zar zor kulağıma ulaştı. Bağırıyordu herhalde. Birden devrildi. Sedye sarsıldı, taşıyıcılar sendeledi, hemen hemen aynı anda vahşi kalabalığın hiçbir belirgin geri çekilme belirtisi göstermeden gözden kaybolmakta olduğunu fark ettim, orman sanki derin bir nefes alıp vermiş gibi, birden içinden çıkardığı bu varlıkları tekrar içine alıyordu.

“Sedyenin arkasındaki seyyahlardan bazıları Bay Kurtz’un silahlarını, o merhametli Zeus’un yıldırımlarını taşıyorlardı. İki çifte, ağır bir tüfek, hafif bir karabinadan oluşuyordu bunlar. Müdür, yanı başında yürürken eğilip bir şeyler mırıldandı. Onu küçük kamaralardan birine yatırdılar; hani şu içine bir yatak, bir iki katlanır tabure sığan kamaralardan birine. Gecikmiş mektuplarını getirmiştik, yatağının üzeri yırtılmış zarflarla, açılmış

mektuplarla doluydu. Elleri, güçsüz, bu kâğıt yığınının içinde rastgele gezindi. Gözlerindeki ateşe ve yüzündeki dingin bitkinlik ifadesine takılmıştım. Hastalığın verdiği bir halsizlik değildi bu. Acı çekiyor gibi görünmüyordu. Bu gölgenin, sanki tüm duyguları tatmin olmuş gibi doygun ve sakin bir hali vardı.

“Elinde tuttuğu mektuplardan birini salladı ve doğrudan yüzüme bakarak, ‘Memnun oldum,’ dedi. Birileri ona benim hakkımda yazmış, şu özel tavsiyeler yine ortaya çıkmıştı. Çaba harcamadan, neredeyse dudaklarını bile kıpırdatmadan çıkardığı sesin güçlü tonu beni şaşırttı. Bir ses! Bir ses! Derindi, etkileyiciydi, yankılanıyordu; oysa bu adamın fısıldamaya bile hali yok gibi duruyordu. Yine de birazdan duyacağınız gibi, hepimizin işini bitirecek kadar kuvveti –elbette gösterişten ibaretti bu– vardı.

“Müdür sessizce kapıda belirdi; hemen dışarı çıktım, o da arkamdan perdeyi çekti. Seyyahların meraklı gözlerle süzdüğü Rus, kıyıya bakıyordu. Onun baktığı yöne başımı çevirdim.

“Uzaklarda, ormanın koyu sınırında kıpırdayan karanlık insan figürleri güçlükle seçiliyordu, nehrin kıyısında da uzun mızraklarına yaslanmış iki bronz vücut, benekli posttan başlıklarıyla ama heykel gibi dimdik, savaşa hazır biçimde güneşte duruyorlardı. Ve aydınlık kıyının sağından soluna doğru, vahşi ve harika bir kadın hayali belirdi.

“Ölçülü adımlarla ilerliyordu, çizgili ve saçaklı giysilerle bezenmişti. Toprağın üzerinde mağrur adımlarla yürüyor, üzerindeki barbarca süsler hafif şıngırdıyor ve parlıyordu. Başı dimdikti; saçlarına miğfer şekli verilmişti; bacaklarındaki pirinç tozluklar dizlerine kadar çıkıyordu, pirinç eldivenleri de dirseklerine kadardı, esmer yanağında kızıl bir nokta vardı, boynundan aşağı cam boncuklardan sayısız kolye sarkıyordu; üzerindeki tuhaf şeyler, muskalar, büyücülerin armağanları, her adımında parıldayıp sallanıyordu. Herhalde üzerinde taşıdıkları çok sayıda fildişine bedeldi. Yırtıcı ve muhteşem görünüyordu, vahşi bakışlı ve olağanüstüydü; ağır ağır ilerlemesinde hayra alamet olmayan görkemli bir hava vardı. O hüzünlü toprağın üzerine çöken sessizlikte uçsuz bucaksız arazi, doğurgan ve gizemli hayatın koca bedeni, kendi karanlık ve tutkulu görüntüsünün yansımasına bakar gibi, dalgın dalgın onu izliyordu.

“Bizim geminin yanına geldi ve sakince durup bize döndü. Uzun gölgesi suyun kıyısına kadar düşüyordu. Yüzünde bir mücadelenin, kararsızlıkla karışık vahşi bir hüznün ve dilsiz bir acının trajik ve öfkeli ifadesi vardı. Bu arazinin kendisi gibi, belirsiz bir amaca kafa yorarcasına, kımıldamadan bize bakıyordu. Tam bir dakika geçti, sonra öne doğru bir adım attı. Hafif bir şıngırdama, sarı metalin parıltısı, saçaklı elbisenin sallantısı ve birden kalbi onu yarı yolda bırakmış gibi durdu. Yanımdaki genç adam homurdandı. Arkamdaki seyyahlar mırıldandı. Sanki hayatı, bize gözlerini kırpmadan dimdik bakmasına bağlıymış gibi bakıyordu. Birden çıplak kollarını açıp sanki gökyüzüne değmek için karşı konmaz bir tutku duyuyormuş gibi, sertçe başının üzerine kaldırdı, aynı anda gölgeler hızla toprağın üzerine fırladı ve gemiyi kucakladı. Korkunç bir sessizlik etrafta egemen oldu.

“Yavaşça geri döndü, yürüdü, nehir kıyısını takip ederek sol yandaki çalılıklara girdi. Ağaçların karanlığında kaybolmadan önce bir kez dönüp bize baktı.

“Yamalı adam sinirli sinirli, ‘Tekneye gelmeye kalksaydı onu gerçekten vurmaya çalışacaktım,’ dedi. ‘Onu evden uzak tutabilmek için iki haftadır her gün hayatımı tehlikeye atıyorum. Bir gün gelip elbiselerimi yamamak için ambardan aldığım şu paçavralar için kavga çıkardı. Dürüst değilmişim. Sanırım mesele buydu çünkü iki saat boyunca, durmadan parmağıyla beni işaret ederek Bay Kurtz ile konuştu. Bu kabilenin lehçesini anlamıyorum. İyi ki Kurtz o gün bununla ilgilenemeyecek kadar hastaydı, yoksa bir kötülük çıkacaktı. Anlamıyorum... Hayır, bu kadarı benim için çok. Neyse; bitti artık.’

“Bu sırada perdenin ardından Kurtz’un derinden gelen sesini duyuyordum: ‘*Beni* kurtarmak mı, fildişini kurtarmak demek istiyorsunuz sanırım. Bana bunları anlatmayın. Beni kurtarmak! Asıl ben sizi kurtarmak zorunda kaldım. Planlarımı bozuyorsunuz. Hasta! Hasta! Sizin inanmak istediğiniz kadar hasta değilim. Siz merak etmeyin. Ben fikirlerimi gerçekleştireceğim, geri döneceğim. Size neler yapılabileceğini göstereceğim. Siz o küçük, seyyar satıcı fikirlerinizle benim yoluma çıkmaya çalışıyorsunuz. Geri döneceğim. Geri...’

“Müdür dışarı çıktı. Kolumdan tutup beni onurlandırarak bir kenara çekti. ‘Çok kötü durumda, çok kötü,’ dedi. İç geçirmeyi gerekli gördü ama çok

üzülmüş görünmeyi dert etmedi. ‘Onun için yapabileceğimiz her şeyi yaptık; yapmadık mı? Ama Bay Kurtz’un şirkete yarardan çok, zarar verdiğini gizlemenin âlemi yok. Zamanın böyle keskin eylemler zamanı olmadığını göremedi. İhtiyat, ihtiyat; benim ilkem budur. Hâlâ ihtiyatlı olmamız gerekiyor. Bölge bir süreliğine bize kapalı. Çok acı! Sonuçta, olan ticarete olacak. Burada kayda değer miktarda fildişi olduğunu kabul ediyorum, çoğu fosil olsa da. Her koşulda onları kurtarmalıyız, ama durumun ne kadar hassas olduğuna baksanıza. Neden? Çünkü yöntem tekin değil.’ ‘Siz,’ dedim, sahile bakarak, ‘buna tekin değil mi diyorsunuz?’ ‘Şüphesiz,’ diye yanıtladı ateşli ateşli. ‘Siz demiyor musunuz?...’

“Biraz bekleyip, ‘Bir yöntem yok ki ortada,’ dedim. Sevinçle, ‘Tam da öyle,’ dedi. ‘Bunu bekliyordum. Tam bir sağduyu eksikliği. İlgili makamlara durumu bildirmek görevim.’ ‘Ah,’ dedim, ‘Şu adam; adı neydi? Tuğlacı, o sizin için okumaya değer bir rapor hazırlar.’ Bir an kafası karıştı. Sanki daha önce hiç o kadar rezil bir hava solumamıştım, ferahlamak için Kurtz’u düşünmeye başladım, gerçekten ferahlamak için. Üzerine basa basa, ‘Yine de Bay Kurtz’un olağanüstü biri olduğunu düşünüyorum,’ dedim. İrkildi, bana buz gibi bir bakışla baktıktan sonra sakin sakin, ‘Öyleydi,’ dedi ve arkasını döndü. Gözden düşmüştüm artık; zamansız eylem yöntemlerinin yandaşı olarak Kurtz ile aynı kefeye konmuş halde buldum kendimi: Ben de tekin değildim! Ah! Ama karabasanlar arasında tercih yapabilecek olmak da bir şeydir.

“Aslında, artık neredeyse ölmüş kabul edebileceğim Bay Kurtz’a değil, araziye yoğunlaşmıştım. Bir an için kendimi de sözü edilmeyen sırlarla dolu koca bir mezara gömülmüş gibi hissettim. Göğsümün üzerindeki dayanılmaz ağırlığı, rutubetli toprağın kokusunu, çürümenin zaferinin görünmez varlığını, geçit vermez gecenin karanlığını hissediyordum... Rus omzuma dokundu. Kekeleye kekeleye, ‘Denizci kardeş saklayamadım; Bay Kurtz’un namını kötü etkileyecek meseleler hakkında bilgi...’ gibi bir şeyler geveledi̇ğini duyabildim. Bekledim. Belli ki Bay Kurtz onun için henüz gömülmüş değildi; sanırım ona göre Bay Kurtz ölümsüzlerdendi. Sonunda, ‘Evet!’ dedim, ‘Açık konuş. Aslında ben Bay Kurtz’un dostuyum bir bakıma.’

“Büyük bir resmiyetle ‘eğer aynı meslekten olmasaydık’, hangi nedenle olursa olsun bu konuyu kendisine saklayacağını söyledi. (Bu beyaz

adamların kendisine karşı art niyetli olduklarından şüpheleniyordu...) ‘Haklısın,’ dedim, daha önce kulak misafiri olduğum bir konuşmayı anımsayarak. ‘Müdür seni asmak gerektiğini düşünüyor.’ Bu bilginin onu fazlasıyla endişelendirmesi önce bana gülünç gelmişti. ‘Ben sessizce aradan çekilsem iyi olacak,’ dedi ciddiyetle. ‘Kurtz için daha fazlasını yapamam, zaten onlar da kısa sürede bir bahane bulurlar. Ne durdurabilir ki onları? Buradan üç yüz mil ileride askeri kışla var.’ ‘Bana kalırsa,’ dedim, ‘yakınlardaki vahşiler arasında dostların varsa, belki de gitmen daha iyi olur.’ ‘Çok var,’ dedi. ‘Basit insanlardır onlar; ben de hiçbir şey istemiyorum, biliyorsun.’ Durup, dudağını ısırdıktan sonra, ‘Buradaki beyazların zarar görmesini istemem, ama elbette Bay Kurtz’un namını düşünüyordum, ama sen kardeş bir denizcisin ve...’ ‘Tamam,’ dedim bir an durup. ‘Bay Kurtz’un namı benimleyken güvence altındadır.’ O zaman ne kadar da doğru bir söz söylediğimin farkında değildim.

“Sesini alçaltarak, gemiye düzenlenen saldırının emrini Bay Kurtz’un verdiğini söyledi. ‘Bazen buradan götürülmek fikrinden nefret eder ve yine de... Ama ben bu meselelerden anlamam. Sıradan biriyim. Bunun sizi korkutacağını düşünmüştü; onun öldüğünü düşünerek vazgeçeceğinizi. Ona engel olamadım. Ah, bu bir ay boyunca çok zor zamanlar geçirdim.’ ‘Pekâlâ,’ dedim. ‘Artık iyi.’ ‘E-e-e-vet,’ diye mırıldandı, pek ikna olmuş gibi görünmüyordu. ‘Teşekkür ederim’ dedim; ‘Gözümü açık tutacağım.’ ‘Fakat kimseye,’ diye araya girdi, endişeliydi. ‘Onun namı için çok kötü olur, eğer buradan birileri...’ Büyük bir ağırbaşlılıkla sır tutacağıma dair söz verdim. ‘Biraz ilerde bir kanoyla üç siyah adamım bekliyor. Ben gidiyorum. Bana birkaç Martini-Henri fişeği verebilir misin?’ Verebilirdim, hiç kimseye göstermeden verdim de. Bana bir göz kırpıp, bir avuç da tütünümü aldı. ‘Denizciler arasında –bilirsin– iyi İngiliz tütünü.’ Kaptan köşkünün kapısındayken geri döndü: ‘Bana verebileceğin bir çift de ayakkabın var mı?’ Bir ayağını bana uzattı. ‘Bak.’ Ayakkabısının tabanı, çıplak ayağının üzerine sandalet gibi, iplerle bağlanıp düğümlenmişti. Eski bir çift ayakkabı buldum, alıp sol koltuğunun altına koymadan önce hayranlıkla baktı ayakkabılara. Ceplerinden birini (parlak kırmızı olanı) fişekler şişirmişti, diğerindense (lacivert olanından) ‘Towson’un Araştırması’ vs. yazısı okunuyordu. Kendisini, araziyle yeni karşılaşması için mükemmel şekilde donanımlı hissediyordu. ‘Ah! Bir daha asla böyle bir adamla karşılaşamayacağım, asla. Onu şiir okurken dinlemeliydiniz; kendi şiirini,

bana okumuştu. Şiir!’ Bu harika olayları hatırlayınca mutluluktan gözleri yuvalarında oynamıştı... ’Ah, o benim ufkumu genişletti!’ ‘Hoşça kal,’ dedim. Elimi sıktı ve gecenin içinde kayboldu. Bazen kendi kendime onu gerçekten görüp görmediğimi soruyorum; böyle bir vakayla tanışmak mümkün olabilir mi diye...

“Gece yarısını biraz geçe uyandığımda aklıma uyarısı geldi; ima ettiği tehlike, yıldızlı karanlıkta etrafı bir kolaçan etmek amacıyla beni uyandıracak kadar gerçekçiydi. Tepede bir ateş yanıyor, şube binasının yamuk yumuk köşelerinden birini aydınlatıyordu. Temsilcilerden biri, bizim zencilerden birkaç silahlı gözcüyle birlikte fildişlerinin başında nöbet tutuyordu, fakat ormanın derinliklerinden gelen, yerden, koyu siyahlığın karmaşık, sütunsu şekilleri arasından yükselip alçalıyor gibi görünen kızıl ışıklar Kurtz’a tapanların da sıkıntılı nöbetlerini tutmakta oldukları kampın tam yerini gösteriyordu. Koca bir davulun tekdüze vuruşları havayı tok darbeler ve uzayıp giden titreyişlerle dolduruyordu. Bir sürü adamın ormanın kara, düz duvarını aşan, kovandan dışarı fırlamış arıları andıran tuhaf, büyülü, kesintisiz vızıltısı, yarı uyanık hislerim üzerinde garip bir narkotik etki yaratıyordu. Aniden patlak veren bağrışmalar, hapsedilmiş ve gizemli çılgınlık, beni sersemletici bir merakla uyandırana dek sanırım küpeşteye yaslanıp uyuyakalmıştım. Birden gürültü kesildi ve yerini, devam eden kısık vızıltıyı duyulabilir, yatıştırıcı bir sessizliğe bıraktı. Merakla kamaraya baktım. Işık yanıyordu, ama Bay Kurtz içeride değildi.

“Eğer gördüğüme inansaydım, sanırım çığlığı basardım, ama ilk anda gözlerime inanamadım; bu imkânsız gibi görünüyordu. Gerçekte herhangi bir fiziksel tehlikeyle alakası olmayan, katıksız, boş bir korkuya, saf, soyut bir dehşete kapılmıştım. Bu duyguyu bu denli ezici hale getiren şey –nasıl anlatsam?– zihin için iğrenç, dayanılmaz, ruh içinse tiksindirici bir şeyler tarafından beklenmedik bir anda sarılmış gibi maruz kaldığım elle tutulamayan şoktu. Elbette bu, bir saniye dahi sürmedi ve hemen ardından gelen sıradan his, ölümcül tehlike, ani bir saldırı ya da kıyım ihtimali, ya da gerçekleşmesini beklediğim bu tür şeyler daha rahatlatıcı, sakinleştiriciydi. Aslında o kadar sakindim ki, tehlike alarmı bile vermedim.

“Bir metre ötemde, güvertedeki sandalyelerden birinin üzerinde gocuğuna sarınmış uyuyan bir temsilci vardı. Bağrışmalar onu uyandırmamıştı; hafif hafif horluyordu; onu uykusuyla baş başa bırakıp kıyıya sıçradım. Bay

Kurtz’a ihanet etmedim –ona asla ihanet etmemem emredilmişti– kendi seçtiğim kâbusa sadık kalmak kaderimdi. Bu gölgeyle tek başıma başa çıkmak istiyordum; bugüne kadar da neden bu tecrübenin tuhaf karanlığını kimseyle paylaşmadığımı bilmiyorum.

“Kıyıya iner inmez bir patika gördüm—otların arasında geniş bir patika. Kendi kendime nasıl da sevinçle ‘Yürüyemez, emekliyordur, yakaladım onu,’ dediğimi hatırlıyorum. Otlar, çiyden ıslanmıştı. Yumruklarımı sıkıp uzun, hızlı adımlarla yürüyordum. Sanırım, yakalayınca üzerine çullanıp onu bir güzel sopalayacağıma dair belli belirsiz bir düşünce vardı aklımda. Bilemiyorum. Aptalca şeyler düşünüyordum. Kucağında kediyle örgü ören ihtiyar kadın kafama takılmıştı, böylesi bir hikâyenin diğer ucunda oturuyor olması ne kadar da yersizdi. Kalçalarına dayadıkları Winchesterlerden kurşun boşaltan bir dizi seyyah gördüm. Gemiye geri dönemeyeceğim diye düşündüm ve kendimi yaşlanıncaya kadar tek başıma, silahsız, ormanın içinde yaşarken hayal ettim. Böyle salakça şeyler işte; bilirsiniz. Ve davulun sesini kalbimin sesiyle karıştırdığımı, sesin sakin ve düzenli olmasına sevindiğimi hatırlıyorum.

“Patikayı takip ettim; sonra durup dinledim. Gece çok aydınlıktı; içinde kara nesnelerin kıpırtısız durduğu, çiy ve yıldızların pırıldadığı lacivertlik. Hemen karşımda bir şeyler hareket etti gibi geldi bana. O gece garip bir şekilde her şeyden çok emindim. Patikayı bırakıp, geniş bir yarım daire çizerek (kendi kendime kıkırdıyordum sanırım) o kımıltının, gördüğüm hareketlenmenin önüne geçmeye çalışıyordum; elbette eğer gerçekten de bir şey görmüşsem. Sanki çocukça bir oyun oynuyormuşuz gibi Kurtz’un etrafından dolanıyordum.

“Kurtz’un önüne çıktım; eğer vaktinde uyanmasaydı üzerine de çullanacaktım. Dengesizce kalktı, uzundu, solgundu, belli belirsizdi, toprağın soluduğu nefes gibiydi, önümde hafifçe, buğu gibi ve sessizce sallandı; bu sırada arkamda, ağaçların arasında ateşler yanıyor, ormandan türlü türlü seslerin mırıltıları geliyordu. Kurnazca yolunu kesmiştim, ama aslında onunla karşılaşınca kendime gelmiş, tehlikenin gerçek boyutlarını görmüştüm. Tehlike henüz geçmemişti. Ya bağırmaya başlasaydı? Gerçi zar zor ayakta duruyordu, ama sesi hâlâ yeterince güçlüydü. O derinden gelen sesiyle, ‘Git, saklan,’ dedi. Bu çok kötüydü. Arkama baktım. En yakın ateşten otuz metre uzaktaydık. Kara bir siluet ayağa kalktı, uzun, kara

kollarını ateşin üzerinde sallayarak, uzun bacakları üzerinde yürümeye başladı. Başında boynuzları; sanırım antilop boynuzları vardı. Büyücünün, cadı adamın teki şüphesiz: şeytana yeterince benziyordu. ‘Sen ne yaptığını biliyor musun?’ diye fısıldadım. ‘Tamamen,’ diye yanıtladı; bu tek kelime için sesini yükseltmişti: Ses bana uzaktan ama yüksek perdeden geliyordu sanki, megafondan gelir gibiydi. Kendi kendime, ‘Eğer mesele çıkarsa yandık,’ dedim. Bu gölgeyi, bu yoldan çıkmış, acı çeken şeyi dövme arzuma rağmen, kavga edecek bir durumda değildim. ‘Mahvolacaksın,’ dedim, ‘tamamen mahvolacaksın.’ İnsana bazen birdenbire ilham gelir, bilirsiniz. Doğru şeyi söylemiştim, oysa Kurtz’un, onunla son ana dek, hatta daha da ötesine kadar sürecek dostluğumuzun temellerinin atıldığı o andakinden daha telafi edilemez biçimde mahvolmasının imkânı yoktu.

“‘Büyük planlarım vardı,’ diye mırıldanmaya başladı. ‘Evet,’ dedim; ‘ama bağırmaya kalkarsan kafanı patlatırım şu...’ Etrafta ne bir sopa vardı ne de bir taş. ‘Güzelce gırtlaklarım seni,’ diye düzelttim sözümü. Kanımı donduran, arzu dolu, özlem dolu bir sesle, ‘Büyük işlerin eşiğindeydim,’ diye yakardı. ‘Şimdi bu salağın, alçağın yüzünden...’ ‘Avrupa’daki başarın her durumda garanti altında,’ diye ısrarla üsteledim. Onu gırtlaklamak istemiyordum, anlıyor musunuz? Aslında bu davranışım hiçbir amaca hizmet etmezdi. Onun unutulmuş hayvani içgüdülerini uyandıran ve zevk dolu, iğrenç hatıralarını acımasız bağrına basmış gibi görünen bu ıssız arazinin ağır, sessiz büyüsünü bozmak istiyordum. Onu ormanın kıyısına, çalılara, ateşin ışığına, davulların vuruşuna, tuhaf büyülerin vızıldayışına çeken şey, inanıyordum ki sadece buydu; onun kural tanımaz ruhunu, hoş karşılanan tutkuların sınırlarının ötesine çekerek kandıran sadece buydu. Görmüyor musunuz, durumun dehşeti, benim kafama bir şey indirilmesi tehlikesinden değil –gerçi bu tehlikeyi de gayet canlı bir şekilde hissediyordum– büyük ya da küçük, hiçbir şey için yalvaramayacağım bir yaratıkla karşı karşıya olmamdan ileri geliyordu. Tıpkı zenciler gibi, onun kendi abartılmış, inanılmaz yozlaşmasını uyandırmam gerekiyordu. Ne altında bir şeyler vardı ne üzerinde ve ben de bunu biliyordum. Kendisini dünyadan çok uzaklara tekmelemişti. Tanrı’nın cezası! Attığı tekmeyle dünyayı da darmadağın etmişti. O tek başınaydı, benim onun karşısında ayaklarım yere basıyor muydu, yoksa havada mı sürükleniyordum, bilemiyorum. Size neler konuştuğumuzu anlatıyorum, cümlelerimizi tekrar ediyorum ama ne fayda? Bunlar her gün kullandığımız, sıradan sözler; her

Tanrı’nın günü birbirimize söylediğimiz bildik, üstü kapalı şeyler. Ne olmuş yani? Bana göre, rüyalarda duyulan kelimelerin, karabasanlarda söylenen cümlelerin korkunç düşündürücülüğü vardı bunların ardında. Ruh! Eğer bugüne dek bir ruhla mücadele etmiş birisi olmuşsa, o da bendim, fakat bir kaçık ile tartışıyor da değildim. İster inanın ister inanmayın, zekâsı gayet

iyi işliyordu. Doğru, düşünceleri berbat bir şekilde kendine yoğunlaşmıştı, ama yine de aklı yerindeydi; bu yüzden tek seçeneğim onu hemen orada öldürmekti ama ister istemez ses çıkacağından bu da iyi bir fikir değildi. Ama ruhu çıldırmıştı. Ormanın içinde tek başına kaldığından, hep kendi kendine bakmıştı ve Tanrım, çıldırmıştı işte. Herhalde günahlarımın cezası olarak ben de onun içine bakmak zorunda kaldım. Hiçbir söz, kişinin insanlığa olan inancını onun o son samimiyet patlaması kadar yıkamazdı. Kendisiyle de mücadele ediyordu. Gördüm, duydum. Sınır, inanç, korku nedir bilmeyen, sadece körü körüne kendisiyle mücadele eden bir ruhun akla hayale sığmaz gizemini gözlerimle gördüm. Aklım başımdaydı hep, ama onu sonunda divana yatırdığımda alnımı sildim, bacaklarım da sanki o tepeden aşağıya yarım ton yük taşımışım gibi titriyordu. Oysa sadece destek olmuştum ona, kemikli koluyla boynuma sarılmıştı ve bir çocuktan daha ağır değildi.

“Ertesi gün öğleyin yola çıktığımızda, ağaçların oluşturduğu perdenin arkasındaki varlıklarının fazlasıyla bilincinde olduğum kalabalık yine ormandan dışarı aktı, çıplak, soluyan, parlayan bronz vücutlardan oluşan bir kitle açıklığı doldurarak yamacı kapladı. İstimi biraz artırıp nehirden aşağıya doğru yöneldim ve iki bin göz, öfkeli nehir canavarının korkunç kuyruğuyla suyu artan bir hiddetle şapırdatmasını, tokatlamasını, havaya kara dumanını üflemesini izledi. Nehir kıyısında, en öndeki sıranın önünde tepeden tırnağa kırmızı çamura bulanmış üç adam huysuz huysuz ileri geri yürüyordu. Tekrar aynı hizaya geldiğimizde ayaklarını yere vuruyor, boynuzlu başlarını sallıyor, kırmızı bedenlerini oynatıyorlardı; öfkeli nehir canavarına bir demet kara tüy, kuyruğu sarkan uyuz bir post, kurumuş sukabağı gibi bir şeyler salladılar; herhangi bir insan dilini çağrıştırmayan şaşırtıcı sözleri durmadan bağırarak tekrarlıyorlardı; kalabalığın, derinden gelen, birden kesilen mırıltısı, şeytani bir dua gibiydi.

“Kurtz’u kaptan köşküne taşımıştık; orası daha havadardı. Divana uzanıp pencereden dışarı baktı. İnsan bedenlerinin oluşturduğu kitlede bir dalgalanma oldu ve miğfer saçlı, esmer yanaklı kadın nehrin kenarına fırladı. Ellerini uzattı, bağırarak bir şeyler söyledi, vahşi güruh bu bağrışı belirgin, hızlı, nefes kesen bir tempodaki gürlemeyle yanıtladı.

“‘Anlıyor musun?’ diye sordum.

“Arkamda olanlara ateşli, özlem dolu gözlerle, hüzün ve nefretle karışık bir ifadeyle bakıyordu. Yanıt vermedi ama bir gülümseme, belirsiz bir anlam taşıyan, renksiz dudaklarında bir anda belirip kaybolan bir gülümseme gördüm. Sanki kelimeler ağzından doğaüstü bir yaratık tarafından çekip çıkarılmış gibi güçlükle, ‘Anlamaz mıyım?’ dedi.

“Düdüğün ipini çektim, çektim, çünkü güvertedeki seyyahların eğlenceli bir şamataya başlar gibi silahlarına sarıldıklarını görmüştüm. Düdüğün birden bire ötmesi sıkışık bedenler kitlesi içinde sefil bir dehşet havası yarattı. ‘Sakın! Sakın korkutma onları!’ dedi güverteden birisi kederle. İpi tekrar tekrar çektim. Sesin havada dolaşan dehşetiyle dağılıp koşuşturmaya başladılar, sıçrıyorlar, çömeliyorlar, dönüp duruyorlar, kendilerini sağa sola atıyorlardı. Üç kırmızı adam sanki vurulup düşmüşler gibi kıyıda dümdüz uzanıyordu. Bir tek o barbar, o harika kadın gözünü bile kırpmamıştı ve çıplak kollarını trajik bir tavırla kasvetli ve parıldayan nehrin üzerinden bize uzattı.

“Ardından güvertedeki geri zekâlı kalabalık küçük eğlencesine başladı, dumandan başka hiçbir şey göremiyordum.

“Kahverengi akıntı karanlığın yüreğinden hızla akıyor, yukarı doğru gelişimizden iki kat daha büyük hızla bizi denize doğru taşıyordu; Kurtz’un hayatı da hızla akıyordu, yüreğinden şaşmaz zamanın denizine doğru çekiliyordu. Müdür durgundu, artık hiçbir hayati endişesi kalmamıştı, kocaman, tatmin olmuş bakışlarıyla ikimizi de sarıyordu; ‘mesele’, olabilecek en iyi şekilde halledilmişti. Tekin olmayan yöntemler takımında yalnız kalacağım zamanın yaklaşmakta olduğunu görüyordum. Seyyahlar bana hoşnutsuzlukla bakıyorlardı. Deyim yerindeyse ölülerle birlikte sayılıyordum artık. Bu öngörülmemiş ortaklığı kabul etmem, bu işgal edilmiş karanlık ülkede bu adi ve açgözlü adamlar tarafından dayatılan karabasanları tercih etmem tuhaftı.

“Kurtz konuştu. Bir ses! Bir ses! Sönene kadar, derin derin çınladı. Ses, kalbinin çorak karanlığını hitabetin görkemli katmanları arasında saklayabilmek için Kurtz’un gücünü korudu. Ah! Mücadele ediyordu! Mücadele ediyordu! Tükenmiş beyninin kıraç topraklarında karanlık hayaller dolaşıyordu şimdi; sönmek bilmez, soylu ve yüksek yeteneğinin etrafında itaatle dönüp duran zenginlik ve ün hayalleri. Benim nişanlım, benim şubem, benim kariyerim, benim fikirlerim, bunlar, yüceltilmiş

duyguların sıradan ifadeleri için kullandığı nesnelerdi. Artık eski çağlardan kalma toprağın bahçesine gömülmüş olan asıl Kurtz'un gölgesi, beyhude aldatmacanın başucuna dadanmıştı. Fakat çözdüğü sırlara karşı hissettiği şeytani aşk ve doğaüstü nefret, ilkel duygulara doymuş, yalancı bir üne, sahte başarı ve gücün her türden görüntüsüne düşkün o ruh için dövüştüler.

"Kimi zaman aşağılık derecede çocuklaşıyordu. Büyük işler başarmayı tasarladığı o korkunç Yoklar diyarından dönüşlerinde, kendisini tren istasyonlarında kralların beklemesini arzuluyordu. 'Onlara, sende gerçekten kârlı bir şeyler olduğunu göstermen gerekir, işte o zaman yeteneğinin kabullenilmesinin önünde hiçbir engel kalmaz,' diyordu. 'Elbette amaçlarına, amaçlarının doğruluğuna, her zaman dikkat etmelisin.' Yığınla asırlık ağaç başka bir dünyanın pislik parçasına, değişimin, fethin, ticaretin, katliamların, lütufların öncüsüne sabırla bakarken, birbirinin aynısı açıklıklar, yine birbirleriyle aynı, tekdüze kıvrımlar, buharlı teknemizin yanından akıp gitti. Ötelere bakıyordum; dümendeydim. Kurtz bir gün, 'Kepengi kapat,' dedi aniden; 'Bunlara bakmaya dayanamıyorum.' Kapattım. Bir sessizlik oldu. 'Ama senin yüreğini sökeceğim yine de!' diye bağırdı görünmeyen araziye.

"Tahmin ettiğim gibi gemi arızalandı, bir adanın burnuna yanaşmak zorunda kaldık. Bu arıza, Kurtz'un güvenini sarsan ilk olay oldu. Bir sabah bana ayakkabı bağıyla birbirine bağlanmış bir deste kâğıt ile bir fotoğraf verdi. 'Bunu benim için sakla,' dedi. 'O tehlikeli salak' (müdürü kastediyordu) 'ben görmüyorken kutularımı kurcalayabilir.' Öğleden sonra onu gördüm. Gözlerini kapamış, arkasına yaslanmıştı, sessizce çekildim, fakat 'Düzgün yaşa, öl, öl,' diye homurdandığını duydum. Durup dinledim. Başka bir şey söylemedi. Uykusunda bir konuşmanın provasını mı yapıyordu, yoksa bu, gazete makalelerinden bir ibare miydi? Daha önce gazetelere yazı yazıyordu ve bu işi sürdürmek niyetindeydi, 'Fikirlerimi geliştirmek için. Görevim bu,' diyordu.

"Geçit vermez bir karanlıktı onunki. Ona hiç güneş görmeyen bir uçurumun dibinde yatan bir adam gözüyle bakıyordum, ama Kurtz'a ayıracak fazla zamanım yoktu, çünkü sızıntı yapan silindirleri onarması, eğilmiş bağlantı rotunu düzeltmesi, bu gibi sorunları çözmesi için makiniste yardım ediyordum. Sinir bozucu bir pas, dolgu malzemesi, somun, cıvata, İngiliz anahtarı, çekiç, delgeç yığını içinde, hiç iyi geçinemediğim, bu

yüzden tiksindiğim malzemelerin arasında yaşıyordum. Şansımıza gemide küçük bir ocağımız vardı; ben onunla ilgileniyor; o dayanılmaz titreme nöbetlerinin izin verdiği ölçüde rezil hurda yığınının arasında yorgun argın didiniyordum.

“Bir akşam elimde mumla içeri girdiğimde biraz da gergin bir halde, ‘Burada, karanlığın içinde uzanmış ölmeyi bekliyorum,’ dediğini duyunca şaşırdım. Işık, gözünün dibindeydi. Kendimi zorlayarak, ‘Saçmalama!’ diye mırıldanıp, başucunda kalakaldım.

“Yüzünde meydana gelen değişikliğe benzer bir şeyi ne daha önce gördüm ne de bir daha görmek isterim. Yok, üzülmemiş, büyülenmiştim. Bir peçe vardı yüzünde de sıyrıldı sanki. O fildişi suratta, kasvetli bir gurur, zalim bir güç, korkaklara özgü bir dehşet, yoğun ve naçar bir umutsuzluk ifadesi gördüm. Arzularını, isteklerini en küçük ayrıntılarına dek yeniden yaşayıp o yüce herşeyi bilme anında teslim mi olmuştu? Bir hayale, bir görüntüye fısıltıyla bağırdı iki kez; bu bağrışı nefesten farksızdı...

“‘Dehşet! Dehşet!..’

“Mumu söndürüp kamaradan dışarı çıktım. Seyyahlar yemekhanede akşam yemeği yiyordu, ben de soru soran bakışlarını görmezden gelmeyi başardığım müdürün karşısındaki yerime geçtim. Huzurla arkasına yaslandı, kötülüğünün anlatılmaz derinliklerini mühürleyen gülümsemesi vardı yüzünde. Lambanın, kıyafetlerimizin, ellerimizin, yüzlerimizin üzerinde ufak sinekler dört dönüyordu. Birden müdürün uşağı küstah, kara kafasını kapıdan uzattı ve aşağılayıcı bir saygısızlıkla ‘Bay Kurtz ölmüş,’ dedi.

“Seyyahların hepsi görmek için dışarı fırladı. Ben kalıp yemeğime devam ettim. Eminim, son derece kaba olduğum kanısına vardılar. Pek de fazla yemedim. İçeride ışık vardı –ışık orada ne demektir, bilemezsiniz– dışarısıysa karanlıktı, zifiri karanlık. Ruhunun bu dünyadaki serüveni hakkında bir yargıya varan o olağanüstü adamın yanına bir daha uğramadım. Ses gitmişti. Başka da bir şey yoktu yerinde! Ama elbette seyyahların ertesi gün çamurlu bir deliğe bir şeyler gömdüğünden haberim vardı.

“Ardından neredeyse beni de gömeceklerdi.

“Yine de gördüğünüz gibi henüz Kurtz’un yanına gitmiş değilim. Gitmedim... Karabasanı sonuna kadar görerek Kurtz’a sadakatimi bir kez daha göstermek için yerimde kaldım. Kader! Benim kaderim! Hayat ne tuhaf; amansız mantıkla beyhude bir amaç uğruna gizemli bir uzlaşma. Ondan tek umabileceğiniz şey, kendiniz hakkında biraz olsun bilgi, –ki o da çok geç gelir– bir yığın söndürülemez pişmanlık. Ölümle boğuştum. Hayal edebileceğiniz en heyecansız mücadele buydu. Elle tutulmaz bir grilikte geçer, ayağınızın altında hiçbir şey yoktur, yanınızda yörenizde hiçbir şey yoktur, seyirciniz yoktur, patırtı yoktur, şanınız yoktur, o büyük zafer arzusu yoktur, o büyük yenilme korkusu yoktur, ılık bir şüpheciliğin hastalıklı havasında, kendinizin haklı olduğuna da pek fazla inanmadan, düşmanınızın haklılığınaysa o kadar bile inanmadan sürer gider. Eğer bilgeliğin son aşaması buysa, o zaman hayat bazılarımızın düşündüğünden de büyük bir sır. Son sözümü söyleme fırsatına kıl payı uzaktaydım ki, utanarak belki de söyleyecek hiçbir şeyim olmadığını fark ettim. İşte bu yüzden Kurtz’un olağanüstü biri olduğunda ısrar ediyorum. Onun söyleyecek bir şeyi vardı. Söylemişti de. Uçurumun kenarından kendim de baktığım için, onun mumun alevini göremeyen ama tüm evreni kucaklayacak kadar geniş, karanlıkta çarpan bütün kalplere nüfuz edebilecek kadar keskin olan bakışının anlamını daha iyi kavrayabiliyorum. Ölçüp biçmiş, kararını bildirmişti. ‘Dehşet!’ O olağanüstü bir adamdı. Ne de olsa bu bir tür inanç ifadesiydi; içtenlik vardı onda, yargı vardı, fısıldamasında titreyen bir isyan ifadesi vardı, gerçeğin bir anda görünüveren korkunç yüzü vardı; arzuyla nefretin tuhaf karışımı vardı. Bedensel acıyla dolu biçimsiz bir grilik görüntüsü, her şeyin yavaş yavaş gözden kayboluşuna dair umursamaz bir aşağılama. En iyi hatırladığım şey kendi aşırılığım değildi. Hayır, sanki yaşamış olduğum şey onun aşırılığıydı. Doğru, benim kararsız adımımı geri çekmeme izin verilirken o son adımını atmış, uçurumun kıyısına basmıştı. Belki de bütün fark buradaydı; belki de bütün bilgelik, bütün gerçek ve bütün samimiyet, görünemeyenin eşiğine adım attığımız o küçücük ana sığdırılmıştı. Belki! Benim toparlayıp söyleyeceğim şeyin, umursamaz bir aşağılama olmayacağını düşünmek hoşuma gidiyordu. Onunkisi çok muhteşem, çok daha mükemmel bir çığlıktı. Bir onaylamaydı onunki, sayısız yenilgiyle, berbat korkularla, iğrenç doyumlarla bedeli ödenmiş soyut bir zafer. Ama sonuçta bir zaferdi! İşte bu yüzden Bay Kurtz’a sonuna dek sadık kaldım; uzun zaman sonra, onun kendi sesini değil ama o muhteşem hitabetinin

kristal bir uçurum gibi saydam ve saf bir ruhtan yankılanmasını duyduğumda, bundan daha öteye de geçtim.

“Hayır, beni gömmediler, ama yine de puslu, insanın içini ürperten bir hayretle hatırladığım, ne umut ne de arzu barındıran, tasavvur edilmesi imkânsız bir dünyaya giden bir geçidi andıran bir dönem oldu. Kendimi yeniden mezarımsı kentin içinde, birbirlerinden üç kuruş para aşırmak, iğrenç yemeklerini silip süpürmek, sağlıksız biralarını gövdeye indirmek, önemsiz ve aptalca düşlerini görmek için sokaklarda koşuşturan insan manzaralarına içerlerken buldum. Düşüncelerimin içine sızıyorlardı. Bunlar, hayat hakkındaki bilgileri bana kalırsa sinir bozucu bir taklitten başka bir şey olmayan davetsiz misafirlerdi, çünkü benim bildiklerimi bilmelerine imkân olmadığından öylesine emindim ki. Sadece sıradan bireylere özgü davranış biçimleriyle mükemmel bir güvenlik garantisi için uğraşmaları bana, kavrayamayacağı bir tehlike karşısında salağın tekinin takındığı, abartılı tavırlar gibi itici geliyordu. Onları aydınlatmak için özel bir istek duymuyordum, ama kendilerine atfettikleri önemle yüklü yüzlerine karşı gülmekten kendimi alıkoymakta zorlanıyordum. Kabul etmeliyim ki kendimi o sıralar pek iyi hissetmiyordum. Son derece saygın kişilere acı acı sırıtarak sokaklarda dolanıyordum, halledilecek çok fazla mesele vardı. Tutumum affedilemezdi biliyordum, ama o zamanlar ateşim nadiren normaldi. Sevgili halamın bana ‘gücümü kazandırma’ çabaları hiç işe yaramıyor gibiydi. Kuvvetlenmeye değil, hayal gücümün yatıştırılmasına ihtiyacım vardı. Onlarla ne yapacağımı tam olarak bilmeden Kurtz’un bana verdiği kâğıt destesini saklamaya devam ediyordum. Sözlüsünün bana söylediği kadarıyla yakın zaman önce Kurtz’un annesi ölmüş, o da kadının başucunda beklemişti. Bir gün, tıraşlı, resmi tavırlı ve altın çerçeveli gözlüğüyle bir adam gelip beni buldu ve başlangıçta dolaylı, daha sonralarıysa nazikçe ısrar ederek ‘bazı belgeler’ dediği kâğıtlar üzerine sorular sordu. Şaşırmamıştım, çünkü daha oradayken müdürle konu hakkında iki kez atışmıştık. Müdüre kâğıtların bir parçasını dahi vermeyi reddettiğim gibi, gözlüklü adama karşı da aynı tutumu sürdürdüm. Sonunda pis tehditkâr bir tavır takındı ve şirketin kendisine ait ‘bölgeler’ hakkında en küçük bilgi kırıntısına dahi sahip olma hakkı bulunduğunu ileri sürdü. Ve dedi ki: ‘Bay Kurtz’un büyük kabiliyeti ve içinde yaşadığı berbat koşullar göz önünde tutulursa keşfedilmemiş bölgeler hakkındaki bilgisi kuşkusuz çok derin ve özgündür; bu nedenle...’ Onu, Bay Kurtz’un edindiği bilgilerin

derin olmalarına rağmen ticari ya da idari konularla ilgili olmadıklarına temin ettim. Ardından bilim lafının arkasına sığınmayı denedi. ‘Hesaplanamayacak ölçüde büyük kayıplar doğar, eğer...’ Vesaire, vesaire. Ona, notlar kısmını yırtarak ‘Vahşi Gelenekleri Yok Etme’ raporunu verdim. Hevesle aldı, ama sonra aşağılayarak metne burun kıvırdı. ‘Bundan daha fazlasını beklemeyi hak ediyoruz,’ dedi, ‘Başka bir şey beklemeyin,’ dedim ben de, ‘Bundan başka sadece özel mektuplar var.’ Yasal yollara başvurmak gibi bir tehdit savurarak çekti gitti; bir daha da görmedim onu; ama iki gün sonra bir başkası, Kurtz’un kuzeni olduğunu söyleyen biri geldi, adam, sevgili akrabasının son anlarının ayrıntılarını dinlemek için heyecanlanıyordu. Bu arada bana aslında Kurtz’un büyük bir müzisyen olduğunu söyledi. Orgçu olduğunu sandığım, düz, kır saçları ceketinin yağlı yakasına düşen adam, ‘O alanda büyük bir başarı kazanabilirdi,’ dedi. Söylediğinden şüphe etmem için hiçbir nedenim yoktu, zaten bugüne dek Kurtz’un asıl mesleğinin ne olduğunu anlayabilmiş değilim, eğer gerçekten varsa, hangi yeteneğinin diğerlerinden daha gelişmiş olduğunu bilemiyorum. Onun gazetelere makale yazan bir ressam ya da resim yapabilen bir gazeteci olduğunu düşünmüştüm, ama (görüşmemiz boyunca durmadan enfiye çeken) kuzeni bile onun tam olarak ne iş yaptığını söyleyemiyordu. O, evrensel bir zekâydı; bu noktada ben de bu yargıya katılıyordum. Sonra kocaman keten bir mendille gürültülü bir şekilde burnunu temizledi, birkaç aile mektubu ve önemsiz birkaç notu alıp bir bunak gibi heyecanla ayrıldı. Son olarak bir gazeteci ‘sevgili meslektaşının’ kaderi hakkında bilgi almaya geldi. Bu ziyaretçi de Kurtz’a en uygun alanın aslında ‘popüler’ politika olduğu konusunda gözlemini dile getirdi. Kalın kaşları dümdüz, kısa kesilmiş saçları dimdikti, genişçe bir kurdelenin ucunda tek gözlüğü vardı, Kurtz’un hiç yazı yazamadığını düşündüğünü itiraf etti, ‘ama Tanrım, o adam nasıl da konuşurdu! Koca toplantıları ateşe verirdi. İnanç vardı onda –anlıyor musunuz?– inanç. Kendisini herhangi bir şeye inandırabilirdi —herhangi bir şeye. Büyük bir partinin görkemli bir lideri olabilirdi.’ ‘Hangi parti?’ diye sordum. ‘Herhangi bir parti,’ diye yanıtladı diğeri. ‘O... o aşırı uçta biriydi.’ Ben de böyle düşünmüyor muydum? Birden, merakla ‘onu oraya götüren şeyin ne olduğunu’ bilip bilmediğimi sordu. ‘Evet’ dedim ve hemen uygun bulursa yayınlayabileceğini söyleyerek ünlü raporu eline verdim. Acele bir göz attı, durmadan mırıldanıyordu, ‘uygun’ olduğuna karar verdi ve ganimetini alıp gitti.

“Sonunda elimde sadece ince bir kâğıt yığınıyla kızın portresi kalmıştı. Güzelliği beni çarpmıştı, çok güzel bir ifadesi vardı demek istiyorum. Biliyorum, güneş ışığı da insanı yanıltabilir ama yine de hiçbir ışık oyununun, hiçbir pozun o yüz hatlarının üzerine düşen zarif gerçeklik gölgesini yaratmayacağını hissedebilir insan. Aklında kuşkular uyanmadan, şüpheler duymadan, kendini düşünmeden dinlemeye hazır bir hali vardı. Mektuplarla portreyi ona kendim götürmeye karar verdim. Meraktan mı? Evet, belki de başka duygulardan. Kurtz’a ait olan her şey elimden geçmişti; ruhu, bedeni, şubesi, planları, fildişleri, kariyeri. Geriye sadece hatırası ve sözlüsü kalmıştı; bir şekilde onu da geçmişte bırakmak istiyordum—kişisel olarak bende ondan kalan her şeyi ortak kaderimizin son sözü olan unutulmuşluğa teslim etmeyi. Kendimi savunmuyorum. Gerçekte ne istediğimi tam olarak bilmiyordum. Bu belki de bilinçaltından gelen bir sadakat güdüsü, belki de insan varoluşunun gerçekleri arasına gizlenen o ironik gereksinimlerden birinin gerçekleştirilmesi. Bilmiyorum. Bilemiyorum. Ama gittim.

“Onun hatırasının da her insanın yaşamında biriken diğer ölmüşlerin hatıraları gibi olacağını sanıyordum; gölgelerin hızla ve son kez isabet ettikleri beynin üzerinde bıraktıkları belli belirsiz bir izdüşüm gibi; ama bakımlı bir mezarlıktaki gibi sakin ve düzenli olan bir sokağın yüksek binaları arasında, yüksek ve ağır bir kapının önünde, onun sedyenin üzerindeki hali bir hayal gibi gözümün önüne geldi, sanki içindeki bütün insanlıkla birlikte bütün dünyayı yutmak ister gibi ağzını oburcasına açmıştı. O anda, sanki önümde beliriverdi; her zamanki gibi canlıydı; görkemli görüntülerden, korkunç gerçeklerden ibaret bir gölge; gözalıcı bir hitabetin örtülerine asilce sarınmış, gecenin gölgesinden daha karanlık bir gölge. Bu görüntü de sanki benimle birlikte eve girecekti –sedye, bu hayaletin taşıyıcıları, itaatkâr tebaasının vahşi kalabalığı, ormanın hüznü, karanlık girinti çıkıntılar arasında uzanan nehrin parıltısı, davulların, kalp atışı gibi düzgün ve boğuk vuruşu; fetheden bir karanlığın kalbi. Arazi için bu bir zafer anıydı, bana bir başka ruhu kurtarmak için tek başıma karşı koymam gerekiyor hissini veren işgalci, intikamcı bir saldırı anı. Ve oradan çok uzaklarda, arkamda boynuzlu şekiller kıpırdarken, ateşin kızıllığında, sabırlı ormanın içinde, bana söylediği o bozuk cümleleri, uğursuz ve korkutucu basitlikleriyle yeniden duydum. Aşağılayıcı yakarışlarını, aşağılayıcı korkularını, rezil arzularının devasa boyutunu, ruhunun

kötülüğünü, sancısını, fırtınalı ıstırabını hatırladım. Ve daha sonra, bir gün bana, ‘Bu fildişi partisi benim aslında. Şirket parasını ödemedi. Çok büyük kişisel risklere atılarak ben topladım bunları. Korkarım bunların da kendilerine ait olduğunu iddia edecekler. Hımm! Güç bir durum bu. Sence ne yapmam gerekir? Karşı koymalı mıyım? Ha? Adaletten başka bir şey istemiyorum,’ dediği zamanki toparlanmış, sakin halini görür gibi oldum... Adaletten başka bir şey istemiyordu, yalnızca adalet istiyordu. Birinci katın maun kapısındaki zili çaldım; ben beklerken, o da sanki kapının camından kocaman, uçsuz bucaksız, tüm evreni kucaklayan, mahkûm eden ve evrenden nefret eden bakışıyla bana bakıyordu. Sanki fısıltıyla bağırdığını duyuyordum, ‘Dehşet! Dehşet!..’

“Akşam karanlığı çöküyordu. Parlak, perdeli kolonlar gibi tavandan yere kadar inen üç uzun penceresi olan yüksek tavanlı oturma odasında beklemem gerekti. Mobilyaların bombeli, yaldızlı ayakları ve sırtları belli belirsiz kıvrımlarla parıldıyordu. Yüksek mermer şöminenin soğuk ve anıtsal bir beyazlığı vardı. Büyük piyano, bir köşede kocaman duruyordu, düz yüzeylerindeki siyah parıltılarıyla kasvetli, cilalanmış bir tabutu andırıyordu. Büyük bir kapı açılıp kapandı. Ayağa kalktım.

“İçeri girdi, siyahlar giymişti, yüzü solgundu, loş ışıkta bana doğru akıyordu. Yastaydı. O öleli bir yıldan fazla olmuş, haberi geleli de bir yılı geçmişti; sanki ebediyen onu hatırlayıp yasını tutacak gibiydi. İki elimi ellerinin arasına aldı ve ‘Geleceğinizi duymuştum,’ diye mırıldandı. Çok genç olmadığını fark ettim—çocuk gibi değildi yani. Sadakat, inanç ve acı duygularını hissedecek kadar olgunlaşmıştı sanki. Bulutlu akşamın bütün hüzünlü ışığı alnına sığınmış gibi, oda daha da kararmıştı sanki. Bu sarı saçı, bu solgun yüzü, bu açık alnı çevreleyen kül gibi hale içinden koyu gözleri bana bakıyordu. Bakışları saftı, derindi, kendinden emin ve başkalarına güvenliydi. Hüzünlü başını, sanki o hüzünle gurur duyuyormuş gibi, sanki ben, bir tek ben onun ne büyük bir yası hak ettiğini biliyorum der gibi taşıyordu. Ama daha el sıkışırken yüzüne öyle berbat bir yalnızlık ifadesi yansıdı ki, onun, zamanın oyuncağı olmayan varlıklardan biri olduğunu kavradım. Ona göre Kurtz daha dün ölmüştü. Tanrım! Bu izlenim öyle güçlüydü ki, bana göre de sanki daha dün, dün de değil, bir dakika önce ölmüştü. İkisini aynı anda görür gibiydim, Kurtz’un ölümünü ve kızın acısını, onun Kurtz’un öldüğü anki acısını gördüm. Anlıyor musunuz? İkisini beraber gördüm, ikisini beraber işittim. Derin bir nefes alıp, ‘Ben

hayatta kaldım,’ demişti; o sırada yorgun kulaklarım Kurtz’un sonsuz öfkesini özetleyen fısıldamasını umutsuz özleminin tonuyla beraber rahatça duyuyordu sanki. Orada ne aradığımı soruyordum kendi kendime, insanın görmeye dahi tahammül edemeyeceği acımasız, saçma sapan sırlarla dolu bir yere yanlışlıkla düşmüşüm gibi bir ürküntü doldu kalbime. Bana bir koltuk gösterdi. Oturduk. Paketi nazikçe sehpanın üzerine bıraktım, o da üzerine elini koydu... Bir anlık bir yas sessizliğinin ardından, ‘Onu iyi tanıyordunuz,’ diye fısıldadı.

“‘Oralarda dostluk çabuk gelişir,’ dedim. ‘Bir insanın bir başkasını tanıması ne kadar mümkünse, o kadar tanıyordum onu.’

“‘Ve ona hayrandınız. Birinin onu tanıyıp da hayran olmaması mümkün değildi. Değil mi?’

“‘Olağanüstü bir adamdı,’ dedim, kararsızca. Ama sonra daha fazla bir şeyler söylediğimi görmek için yakarırcasına dudaklarıma odaklanan bakışları karşısında devam ettim. ‘Mümkün değildi onu...’

“‘Sevmemek,’ diye bitirdi hevesle, beni şaşkın bir suskunluğa iterek, ‘Ne kadar da doğru! Ne kadar da doğru! Ama hiç kimsenin onu benim tanıdığım kadar tanımadığını düşününce! Onun tüm asil güvenini edinmiştim. En iyi ben tanıyordum onu.’

“‘En iyi siz tanıyordunuz,’ diye tekrarladım. Belki de öyleydi. Ama söylenen her kelimeyle oda daha da kararıyordu, sadece onun düz, beyaz alnı sönmek bilmez inanç ve aşk ışığıyla aydınlık kalıyordu.

“‘Siz onun dostuydunuz,’ diye devam etti. ‘Dostuydunuz,’ diye yineledi biraz daha yüksek sesle. ‘Bunları size verip bana yolladığına göre, öyle olmalısınız. Sizinle konuşabileceğimi hissediyorum. Ah, evet! Konuşmak zorundayım. Sizin, onun son sözlerini duyan sizin, ona nasıl da layık olduğumu bilmenizi isterim... Gurur değil bu... Evet! Onu dünyadaki herkesten daha iyi anladığım için gurur duyuyorum, bunu bana kendisi söylemişti. Ve annesi öldüğünden beri hiç kimseye, hiç kimseye, hiç...’

“Dinledim. Karanlık koyulaştı. Bana, doğru desteyi vermiş olduğundan dahi emin değildim. Aslında ölümünden sonra müdürün, ışığın altında incelediğini gördüğüm bir başka kâğıt destesine sahip çıkmamı istediğinden şüpheleniyordum. Ve kız konuştu; benim onu anladığımdan emin, acısını

dindirmek için susamışların su içmesi gibi konuştu. Ailesinin, Kurtz ile nişanlanmasına izin vermediğini öğrenmiştim. Yeteri kadar zengin değilmiş falan filan. Gerçekten de hayatı boyunca yoksul biri olup olmadığını bilmiyorum. Onu oralara sürükleyen şeyin görece bir yoksulluğa karşı duyduğu tahammülsüzlük olduğu sonucuna varmam için bazı nedenler vermişti bana.

"'...Bir kez olsun onu konuşurken duyan kim onunla dost olmazdı ki?' diyordu. 'İnsanları en iyi yanlarından tutup kendisine çekerdi. 'Bana derin derin baktı. 'Büyük insanların yeteneği bu,' diye devam etti, onun alçak sesine, bugüne dek duyduğum tüm gizem, yalnızlık ve acı dolu sesler eşlik ediyor gibiydi; nehrin şıpırtıları, rüzgârda sallanan ağaçların uğultusu, kalabalıkların homurtusu, uzaklardan haykırılan, anlaşılmaz sözlerin ölgün tınısı, ebedi bir karanlığın eşiğinden gelen sesin fısıltısı. 'Ama siz duydunuz onu! Biliyorsunuz!' diye bağırdı.

"'Evet, biliyorum,' dedim, kalbimde umutsuzca bir duyguyla, fakat onun içindeki inancın önünde, onu sakınamayacağım —kendimi bile sakınamayacağım muzaffer karanlıkta görülmedik bir ışıltıyla parıldayan yüce ve esirgeyici yanılsamanın önünde başımı eğdim.

"'Ne büyük bir kayıp benim için... Bizim için,' diye düzeltti hoş bir cömertlikle ve fısıldayarak ekledi, 'Dünya için.' Alacakaranlığın son ışıklarında, yaşla dolu, düşmeyecek olan yaşlarla dolu gözlerinin parıltısını görebiliyordum.

"'Ben çok mutlu oldum, çok talihliydim, çok gurur duydum,' diye devam etti. 'Fazla talihli. Kısa bir süre için çok mutlu oldum. Ama şimdi mutsuzum; ömür boyu sürecek bu mutsuzluk.'

"Ayağa kalktı; sarı saçları bir altın zerreciğinde kalan son ışıkları yakalar gibiydi. Ben de kalktım.

"'Ve tüm bunlardan,' diye devam etti yine kederle, 'tüm sözlerinden, onun tüm yüceliğinden, cömert zihninden, asil yüreğinden geriye hiçbir şey kalmadı, sadece anısı. Siz ve ben...'

"'Onu her zaman hatırlayacağız,' dedim alelacele.

“‘Hayır!’ diye bağırdı, ‘Bunların hepsinin yitip gitmesi mümkün değil; böyle bir hayatın geriye acıdan başka hiçbir şey bırakmayarak kurban gitmesi. Ne kadar büyük planları vardı, biliyorsunuz. Ben de biliyordum, belki de anlayamıyordum, ama başkaları da biliyordu. Geriye bir şeyler kalmalı. En azından sözleri ölmedi.’

“‘Sözleri yaşayacaktır,’ dedim.

“Kendi kendine, ‘Ortaya koyduğu örnek de,’ diye mırıldandı. ‘İnsanlar ona hayrandı; iyiliği her hareketinde ışıldardı. Örnekti...’

“‘Doğru,’ dedim; ‘örnek olmuştu. Onu unutmuşum.’

“‘Ama ben unutmuyorum. Ben... ben inanamıyorum hâlâ. Onu bir daha görmeyeceğime, hiç kimsenin onu bir daha görmeyeceğine, asla, asla, asla.’

“Birbirine kenetlenmiş solgun ellerini, siyah kollarını uzaklaşan birinin ardından uzatır gibi pencereden yansıyan, sönmekte olan ince ışığa doğru uzattı. Onu asla görmemek mi! Açık açık görmüştüm biraz önce. Onun güzel hayaletini yaşadığım sürece görecektim; kızı da, bu haliyle tıpkı bir başkasına, yine acıklı, işe yaramaz, muskalarla bezenmiş, nehrin cehenneminin, karanlığın nehrinin pırıltısına çıplak kahverengi kollarını uzatan bir başkasına benzeyen o acıklı ve tanıdık gölgeyi. Birden çok kısık sesle, ‘Yaşadığı gibi öldü,’ dedi.

“İçimde kör bir öfke titrerken ‘Sonu,’ dedim, ‘her yönden hayatına layık oldu.’

“‘Ve ben onun yanında değildim,’ diye mırıldandı. Öfkeme sonsuz bir acıma duygusu eklenmişti.

“‘Yapılabilecek her şey...’ derken tıkandım.

“‘Ah, ben ona dünyadaki herkesin inandığından daha çok inandım, kendi annesinden, hatta kendisinden bile. Bana ihtiyacı vardı! Bana! Her iç çekişinin, her kelimesinin, her işaretinin, her bakışının değerini bilirdim ben.’

“Göğsümü bir ürperme bastı. Boğuk bir sesle, ‘Yapmayın,’ dedim.

“‘Bağışlayın. Ben... ben çok uzun süredir sessizce yas tutuyorum, sessizce... Siz onunla birlikteydiniz, son ana kadar. Onun yalnızlığını düşünüyorum. Yanında benim onu anladığım gibi anlayabilecek kimsesi yoktu. Belki de duyacak...’

“‘En son ana kadar,’ dedim, titreyerek. ‘Son sözlerini duydum...’ Korkuyla kestim.

“‘Söyleyin bana,’ diye mırıldandı kalbi kırık. ‘Beni... beni... hayata bağlayacak bir şeye ihtiyacım var.’

“Kadına neredeyse bağıracaktım, ‘Duymuyor musun?’ diye. Akşam karanlığı kopan rüzgârın ilk fısıltısı gibi tehditkâr bir patlamaya hazırlanan bir fısıltıyla o sözleri etrafımızda tekrarlayıp duruyordu: ‘Dehşet! Dehşet!..’

“‘Son sözleri—ömür boyu benimle yaşayacak,’ diye ısrar etti, ‘Anlamıyor musunuz. Onu sevdim, sevdim, sevdim!’

“Toparlanıp ağır ağır konuştum.

“‘Ağzından çıkan son söz sizin adınızdı.’”

“Hafif bir iç çekiş duydum, kalbim durdu, coşkun ve korkunç bir çığlıkla, tarifsiz bir zafer ve anlatılamaz bir acı çığlığıyla durdu. ‘Biliyordum, emindim!..’ Biliyormuş. Eminmiş. Ağladığını duyuyordum; yüzünü ellerinin arasına saklamıştı. Kaçıp kurtulmadan önce ev başıma yıkılacak, gökyüzü tepemme inecekti sanki. Ama hiçbir şey olmadı. Gökyüzü böylesi zırvalar için yere inmez. Merak ediyorum, Kurtz’un hak ettiği adaleti sağlasaydım, iner miydi? Adaletten başka bir şey istemediğini söylememiş miydi? Ama yapamadım. Söyleyemedim. Çok karanlık olurdu, tümüyle karanlık...”

Marlow sustu, meditasyon yapan bir Buda gibi, uzağımızda bir yere sessizce oturdu. Bir süre hiç kimse kıpırdamadı. “İlk suları kaçırdık,” dedi yönetici aniden. Başımı kaldırdım. Ufka kara bir bulut kümesi çökmüştü, dünyanın en uzak noktalarına giden sakin su yolu, kapalı gökyüzünün altında kasvetle akıyordu, sanki uçsuz bucaksız bir karanlığın kalbine doğru.

HEART OF THE DARKNESS

I

The Nellie, a cruising yawl, swung to her anchor without a flutter of the sails, and was at rest. The flood had made, the wind was nearlcalm, and being bound down the river, the only thing for it was to come to and wait for the turn of the tide.

The sea-reach of the Thames stretched before us like the beginning of an interminable waterway. In the offing the sea and the sky were welded together without a joint, and in the luminous space the tanned sails of the barges drifting up with the tide seemed to stand still in redclusters of canvas sharply peaked, with gleams of varnished sprits. A haze rested on the low shores that ran out to sea in vanishing flatness. The air was dark above Gravesend, and farther back still seemed condensed into a mournful gloom, brooding motionless over the biggest, and the greatest, town on earth.

The Director of Companies was our captain and our host. We four affectionately watched his back as he stood in the bows looking to seaward. On the whole river there was nothing that looked half so nautical. He resembled a pilot, which to a seaman is trustworthiness personified. It was difficult to realize his work was not out there in the luminous estuary, but behind him, within the brooding gloom.

Between us there was, as I have already said somewhere, the bond of the sea. Besides holding our hearts together through long periods of separation, it had the effect of making us tolerant of each other’s yarns—and even convictions. The Lawyer –the best of old fellows– had, because of his many years and many virtues, the only cushion on deck, and was lying on the only rug. The Accountant had brought out already a box of dominoes, and was toying architecturally with the bones. Marlow sat cross-legged right aft, leaning against the mizzen-mast. He had sunken cheeks, a yellow complexion, a straight back, an ascetic aspect, and, with his arms dropped, the palms of hands outwards, resembled an idol. The director, satisfied the anchor had good hold, made his way aft and sat down amongst us. We exchanged a few words lazily. Afterwards there was silence on board the yacht. For some reason or other we did not begin that game of dominoes. We felt meditative, and fit for nothing but placid staring. The day was

ending in a serenity of still and exquisite brilliance. The water shone pacifically; the sky, without a speck, was a benign immensity of unstained light; the very mist on the Essex marsh was like a gauzy and radiant fabric, hung from the wooded rises inland, and draping the low shores in diaphanous folds. Only the gloom to the west, brooding over the upper reaches, became more sombre every minute, as if angered by the approach of the sun.

And at last, in its curved and imperceptible fall, the sun sank low, and from glowing white changed to a dull red without rays and without heat, as if about to go out suddenly, stricken to death by the touch of that gloom brooding over a crowd of men.

Forthwith a change came over the waters, and the serenity became less brilliant but more profound. The old river in its broad reach rested unruffled at the decline of day, after ages of good service done to the race that peopled its banks, spread out in the tranquil dignity of a waterway leading to the uttermost ends of the earth. We looked at the venerable stream not in the vivid flush of a short day that comes and departs for ever, but in the august light of abiding memories. And indeed nothing is easier for a man who has, as the phrase goes, “followed the sea” with reverence and affection, that to evoke the great spirit of the past upon the lower reaches of the Thames. The tidal current runs to and fro in its unceasing service, crowded with memories of men and ships it had borne to the rest of home or to the battles of the sea. It had known and served all the men of whom the nation is proud, from Sir Francis Drake to Sir John Franklin, knights all, titled and untitled —the great knights-errant of the sea. It had borne all the ships whose names are like jewels flashing in the night of time, from the –Golden Hind– returning with her rotund flanks full of treasure, to be visited by the Queen’s Highness and thus pass out of the gigantic tale, to the *Erebus* and *Terror,* bound on other conquests –and that never returned. It had known the ships and the men. They had sailed from Deptford, from Greenwich, from Erith—the adventurers and the settlers; kings’ ships and the ships of men on ‘Change; captains, admirals, the dark “interlopers” of the Eastern trade, and the commissioned “generals” of East India fleets. Hunters for gold or pursuers of fame, they all had gone out on that stream, bearing the sword, and often the torch, messengers of the might within the land, bearers of a spark from the sacred fire. What greatness had not floated

on the ebb of that river into the mystery of an unknown earth!... The dreams of men, the seed of commonwealths, the germs of empires.

The sun set; the dusk fell on the stream, and lights began to appear along the shore. The Chapman light-house, a three-legged thing erect on a mud-flat, shone strongly. Lights of ships moved in the fairway –a great stir of lights going up and going down. And farther west on the upper reaches the place of the monstrous town was still marked ominously on the sky, a brooding gloom in sunshine, a lurid glare under the stars.

“And this also,” said Marlow suddenly, “has been one of the dark places of the earth.”

He was the only man of us who still “followed the sea.” The worst that could be said of him was that he did not represent his class. He was a seaman, but he was a wanderer, too, while most seamen lead, if one may so express it, a sedentary life. Their minds are of the stay-at-home order, and their home is always with them –the ship; and so is their country– the sea. One ship is very much like another, and the sea is always the same. In the immutability of their surroundings the foreign shores, the foreign faces, the changing immensity of life, glide past, veiled not by a sense of mystery but by a slightly disdainful ignorance; for there is nothing mysterious to a seaman unless it be the sea itself, which is the mistress of his existence and as inscrutable as Destiny. For the rest, after his hours of work, a casual stroll or a casual spree on shore suffices to unfold for him the secret of a whole continent, and generally he finds the secret not worth knowing. The yarns of seamen have a direct simplicity, the whole meaning of which lies within the shell of a cracked nut. But Marlow was not typical (if his propensity to spin yarns be excepted), and to him the meaning of an episode was not inside like a kernel but outside, enveloping the tale which brought it out only as a glow brings out a haze, in the likeness of one of these misty halos that sometimes are made visible by the spectral illumination of moonshine.

His remark did not seem at all surprising. It was just like Marlow. It was accepted in silence. No one took the trouble to grunt even; and presently he said, very slow:

“I was thinking of very old times, when the Romans first came here, nineteen hundred years ago—the other day... Light came out of this river

since—you say Knights? Yes; but it is like a running blaze on a plain, like a flash of lightning in the clouds. We live in the flicker—may it last as long as the old earth keeps rolling! But darkness was here yesterday. Imagine the feelings of a commander of a fine –what d'ye call 'em?– trireme in the Mediterranean, ordered suddenly to the north; run overland across the Gauls in a hurry; put in charge of one of these craft the legionaries –a wonderful lot of handy men they must have been, too– used to build, apparently by the hundred, in a month or two, if we may believe what we read. Imagine him here –the very end of the world, a sea the colour of lead, a sky the colour of smoke, a kind of ship about as rigid as a concertina– and going up this river with stores, or orders, or what you like. Sand-banks, marshes, forests, savages, —precious little to eat fit for a civilized man, nothing but Thames water to drink. No Falernian wine here, no going ashore. Here and there a military camp lost in a wilderness, like a needle in a bundle of hay –cold, fog, tempests, disease, exile, and death– death skulking in the air, in the water, in the bush. They must have been dying like flies here. Oh, yes—he did it. Did it very well, too, no doubt, and without thinking much about it either, except afterwards to brag of what he had gone through in his time, perhaps. They were men enough to face the darkness. And perhaps he was cheered by keeping his eye on a chance of promotion to the fleet at Ravenna by and by, if he had good friends in Rome and survived the awful climate. Or think of a decent young citizen in a toga –perhaps too much dice, you know– coming out here in the train of some prefect, or tax-gatherer, or trader even, to mend his fortunes. Land in a swamp, march through the woods, and in some inland post feel the savagery, the utter savagery, had closed round him –all that mysterious life of the wilderness that stirs in the forest, in the jungles, in the hearts of wild men. There's no initiation either into such mysteries. He has to live in the midst of the incomprehensible, which is also detestable. And it has a fascination, too, that goes to work upon him. The fascination of the abomination--you know, imagine the growing regrets, the longing to escape, the powerless disgust, the surrender, the hate."

He paused.

"Mind," he began again, lifting one arm from the elbow, the palm of the hand outwards, so that, with his legs folded before him, he had the pose of a Buddha preaching in European clothes and without a lotus-flower—"Mind,

none of us would feel exactly like this. What saves us is efficiency—the devotion to efficiency. But these chaps were not much account, really. They were no colonists; their administration was merely a squeeze, and nothing more, I suspect. They were conquerors, and for that you want only brute force—nothing to boast of, when you have it, since your strength is just an accident arising from the weakness of others. They grabbed what they could get for the sake of what was to be got. It was just robbery with violence, aggravated murder on a great scale, and men going at it blind—as is very proper for those who tackle a darkness. The conquest of the earth, which mostly means the taking it away from those who have a different complexion or slightly flatter noses than ourselves, is not a pretty thing when you look into it too much. What redeems it is the idea only. An idea at the back of it; not a sentimental pretence but an idea; and an unselfish belief in the idea—something you can set up, and bow down before, and offer a sacrifice to..."

He broke off. Flames glided in the river, small green flames, red flames, white flames, pursuing, overtaking, joining, crossing each other –then separating slowly or hastily. The traffic of the great city went on in the deepening night upon the sleepless river. We looked on, waiting patiently – there was nothing else to do till the end of the flood; but it was only after a long silence, when he said, in a hesitating voice, "I suppose you fellows remember I did once turn fresh-water sailor for a bit," that we knew we were fated, before the ebb began to run, to hear about one of Marlow's inconclusive experiences.

"I don't want to bother you much with what happened to me personally," he began, showing in this remark the weakness of many tellers of tales who seem so often unaware of what their audience would like best to hear; "yet to understand the effect of it on me you ought to know how I got out there, what I saw, how I went up that river to the place where I first met the poor chap. It was the farthest point of navigation and the culminating point of my experience. It seemed somehow to throw a kind of light on everything about me—and into my thoughts. It was sombre enough, too—and pitiful—not extraordinary in any way—not very clear either. No, not very clear. And yet it seemed to throw a kind of light.

“I had then, as you remember, just returned to London after a lot of Indian Ocean, Pacific, China Seas –a regular dose of the East– six years or so, and I was loafing about, hindering you fellows in your work and invading your homes, just as though I had got a heavenly mission to civilize you. It was very fine for a time, but after a bit I did get tired of resting. Then I began to look for a ship—I should think the hardest work on earth. But the ships wouldn’t even look at me. And I got tired of that game, too.

“Now when I was a little chap I had a passion for maps. I would look for hours at South America, or Africa, or Australia, and lose myself in all the glories of exploration. At that time there were many blank spaces on the earth, and when I saw one that looked particularly inviting on a map (but they all look that) I would put my finger on it and say, ‘When I grow up I will go there.’ The North Pole was one of these places, I remember. Well, I haven’t been there yet, and shall not try now. The glamour’s off. Other places were scattered about the hemispheres. I have been in some of them, and—well, we won’t talk about that. But there was one yet –the biggest, the most blank, so to speak– that I had a hankering after.

“True, by this time it was not a blank space any more. It had got filled since my boyhood with rivers and lakes and names. It had ceased to be a blank space of delightful mystery –a white patch for a boy to dream gloriously over. It had become a place of darkness. But there was in it one river especially, a mighty big river, that you could see on the map, resembling an immense snake uncoiled, with its head in the sea, its body at rest curving afar over a vast country, and its tail lost in the depths of the land. And as I looked at the map of it in a shop-window, it fascinated me as a snake would a bird –a silly little bird. Then I remembered there was a big concern, a Company for trade on that river. Dash it all! I thought to myself, they can’t trade without using some kind of craft on that lot of fresh water —steamboats! Why shouldn’t I try to get charge of one? I went on along Fleet Street, but could not shake off the idea. The snake had charmed me.

“You understand it was a Continental concern, that Trading society; but I have a lot of relations living on the Continent, because it’s cheap and not so nasty as it looks, they say.

“I am sorry to own I began to worry them. This was already a fresh departure for me. I was not used to get things that way, you know. I always

went my own road and on my own legs where I had a mind to go. I wouldn't have believed it of myself; but, then –you see– I felt somehow I must get there by hook or by crook. So I worried them. The men said 'My dear fellow,' and did nothing. Then—would you believe it?—I tried the women. I, Charlie Marlow, set the women to work—to get a job. Heavens! Well, you see, the notion drove me. I had an aunt, a dear enthusiastic soul. She wrote: 'It will be delightful. I am ready to do anything, anything for you. It is a glorious idea. I know the wife of a very high personage in the Administration, and also a man who has lots of influence with,' etc. She was determined to make no end of fuss to get me appointed skipper of a river steamboat, if such was my fancy.

"I got my appointment—of course; and I got it very quick. It appears the Company had received news that one of their captains had been killed in a scuffle with the natives. This was my chance, and it made me the more anxious to go. It was only months and months afterwards, when I made the attempt to recover what was left of the body, that I heard the original quarrel arose from a misunderstanding about some hens. Yes, two black hens. Fresleven –that was the fellow's name, a Dane– thought himself wronged somehow in the bargain, so he went ashore and started to hammer the chief of the village with a stick. Oh, it didn't surprise me in the least to hear this, and at the same time to be told that Fresleven was the gentlest, quietest creature that ever walked on two legs. No doubt he was; but he had been a couple of years already out there engaged in the noble cause, you know, and he probably felt the need at last of asserting his self-respect in some way. Therefore he whacked the old nigger mercilessly, while a big crowd of his people watched him, thunderstruck, till some man –I was told the chief's son– in desperation at hearing the old chap yell, made a tentative jab with a spear at the white man—and of course it went quite easy between the shoulder-blades. Then the whole population cleared into the forest, expecting all kinds of calamities to happen, while, on the other hand, the steamer Fresleven commanded left also in a bad panic, in charge of the engineer, I believe. Afterwards nobody seemed to trouble much about Fresleven's remains, till I got out and stepped into his shoes. I couldn't let it rest, though; but when an opportunity offered at last to meet my predecessor, the grass growing through his ribs was tall enough to hide his bones. They were all there. The supernatural being had not been touched

after he fell. And the village was deserted, the huts gaped black, rotting, all askew within the fallen enclosures. A calamity had come to it, sure enough. The people had vanished. Mad terror had scattered them, men, women, and children, through the bush, and they had never returned. What became of the hens I don't know either. I should think the cause of progress got them, anyhow. However, through this glorious affair I got my appointment, before I had fairly begun to hope for it.

"I flew around like mad to get ready, and before forty-eight hours I was crossing the Channel to show myself to my employers, and sign the contract. In a very few hours I arrived in a city that always makes me think of a whited sepulchre. Prejudice no doubt. I had no difficulty in finding the Company's offices. It was the biggest thing in the town, and everybody I met was full of it. They were going to run an over-sea empire, and make no end of coin by trade.

"A narrow and deserted street in deep shadow, high houses, innumerable windows with venetian blinds, a dead silence, grass sprouting right and left, immense double doors standing ponderously ajar. I slipped through one of these cracks, went up a swept and ungarnished staircase, as arid as a desert, and opened the first door I came to. Two women, one fat and the other slim, sat on straw-bottomed chairs, knitting black wool. The slim one got up and walked straight at me –still knitting with downcast eyes– and only just as I began to think of getting out of her way, as you would for a somnambulist, stood still, and looked up. Her dress was as plain as an umbrella-cover, and she turned round without a word and preceded me into a waiting-room. I gave my name, and looked about. Deal table in the middle, plain chairs all round the walls, on one end a large shining map, marked with all the colours of a rainbow. There was a vast amount of red—good to see at any time, because one knows that some real work is done in there, a deuce of a lot of blue, a little green, smears of orange, and, on the East Coast, a purple patch, to show where the jolly pioneers of progress drink the jolly lager-beer. However, I wasn't going into any of these. I was going into the yellow. Dead in the centre. And the river was there –fascinating, deadly– like a snake. Ough! A door opened, ya white-haired secretarial head, but wearing a compassionate expression, appeared, and a skinny forefinger beckoned me into the sanctuary. Its light was dim, and a heavy writing-desk squatted in the middle. From behind that structure came out an impression

of pale plumpness in a frock-coat. The great man himself. He was five feet six, I should judge, and had his grip on the handle-end of ever so many millions. He shook hands, I fancy, murmured vaguely, was satisfied with my French. *Bon Voyage*.

“In about forty-five seconds I found myself again in the waiting-room with the compassionate secretary, who, full of desolation and sympathy, made me sign some document. I believe I undertook amongst other things not to disclose any trade secrets. Well, I am not going to.

“I began to feel slightly uneasy. You know I am not used to such ceremonies, and there was something ominous in the atmosphere. It was just as though I had been let into some conspiracy—I don’t know—something not quite right; and I was glad to get out. In the outer room the two women knitted black wool feverishly. People were arriving, and the younger one was walking back and forth introducing them. The old one sat on her chair. Her flat cloth slippers were propped up on a foot-warmer, and a cat reposed on her lap. She wore a starched white affair on her head, had a wart on one cheek, and silver-rimmed spectacles hung on the tip of her nose. She glanced at me above the glasses. The swift and indifferent placidity of that look troubled me. Two youths with foolish and cheery countenances were being piloted over, and she threw at them the same quick glance of unconcerned wisdom. She seemed to know all about them and about me, too. An eerie feeling came over me. She seemed uncanny and fateful. Often far away there I thought of these two, guarding the door of Darkness, knitting black wool as for a warm pall, one introducing, introducing continuously to the unknown, the other scrutinizing the cheery and foolish faces with unconcerned old eyes. *Ave!* Old knitter of black wool. *Morituri te salutant.* Not many of those she looked at ever saw her again—not half, by a long way.

“There was yet a visit to the doctor. ‘A simple formality,’ assured me the secretary, with an air of taking an immense part in all my sorrows. Accordingly a young chap wearing his hat over the left eyebrow, some clerk I suppose –there must have been clerks in the business, though the house was as still as a house in a city of the dead– came from somewhere up-stairs, and led me forth. He was shabby and careless, with inkstains on the sleeves of his jacket, and his cravat was large and billowy, under a chin

shaped like the toe of an old boot. It was a little too early for the doctor, so I proposed a drink, and thereupon he developed a vein of joviality. As we sat over our vermouths he glorified the Company's business, and by and by I expressed casually my surprise at him not going out there. He became very cool and collected all at once. 'I am not such a fool as I look, quoth Plato to his disciples,' he said sententiously, emptied his glass with great resolution, and we rose.

"The old doctor felt my pulse, evidently thinking of something else the while. 'Good, good for there,' he mumbled, and then with a certain eagerness asked me whether I would let him measure my head. Rather surprised, I said Yes, when he produced a thing like calipers and got the dimensions back and front and every way, taking notes carefully. He was an unshaven little man in a threadbare coat like a gaberdine, with his feet in slippers, and I thought him a harmless fool. 'I always ask leave, in the interests of science, to measure the crania of those going out there,' he said. 'And when they come back, too?' I asked. 'Oh, I never see them,' he remarked; 'and, moreover, the changes take place inside, you know.' He smiled, as if at some quiet joke. 'So you are going out there. Famous. Interesting, too.' He gave me a searching glance, and made another note. 'Ever any madness in your family?' he asked, in a matter-of-fact tone. I felt very annoyed. 'Is that question in the interests of science, too?' 'It would be,' he said, without taking notice of my irritation, 'interesting for science to watch the mental changes of individuals, on the spot, but—' 'Are you an alienist?' I interrupted. 'Every doctor should be—a little,' answered that original, imperturbably. 'I have a little theory which you messieurs who go out there must help me to prove. This is my share in the advantages my country shall reap from the possession of such a magnificent dependency. The mere wealth I leave to others. Pardon my questions, but you are the first Englishman coming under my observation—' I hastened to assure him I was not in the least typical. 'If I were,' said I, 'I wouldn't be talking like this with you.' 'What you say is rather profound, and probably erroneous,' he said, with a laugh. 'Avoid irritation more than exposure to the sun. *Adieu.* How do you English say, eh? Good-bye. Ah! Good-bye. *Adieu...* In the tropics one must before everything keep calm.' He lifted a warning forefinger... *'Du calme, du calme.'*

“One thing more remained to do—say good-bye to my excellent aunt. I found her triumphant. I had a cup of tea –the last decent cup of tea for many days– and in a room that most soothingly looked just as you would expect a lady’s drawing-room to look, we had a long quiet chat by the fireside. In the course of these confidences it became quite plain to me I had been represented to the wife of the high dignitary, and goodness knows to how many more people besides, as an exceptional and gifted creature –a piece of good fortune for the Company– a man you don’t get hold of every day. Good heavens! and I was going to take charge of a two-penny-half-penny river-steamboat with a penny whistle attached! It appeared, however, I was also one of the Workers, with a capital—you know. Something like an emissary of light, something like a lower sort of apostle. There had been a lot of such rot let loose in print and talk just about that time, and the excellent woman, living right in the rush of all that humbug, got carried off her feet. She talked about ‘weaning those ignorant millions from their horrid ways,’ till, upon my word, she made me quite uncomfortable. I ventured to hint that the Company was run for profit.

“‘You forget, dear Charlie, that the labourer is worthy of his hire,’ she said, brightly. It’s queer how out of touch with truth women are. They live in a world of their own, and there has never been anything like it, and never can be. It is too beautiful altogether, and if they were to set it up it would go to pieces before the first sunset. Some confounded fact we men have been living contentedly with ever since the day of creation would start up and knock the whole thing over.

“After this I got embraced, told to wear flannel, be sure to write often, and so on—and I left. In the street –I don’t know why– a queer feeling came to me that I was an imposter. Odd thing that I, who used to clear out for any part of the world at twenty-four hours’ notice, with less thought than most men give to the crossing of a street, had a moment—I won’t say of hesitation, but of startled pause, before this commonplace affair. The best way I can explain it to you is by saying that, for a second or two, I felt as though, instead of going to the centre of a continent, I were about to set off for the centre of the earth.

“I left in a French steamer, and she called in every blamed port they have out there, for, as far as I could see, the sole purpose of landing soldiers and

custom-house officers. I watched the coast. Watching a coast as it slips by the ship is like thinking about an enigma. There it is before you—smiling, frowning, inviting, grand, mean, insipid, or savage, and always mute with an air of whispering, ‘Come and find out.’ This one was almost featureless, as if still in the making, with an aspect of monotonous grimness. The edge of a colossal jungle, so dark-green as to be almost black, fringed with white surf, ran straight, like a ruled line, far, far away along a blue sea whose glitter was blurred by a creeping mist. The sun was fierce, the land seemed to glisten and drip with steam. Here and there greyish-whitish specks showed up clustered inside the white surf, with a flag flying above them perhaps. Settlements some centuries old, and still no bigger than pinheads on the untouched expanse of their background. We pounded along, stopped, landed soldiers; went on, landed custom-house clerks to levy toll in what looked like a God-forsaken wilderness, with a tin shed and a flag-pole lost in it; landed more soldiers—to take care of the custom-house clerks, presumably. Some, I heard, got drowned in the surf; but whether they did or not, nobody seemed particularly to care. They were just flung out there, and on we went. Every day the coast looked the same, as though we had not moved; but we passed various places –trading places– with names like Gran’ Bassam, Little Popo; names that seemed to belong to some sordid farce acted in front of a sinister back-cloth. The idleness of a passenger, my isolation amongst all these men with whom I had no point of contact, the oily and languid sea, the uniform sombreness of the coast, seemed to keep me away from the truth of things, within the toil of a mournful and senseless delusion. The voice of the surf heard now and then was a positive pleasure, like the speech of a brother. It was something natural, that had its reason, that had a meaning. Now and then a boat from the shore gave one a momentary contact with reality. It was paddled by black fellows. You could see from afar the white of their eyeballs glistening. They shouted, sang; their bodies streamed with perspiration; they had faces like grotesque masks —these chaps; but they had bone, muscle, a wild vitality, an intense energy of movement, that was as natural and true as the surf along their coast. They wanted no excuse for being there. They were a great comfort to look at. For a time I would feel I belonged still to a world of straightforward facts; but the feeling would not last long. Something would turn up to scare it away. Once, I remember, we came upon a man-of-war anchored off the coast. There wasn’t even a shed there, and she was shelling the bush. It appears

the French had one of their wars going on thereabouts. Her ensign dropped limp like a rag; the muzzles of the long six-inch guns stuck out all over the low hull; the greasy, slimy swell swung her up lazily and let her down, swaying her thin masts. In the empty immensity of earth, sky, and water, there she was, incomprehensible, firing into a continent. Pop, would go one of the six-inch guns; a small flame would dart and vanish, a little white smoke would disappear, a tiny projectile would give a feeble screech—and nothing happened. Nothing could happen. There was a touch of insanity in the proceeding, a sense of lugubrious drollery in the sight; and it was not dissipated by somebody on board assuring me earnestly there was a camp of natives –he called them enemies!– hidden out of sight somewhere.

"We gave her her letters (I heard the men in that lonely ship were dying of fever at the rate of three a day) and went on. We called at some more places with farcical names, where the merry dance of death and trade goes on in a still and earthy atmosphere as of an overheated catacomb; all along the formless coast bordered by dangerous surf, as if Nature herself had tried to ward off intruders; in and out of rivers, streams of death in life, whose banks were rotting into mud, whose waters, thickened into slime, invaded the contorted mangroves, that seemed to writhe at us in the extremity of an impotent despair. Nowhere did we stop long enough to get a particularized impression, but the general sense of vague and oppressive wonder grew upon me. It was like a weary pilgrimage amongst hints for nightmares.

"It was upward of thirty days before I saw the mouth of the big river. We anchored off the seat of the government. But my work would not begin till some two hundred miles farther on. So as soon as I could I made a start for a place thirty miles higher up.

"I had my passage on a little sea-going steamer. Her captain was a Swede, and knowing me for a seaman, invited me on the bridge. He was a young man, lean, fair, and morose, with lanky hair and a shuffling gait. As we left the miserable little wharf, he tossed his head contemptuously at the shore. 'Been living there?' he asked. I said, 'Yes.' 'Fine lot these government chaps—are they not?' he went on, speaking English with great precision and considerable bitterness. 'It is funny what some people will do for a few francs a month. I wonder what becomes of that kind when it goes upcountry?' I said to him I expected to see that soon. 'So-o-o!' he

exclaimed. He shuffled athwart, keeping one eye ahead vigilantly. ‘Don’t be too sure,’ he continued. ‘The other day I took up a man who hanged himself on the road. He was a Swede, too.’ ‘Hanged himself! Why, in God’s name?’ I cried. He kept on looking out watchfully. ‘Who knows? The sun too much for him, or the country perhaps.’

“At last we opened a reach. A rocky cliff appeared, mounds of turned-up earth by the shore, houses on a hill, others with iron roofs, amongst a waste of excavations, or hanging to the declivity. A continuous noise of the rapids above hovered over this scene of inhabited devastation. A lot of people, mostly black and naked, moved about like ants. A jetty projected into the river. A blinding sunlight drowned all this at times in a sudden recrudescence of glare. ‘There’s your Company’s station,’ said the Swede, pointing to three wooden barrack-like structures on the rocky slope. ‘I will send your things up. Four boxes did you say? So. Farewell.’

“I came upon a boiler wallowing in the grass, then found a path leading up the hill. It turned aside for the boulders, and also for an undersized railway-truck lying there on its back with its wheels in the air. One was off. The thing looked as dead as the carcass of some animal. I came upon more pieces of decaying machinery, a stack of rusty rails. To the left a clump of trees made a shady spot, where dark things seemed to stir feebly. I blinked, the path was steep. A horn tooted to the right, and I saw the black people run. A heavy and dull detonation shook the ground, a puff of smoke came out of the cliff, and that was all. No change appeared on the face of the rock. They were building a railway. The cliff was not in the way or anything; but this objectless blasting was all the work going on.

“A slight clinking behind me made me turn my head. Six black men advanced in a file, toiling up the path. They walked erect and slow, balancing small baskets full of earth on their heads, and the clink kept time with their footsteps. Black rags were wound round their loins, and the short ends behind waggled to and fro like tails. I could see every rib, the joints of their limbs were like knots in a rope; each had an iron collar on his neck, and all were connected together with a chain whose bights swung between them, rhythmically clinking. Another report from the cliff made me think suddenly of that ship of war I had seen firing into a continent. It was the same kind of ominous voice; but these men could by no stretch of

imagination be called enemies. They were called criminals, and the outraged law, like the bursting shells, had come to them, an insoluble mystery from the sea. All their meagre breasts panted together, the violently dilated nostrils quivered, the eyes stared stonily uphill. They passed me within six inches, without a glance, with that complete, deathlike indifference of unhappy savages. Behind this raw matter one of the reclaimed, the product of the new forces at work, strolled despondently, carrying a rifle by its middle. He had a uniform jacket with one button off, and seeing a white man on the path, hoisted his weapon to his shoulder with alacrity. This was simple prudence, white men being so much alike at a distance that he could not tell who I might be. He was speedily reassured, and with a large, white, rascally grin, and a glance at his charge, seemed to take me into partnership in his exalted trust. After all, I also was a part of the great cause of these high and just proceedings.

"Instead of going up, I turned and descended to the left. My idea was to let that chain-gang get out of sight before I climbed the hill. You know I am not particularly tender; I've had to strike and to fend off. I've had to resist and to attack sometimes –that's only one way of resisting– without counting the exact cost, according to the demands of such sort of life as I had blundered into. I've seen the devil of violence, and the devil of greed, and the devil of hot desire; but, by all the stars! These were strong, lusty, red-eyed devils, that swayed and drove men—men, I tell you. But as I stood on this hillside, I foresaw that in the blinding sunshine of that land I would become acquainted with a flabby, pretending, weak-eyed devil of a rapacious and pitiless folly. How insidious he could be, too, I was only to find out several months later and a thousand miles farther. For a moment I stood appalled, as though by a warning. Finally I descended the hill, obliquely, towards the trees I had seen.

"I avoided a vast artificial hole somebody had been digging on the slope, the purpose of which I found it impossible to divine. It wasn't a quarry or a sandpit, anyhow. It was just a hole. It might have been connected with the philanthropic desire of giving the criminals something to do. I don't know. Then I nearly fell into a very narrow ravine, almost no more than a scar in the hillside. I discovered that a lot of imported drainage-pipes for the settlement had been tumbled in there. There wasn't one that was not broken. It was a wanton smash-up. At last I got under the trees. My purpose was to

stroll into the shade for a moment; but no sooner within than it seemed to me I had stepped into the gloomy circle of some Inferno. The rapids were near, and an uninterrupted, uniform, headlong, rushing noise filled the mournful stillness of the grove, where not a breath stirred, not a leaf moved, with a mysterious sound —as though the tearing pace of the launched earth had suddenly become audible.

“Black shapes crouched, lay, sat between the trees leaning against the trunks, clinging to the earth, half coming out, half effaced within the dim light, in all the attitudes of pain, abandonment, and despair. Another mine on the cliff went off, followed by a slight shudder of the soil under my feet. The work was going on. The work! And this was the place where some of the helpers had withdrawn to die.

“They were dying slowly—it was very clear. They were not enemies, they were not criminals, they were nothing earthly now—nothing but black shadows of disease and starvation, lying confusedly in the greenish gloom. Brought from all the recesses of the coast in all the legality of time contracts, lost in uncongenial surroundings, fed on unfamiliar food, they sickened, became inefficient, and were then allowed to crawl away and rest. These moribund shapes were free as air—and nearly as thin. I began to distinguish the gleam of the eyes under the trees. Then, glancing down, I saw a face near my hand. The black bones reclined at full length with one shoulder against the tree, and slowly the eyelids rose and the sunken eyes looked up at me, enormous and vacant, a kind of blind, white flicker in the depths of the orbs, which died out slowly. The man seemed young –almost a boy– but you know with them it’s hard to tell. I found nothing else to do but to offer him one of my good Swede’s ship’s biscuits I had in my pocket. The fingers closed slowly on it and held –there was no other movement and no other glance. He had tied a bit of white worsted round his neck —Why? Where did he get it? Was it a badge—an ornament—a charm—a propitiatory act? Was there any idea at all connected with it? It looked startling round his black neck, this bit of white thread from beyond the seas.

“Near the same tree two more bundles of acute angles sat with their legs drawn up. One, with his chin propped on his knees, stared at nothing, in an intolerable and appalling manner: his brother phantom rested its forehead, as if overcome with a great weariness; and all about others were scattered in

every pose of contorted collapse, as in some picture of a massacre or a pestilence. While I stood horror-struck, one of these creatures rose to his hands and knees, and went off on all-fours towards the river to drink. He lapped out of his hand, then sat up in the sunlight, crossing his shins in front of him, and after a time let his woolly head fall on his breastbone.

“I didn’t want any more loitering in the shade, and I made haste towards the station. When near the buildings I met a white man, in such an unexpected elegance of get-up that in the first moment I took him for a sort of vision. I saw a high starched collar, white cuffs, a light alpaca jacket, snowy trousers, a clean necktie, and varnished boots. No hat. Hair parted, brushed, oiled, under a green-lined parasol held in a big white hand. He was amazing, and had a penholder behind his ear.

“I shook hands with this miracle, and I learned he was the Company’s chief accountant, and that all the book-keeping was done at this station. He had come out for a moment, he said, ‘to get a breath of fresh air. The expression sounded wonderfully odd, with its suggestion of sedentary desk-life. I wouldn’t have mentioned the fellow to you at all, only it was from his lips that I first heard the name of the man who is so indissolubly connected with the memories of that time. Moreover, I respected the fellow. Yes; I respected his collars, his vast cuffs, his brushed hair. His appearance was certainly that of a hairdresser’s dummy; but in the great demoralization of the land he kept up his appearance. That’s backbone. His starched collars and got-up shirt-fronts were achievements of character. He had been out nearly three years; and, later, I could not help asking him how he managed to sport such linen. He had just the faintest blush, and said modestly, ‘I’ve been teaching one of the native women about the station. It was difficult. She had a distaste for the work.’ Thus this man had verily accomplished something. And he was devoted to his books, which were in apple-pie order.

“Everything else in the station was in a muddle—heads, things, buildings. Strings of dusty niggers with splay feet arrived and departed; a stream of manufactured goods, rubbishy cottons, beads, and brass-wire set into the depths of darkness, and in return came a precious trickle of ivory.

“I had to wait in the station for ten days—an eternity. I lived in a hut in the yard, but to be out of the chaos I would sometimes get into the accountant’s office. It was built of horizontal planks, and so badly put

together that, as he bent over his high desk, he was barred from neck to heels with narrow strips of sunlight.

There was no need to open the big shutter to see. It was hot there, too; big flies buzzed fiendishly, and did not sting, but stabbed. I sat generally on the floor, while, of faultless appearance (and even slightly scented), perching on a high stool, he wrote, he wrote. Sometimes he stood up for exercise. When a truckle-bed with a sick man (some invalid agent from upcountry) was put in there, he exhibited a gentle annoyance. 'The groans of this sick person,' he said, 'distract my attention. And without that it is extremely difficult to guard against clerical errors in this climate.'

"One day he remarked, without lifting his head, 'In the interior you will no doubt meet Mr. Kurtz.' On my asking who Mr. Kurtz was, he said he was a first-class agent; and seeing my disappointment at this information, he added slowly, laying down his pen, 'He is a very remarkable person.' Further questions elicited from him that Mr. Kurtz was at present in charge of a trading-post, a very important one, in the true ivory-country, at 'the very bottom of there. Sends in as much ivory as all the others put together —' He began to write again. The sick man was too ill to groan. The flies buzzed in a great peace.

"Suddenly there was a growing murmur of voices and a great tramping of feet. A caravan had come in. A violent babble of uncouth sounds burst out on the other side of the planks. All the carriers were speaking together, and in the midst of the uproar the lamentable voice of the chief agent was heard 'giving it up' tearfully for the twentieth time that day—He rose slowly. 'What a frightful row,' he said. He crossed the room gently to look at the sick man, and returning, said to me, 'He does not hear.' 'What! Dead?' I asked, startled. 'No, not yet,' he answered, with great composure. Then, alluding with a toss of the head to the tumult in the station-yard, 'When one has got to make correct entries, one comes to hate those savages—hate them to the death.' He remained thoughtful for a moment. 'When you see Mr. Kurtz' he went on, 'tell him from me that everything here—', he glanced at the deck, 'is very satisfactory. I don't like to write to him –with those messengers of ours you never know who may get hold of your letter– at that Central Station.' He stared at me for a moment with his mild, bulging eyes. 'Oh, he will go far, very far,' he began again. 'He will be a somebody

in the Administration before long. They, above –the Council in Europe, you know– mean him to be.'

"He turned to his work. The noise outside had ceased, and presently in going out I stopped at the door. In the steady buzz of flies the homeward-bound agent was lying finished and insensible; the other, bent over his books, was making correct entries of perfectly correct transactions; and fifty feet below the doorstep I could see the still tree-tops of the grove of death.

"Next day I left that station at last, with a caravan of sixty men, for a two-hundred-mile tramp.

"No use telling you much about that. Paths, paths, everywhere; a stamped-in network of paths spreading over the empty land, through the long grass, through burnt grass, through thickets, down and up chilly ravines, up and down stony hills ablaze with heat; and a solitude, a solitude, nobody, not a hut. The population had cleared out a long time ago. Well, if a lot of mysterious niggers armed with all kinds of fearful weapons suddenly took to travelling on the road between Deal and Gravesend, catching the yokels right and left to carry heavy loads for them, I fancy every farm and cottage thereabouts would get empty very soon. Only here the dwellings were gone, too. Still I passed through several abandoned villages. There's something pathetically childish in the ruins of grass walls. Day after day, with the stamp and shuffle of sixty pair of bare feet behind me, each pair under a 60-lb. load. Camp, cook, sleep, strike camp, march. Now and then a carrier dead in harness, at rest in the long grass near the path, with an empty water-gourd and his long staff lying by his side. A great silence around and above. Perhaps on some quiet night the tremor of far-off drums, sinking, swelling, a tremor vast, faint; a sound weird, appealing, suggestive, and wild—and perhaps with as profound a meaning as the sound of bells in a Christian country. Once a white man in an unbuttoned uniform, camping on the path with an armed escort of lank Zanzibaris, very hospitable and festive—not to say drunk. Was looking after the upkeep of the road, he declared. Can't say I saw any road or any upkeep, unless the body of a middle-aged negro, with a bullet-hole in the forehead, upon which I absolutely stumbled three miles farther on, may be considered as a permanent improvement. I had a white companion, too, not a bad chap, but rather too fleshy and with the exasperating habit of fainting on the hot

hillsides, miles away from the least bit of shade and water. Annoying, you know, to hold your own coat like a parasol over a man's head while he is coming to. I couldn't help asking him once what he meant by coming there at all. 'To make money, of course. What do you think?' he said, scornfully. Then he got fever, and had to be carried in a hammock slung under a pole. As he weighed sixteen stone I had no end of rows with the carriers. They jibbed, ran away, sneaked off with their loads in the night—quite a mutiny. So, one evening, I made a speech in English with gestures, not one of which was lost to the sixty pairs of eyes before me, and the next morning I started the hammock off in front all right. An hour afterwards I came upon the whole concern wrecked in a bush—man, hammock, groans, blankets, horrors. The heavy pole had skinned his poor nose. He was very anxious for me to kill somebody, but there wasn't the shadow of a carrier near. I remembered the old doctor—'It would be interesting for science to watch the mental changes of individuals, on the spot.' I felt I was becoming scientifically interesting. However, all that is to no purpose. On the fifteenth day I came in sight of the big river again, and hobbled into the Central Station. It was on a back water surrounded by scrub and forest, with a pretty border of smelly mud on one side, and on the three others enclosed by a crazy fence of rushes. A neglected gap was all the gate it had, and the first glance at the place was enough to let you see the flabby devil was running that show. White men with long staves in their hands appeared languidly from amongst the buildings, strolling up to take a look at me, and then retired out of sight somewhere. One of them, a stout, excitable chap with black moustaches, informed me with great volubility and many digressions, as soon as I told him who I was, that my steamer was at the bottom of the river. I was thunderstruck. What, how, why? Oh, it was 'all right.' The 'manager himself' was there. All quite correct. 'Everybody had behaved splendidly! Splendidly!' ... 'You must,' he said in agitation, 'go and see the general manager at once. He is waiting!'

"I did not see the real significance of that wreck at once. I fancy I see it now, but I am not sure—not at all. Certainly the affair was too stupid –when I think of it– to be altogether natural. Still... But at the moment it presented itself simply as a confounded nuisance. The steamer was sunk. They had started two days before in a sudden hurry up the river with the manager on board, in charge of some volunteer skipper, and before they had been out

three hours they tore the bottom out of her on stones, and she sank near the south bank. I asked myself what I was to do there, now my boat was lost. As a matter of fact, I had plenty to do in fishing my command out of the river. I had to set about it the very next day. That, and the repairs when I brought the pieces to the station, took some months.

"My first interview with the manager was curious. He did not ask me to sit down after my twenty-mile walk that morning. He was commonplace in complexion, in features, in manners, and in voice. He was of middle size and of ordinary build. His eyes, of the usual blue, were perhaps remarkably cold, and he certainly could make his glance fall on one as trenchant and heavy as an axe. But even at these times the rest of his person seemed to disclaim the intention. Otherwise there was only an indefinable, faint expression of his lips, something stealthy a smile –not a smile– I remember it, but I can't explain. It was unconscious, this smile was, though just after he had said something it got intensified for an instant. It came at the end of his speeches like a seal applied on the words to make the meaning of the commonest phrase appear absolutely inscrutable. He was a common trader, from his youth up employed in these parts—nothing more. He was obeyed, yet he inspired neither love nor fear, nor even respect. He inspired uneasiness. That was it! Uneasiness. Not a definite mistrust –just uneasiness– nothing more. You have no idea how effective such a... a... faculty can be. He had no genius for organizing, for initiative, or for order even. That was evident in such things as the deplorable state of the station. He had no learning, and no intelligence. His position had come to him—why? Perhaps because he was never ill... He had served three terms of three years out there... Because triumphant health in the general rout of constitutions is a kind of power in itself. When he went home on leave he rioted on a large scale—pompously. Jack ashore –with a difference– in externals only. This one could gather from his casual talk. He originated nothing, he could keep the routine going—that's all. But he was great. He was great by this little thing that it was impossible to tell what could control such a man. He never gave that secret away. Perhaps there was nothing within him. Such a suspicion made one pause—for out there there were no external checks. Once when various tropical diseases had laid low almost every 'agent' in the station, he was heard to say, 'Men who come out here should have no entrails.' He sealed the utterance with that smile of his, as

though it had been a door opening into a darkness he had in his keeping. You fancied you had seen things—but the seal was on. When annoyed at meal-times by the constant quarrels of the white men about precedence, he ordered an immense round table to be made, for which a special house had to be built. This was the station's mess-room. Where he sat was the first place—the rest were nowhere. One felt this to be his unalterable conviction. He was neither civil nor uncivil. He was quiet. He allowed his 'boy' –an overfed young negro from the coast– to treat the white men, under his very eyes, with provoking insolence.

"He began to speak as soon as he saw me. I had been very long on the road. He could not wait. Had to start without me. The up-river stations had to be relieved. There had been so many delays already that he did not know who was dead and who was alive, and how they got on—and so on, and so on. He paid no attention to my explanations, and, playing with a stick of sealing-wax, repeated several times that the situation was 'very grave, very grave.' There were rumours that a very important station was in jeopardy, and its chief, Mr. Kurtz, was ill. Hoped it was not true. Mr. Kurtz was... I felt weary and irritable. Hang Kurtz, I thought. I interrupted him by saying I had heard of Mr. Kurtz on the coast. 'Ah! So they talk of him down there,' he murmured to himself. Then he began again, assuring me Mr. Kurtz was the best agent he had, an exceptional man, of the greatest importance to the Company; therefore I could understand his anxiety. He was, he said, 'very, very uneasy.' Certainly he fidgeted on his chair a good deal, exclaimed, 'Ah, Mr. Kurtz!' broke the stick of sealing-wax and seemed dumfounded by the accident. Next thing he wanted to know 'how long it would take to...' I interrupted him again. Being hungry, you know, and kept on my feet too. I was getting savage. 'How can I tell?' I said. 'I haven't even seen the wreck yet—some months, no doubt.' All this talk seemed to me so futile. 'Some months,' he said. 'Well, let us say three months before we can make a start. Yes. That ought to do the affair.' I flung out of his hut (he lived all alone in a clay hut with a sort of verandah) muttering to myself my opinion of him. He was a chattering idiot. Afterwards I took it back when it was borne in upon me startlingly with what extreme nicety he had estimated the time requisite for the 'affair.'

"I went to work the next day, turning, so to speak, my back on that station. In that way only it seemed to me I could keep my hold on the

redeeming facts of life. Still, one must look about sometimes; and then I saw this station, these men strolling aimlessly about in the sunshine of the yard. I asked myself sometimes what it all meant. They wandered here and there with their absurd long staves in their hands, like a lot of faithless pilgrims bewitched inside a rotten fence. The word ‘ivory’ rang in the air, was whispered, was sighed. You would think they were praying to it. A taint of imbecile rapacity blew through it all, like a whiff from some corpse. By Jove! I’ve never seen anything so unreal in my life. And outside, the silent wilderness surrounding this cleared speck on the earth struck me as something great and invincible, like evil or truth, waiting patiently for the passing away of this fantastic invasion.

“Oh, these months! Well, never mind. Various things happened. One evening a grass shed full of calico, cotton prints, beads, and I don’t know what else, burst into a blaze so suddenly that you would have thought the earth had opened to let an avenging fire consume all that trash. I was smoking my pipe quietly by my dismantled steamer, and saw them all cutting capers in the light, with their arms lifted high, when the stout man with moustaches came tearing down to the river, a tin pail in his hand, assured me that everybody was ‘behaving splendidly, splendidly,’ dipped about a quart of water and tore back again. I noticed there was a hole in the bottom of his pail.

“I strolled up. There was no hurry. You see the thing had gone off like a box of matches. It had been hopeless from the very first. The flame had leaped high, driven everybody back, lighted up everything—and collapsed. The shed was already a heap of embers glowing fiercely. A nigger was being beaten near by. They said he had caused the fire in some way; be that as it may, he was screeching most horribly. I saw him, later, for several days, sitting in a bit of shade looking very sick and trying to recover himself; afterwards he arose and went out—and the wilderness without a sound took him into its bosom again. As I approached the glow from the dark I found myself at the back of two men, talking. I heard the name of Kurtz pronounced, then the words, ‘take advantage of this unfortunate accident.’ One of the men was the manager. I wished him a good evening. ‘Did you ever see anything like it—eh? it is incredible,’ he said, and walked off. The other man remained. He was a first-class agent, young, gentlemanly, a bit reserved, with a forked little beard and a hooked nose. He

was stand-offish with the other agents, and they on their side said he was the manager's spy upon them. As to me, I had hardly ever spoken to him before. We got into talk, and by and by we strolled away from the hissing ruins. Then he asked me to his room, which was in the main building of the station. He struck a match, and I perceived that this young aristocrat had not only a silver-mounted dressing-case but also a whole candle all to himself. Just at that time the manager was the only man supposed to have any right to candles. Native mats covered the clay walls; a collection of spears, assegais, shields, knives was hung up in trophies. The business intrusted to this fellow was the making of bricks –so I had been informed; but there wasn't a fragment of a brick anywhere in the station, and he had been there more than a year– waiting. It seems he could not make bricks without something, I don't know what—straw maybe. Anyway, it could not be found there and as it was not likely to be sent from Europe, it did not appear clear to me what he was waiting for. An act of special creation perhaps. However, they were all waiting –all the sixteen or twenty pilgrims of them– for something; and upon my word it did not seem an uncongenial occupation, from the way they took it, though the only thing that ever came to them was disease—as far as I could see. They beguiled the time by back-biting and intriguing against each other in a foolish kind of way. There was an air of plotting about that station, but nothing came of it, of course. It was as unreal as everything else—as the philanthropic pretence of the whole concern, as their talk, as their government, as their show of work. The only real feeling was a desire to get appointed to a trading-post where ivory was to be had, so that they could earn percentages. They intrigued and slandered and hated each other only on that account—but as to effectually lifting a little finger—oh, no. By heavens! There is something after all in the world allowing one man to steal a horse while another must not look at a halter. Steal a horse straight out. Very well. He has done it. Perhaps he can ride. But there is a way of looking at a halter that would provoke the most charitable of saints into a kick.

"I had no idea why he wanted to be sociable, but as we chatted in there it suddenly occurred to me the fellow was trying to get at something —in fact, pumping me. He alluded constantly to Europe, to the people I was supposed to know there—putting leading questions as to my acquaintances in the sepulchral city, and so on. His little eyes glittered like mica discs –with

curiosity– though he tried to keep up a bit of superciliousness. At first I was astonished, but very soon I became awfully curious to see what he would find out from me. I couldn’t possibly imagine what I had in me to make it worth his while. It was very pretty to see how he baffled himself, for in truth my body was full only of chills, and my head had nothing in it but that wretched steamboat business. It was evident he took me for a perfectly shameless prevaricator. At last he got angry, and, to conceal a movement of furious annoyance, he yawned. I rose. Then I noticed a small sketch in oils, on a panel, representing a woman, draped and blindfolded, carrying a lighted torch. The background was sombre—almost black. The movement of the woman was stately, and the effect of the torchlight on the face was sinister.

“It arrested me, and he stood by civilly, holding an empty half-pint champagne bottle (medical comforts) with the candle stuck in it. To my question he said Mr. Kurtz had painted this –in this very station more than a year ago– while waiting for means to go to his trading post. ‘Tell me, pray,’ said I, ‘who is this Mr. Kurtz?’

“‘The chief of the Inner Station,’ he answered in a short tone, looking away. ‘Much obliged,’ I said, laughing. ‘And you are the brickmaker of the Central Station. Every one knows that.’ He was silent for a while. ‘He is a prodigy,’ he said at last. ‘He is an emissary of pity and science and progress, and devil knows what else. We want,’ he began to declaim suddenly, ‘for the guidance of the cause intrusted to us by Europe, so to speak, higher intelligence, wide sympathies, a singleness of purpose.’ ‘Who says that?’ I asked. ‘Lots of them,’ he replied. ‘Some even write that; and so he comes here, a special being, as you ought to know.’ ‘Why ought I to know?’ I interrupted, really surprised. He paid no attention. ‘Yes. Today he is chief of the best station, next year he will be assistant-manager, two years more and... but I dare-say you know what he will be in two years’ time. You are of the new gang—the gang of virtue. The same people who sent him specially also recommended you. Oh, don’t say no. I’ve my own eyes to trust.’ Light dawned upon me. My dear aunt’s influential acquaintances were producing an unexpected effect upon that young man. I nearly burst into a laugh. ‘Do you read the Company’s confidential correspondence?’ I asked. He hadn’t a word to say. It was great fun. ‘When Mr. Kurtz,’ I continued, severely, ‘is General Manager, you won’t have the opportunity.’

“He blew the candle out suddenly, and we went outside. The moon had risen. Black figures strolled about listlessly, pouring water on the glow, whence proceeded a sound of hissing; steam ascended in the moonlight, the beaten nigger groaned somewhere. ‘What a row the brute makes!’ said the indefatigable man with the moustaches, appearing near us. ‘Serve him right. Transgression –punishment– bang! Pitiless, pitiless. That’s the only way. This will prevent all conflagrations for the future. I was just telling the manager...’ He noticed my companion, and became crestfallen all at once. ‘Not in bed yet,’ he said, with a kind of servile heartiness; ‘it’s so natural. Ha! Danger –agitation.’ He vanished. I went on to the riverside, and the other followed me. I heard a scathing murmur at my ear, ‘Heap of muffs—go to.’ The pilgrims could be seen in knots gesticulating, discussing. Several had still their staves in their hands. I verily believe they took these sticks to bed with them. Beyond the fence the forest stood up spectrally in the moonlight, and through that dim stir, through the faint sounds of that lamentable courtyard, the silence of the land went home to one’s very heart--its mystery, its greatness, the amazing reality of its concealed life. The hurt nigger moaned feebly somewhere near by, and then fetched a deep sigh that made me mend my pace away from there. I felt a hand introducing itself under my arm. ‘My dear sir,’ said the fellow, ‘I don’t want to be misunderstood, and especially by you, who will see Mr. Kurtz long before I can have that pleasure. I wouldn’t like him to get a false idea of my disposition...’

“I let him run on, this papier-mache Mephistopheles, and it seemed to me that if I tried I could poke my forefinger through him, and would find nothing inside but a little loose dirt, maybe. He, don’t you see, had been planning to be assistant-manager by and by under the present man, and I could see that the coming of that Kurtz had upset them both not a little. He talked precipitately, and I did not try to stop him. I had my shoulders against the wreck of my steamer, hauled up on the slope like a carcass of some big river animal. The smell of mud, of primeval mud, by Jove! was in my nostrils, the high stillness of primeval forest was before my eyes; there were shiny patches on the black creek. The moon had spread over everything a thin layer of silver—over the rank grass, over the mud, upon the wall of matted vegetation standing higher than the wall of a temple, over the great river I could see through a sombre gap glittering, glittering,

as it flowed broadly by without a murmur. All this was great, expectant, mute, while the man jabbered about himself. I wondered whether the stillness on the face of the immensity looking at us two were meant as an appeal or as a menace. What were we who had strayed in here? Could we handle that dumb thing, or would it handle us? I felt how big, how confoundedly big, was that thing that couldn't talk, and perhaps was deaf as well. What was in there? I could see a little ivory coming out from there, and I had heard Mr. Kurtz was in there. I had heard enough about it, too—God knows! Yet somehow it didn't bring any image with it—no more than if I had been told an angel or a fiend was in there. I believed it in the same way one of you might believe there are inhabitants in the planet Mars. I knew once a Scotch sailmaker who was certain, dead sure, there were people in Mars. If you asked him for some idea how they looked and behaved, he would get shy and mutter something about 'walking on all-fours.' If you as much as smiled, he would –though a man of sixty– offer to fight you. I would not have gone so far as to fight for Kurtz, buy went for him near enough to a lie. You know I hate, detest, and can't bear a lie, not because I am straighter than the rest of us, but simply because it appalls me. There is a taint of death, a flavour of mortality in lies –which is exactly what I hate and detest in the world– what I want to forget. It makes me miserable and sick, like biting something rotten would do. Temperament, I suppose. Well, I went near enough to it by letting the young fool there believe anything he liked to imagine as to my influence in Europe. I became in an instant as much of a pretence as the rest of the bewitched pilgrims. This simply because I had a notion it somehow would be of help to that Kurtz whom at the time I did not see –you understand. He was just a word for me. I did not see the man in the name any more than you do. Do you see him? Do you see the story? Do you see anything? It seems to me I am trying to tell you ya dream—making a vain attempt, because no relation of a dream can convey the dream-sensation, that commingling of absurdity, surprise, and bewilderment in a tremor of struggling revolt, that notion of being captured by the incredible which is of the very essence of dreams—"

He was silent for a while.

"...No, it is impossible; it is impossible to convey the life-sensation of any given epoch of one's existence –that which makes its truth, its meaning– its

subtle and penetrating essence. It is impossible. We live, as we dream—alone...”

He paused again as if reflecting, then added:

“Of course in this you fellows see more than I could then. You see me, whom you know...”

It had become so pitch dark that we listeners could hardly see one another. For a long time already he, sitting apart, had been no more to us than a voice. There was not a word from anybody. The others might have been asleep, but I was awake. I listened, I listened on the watch for the sentence, for the word, that would give me the clue to the faint uneasiness inspired by this narrative that seemed to shape itself without human lips in the heavy night-air of the river.

“...Yes, I let him run on,” Marlow began again, “and think what he pleased about the powers that were behind me. I did! And there was nothing behind me! There was nothing but that wretched, old, mangled steamboat I was leaning against, while he talked fluently about ‘the necessity for every man to get on.’ ‘And when one comes out here, you conceive, it is not to gaze at the moon.’ Mr. Kurtz was a ‘universal genius,’ but even a genius would find it easier to work with ‘adequate tools—intelligent men.’ He did not make bricks –why, there was a physical impossibility in the way– as I was well aware; and if he did secretarial work for the manager, it was because ‘no sensible man rejects wantonly the confidence of his superiors.’ Did I see it? I saw it. What more did I want? What I really wanted was rivets, by heaven! Rivets. To get on with the work—to stop the hole. Rivets I wanted. There were cases of them down at the coast –cases– piled up—burst—split! You kicked a loose rivet at every second step in that station-yard on the hillside. Rivets had rolled into the grove of death. You could fill your pockets with rivets for the trouble of stooping down—and there wasn’t one rivet to be found where it was wanted. We had plates that would do, but nothing to fasten them with. And every week the messenger, a long negro, letter-bag on shoulder and staff in hand, left our station for the coast. And several times a week a coast caravan came in with trade goods –ghastly glazed calico that made you shudder only to look at it, glass beads value about a penny a quart, confounded spotted cotton handkerchiefs. And no

rivets. Three carriers could have brought all that was wanted to set that steamboat afloat.

“He was becoming confidential now, but I fancy my unresponsive attitude must have exasperated him at last, for he judged it necessary to inform me he feared neither God nor devil, let alone any mere man. I said I could see that very well, but what I wanted was a certain quantity of rivets –and rivets were what really Mr. Kurtz wanted, if he had only known it. Now letters went to the coast every week... ‘My dear sir,’ he cried, ‘I write from dictation.’ I demanded rivets. There was a way—for an intelligent man. He changed his manner; became very cold, and suddenly began to talk about a hippopotamus; wondered whether sleeping on board the steamer (I stuck to my salvage night and day) I wasn’t disturbed. There was an old hippo that had the bad habit of getting out on the bank and roaming at night over the station grounds. The pilgrims used to turn out in a body and empty every rifle they could lay hands on at him. Some even had sat up o’ nights for him. All this energy was wasted, though. ‘That animal has a charmed life,’ he said; ‘but you can say this only of brutes in this country. No man —you apprehend me?—no man here bears a charmed life.’ He stood there for a moment in the moonlight with his delicate hooked nose set a little askew, and his mica eyes glittering without a wink, then, with a curt Good-night, he strode off. I could see he was disturbed and considerably puzzled, which made me feel more hopeful than I had been for days. It was a great comfort to turn from that chap to my influential friend, the battered, twisted, ruined, tin-pot steamboat. I clambered on board. She rang under my feet like an empty Huntley & Palmer biscuit-tin kicked along a gutter; she was nothing so solid in make, and rather less pretty in shape, but I had expended enough hard work on her to make me love her. No influential friend would have served me better. She had given me a chance to come out a bit –to find out what I could do. No, I don’t like work. I had rather laze about and think of all the fine things that can be done. I don’t like work –no man does– but I like what is in the work—the chance to find yourself. Your own reality –for yourself, not for others– what no other man can ever know. They can only see the mere show, and never can tell what it really means.

“I was not surprised to see somebody sitting aft, on the deck, with his legs dangling over the mud. You see I rather chummed with the few mechanics there were in that station, whom the other pilgrims naturally despised—on

account of their imperfect manners, I suppose. This was the foreman –a boiler-maker by trade– a good worker. He was a lank, bony, yellow-faced man, with big intense eyes. His aspect was worried, and his head was as bald as the palm of my hand; but his hair in falling seemed to have stuck to his chin, and had prospered in the new locality, for his beard hung down to his waist. He was a widower with six young children (he had left them in charge of a sister of his to come out there), and the passion of his life was pigeon-flying. He was an enthusiast and a connoisseur. He would rave about pigeons. After work hours he used sometimes to come over from his hut for a talk about his children and his pigeons; at work, when he had to crawl in the mud under the bottom of the steamboat, he would tie up that beard of his in a kind of white serviette he brought for the purpose. It had loops to go over his ears. In the evening he could be seen squatted on the bank rinsing that wrapper in the creek with great care, then spreading it solemnly on a bush to dry.

“I slapped him on the back and shouted, ‘We shall have rivets!’ He scrambled to his feet exclaiming, ‘No! Rivets!’ as though he couldn’t believe his ears. Then in a low voice, ‘You... eh?’ I don’t know why we behaved like lunatics. I put my finger to the side of my nose and nodded mysteriously. ‘Good for you!’ he cried, snapped his fingers above his head, lifting one foot. I tried a jig. We capered on the iron deck. A frightful clatter came out of that hulk, and the virgin forest on the other bank of the creek sent it back in a thundering roll upon the sleeping station. It must have made some of the pilgrims sit up in their hovels. A dark figure obscured the lighted doorway of the manager’s hut, vanished, then, a second or so after, the doorway itself vanished, too. We stopped, and the silence driven away by the stamping of our feet flowed back again from the recesses of the land. The great wall of vegetation, an exuberant and entangled mass of trunks, branches, leaves, boughs, festoons, motionless in the moonlight, was like a riotin invasion of soundless life, a rolling wave of plants, piled up, crested, ready to topple over the creek, to sweep every little man of us out of his little existence. And it moved not. A deadened burst of mighty splashes and snorts reached us from afar, as though an icthyosaurus had been taking a bath of glitter in the great river. ‘After all,’ said the boiler-maker in a reasonable tone, ‘why shouldn’t we get the rivets?’ Why not, indeed! I did

not know of any reason why we shouldn’t. ‘They’ll come in three weeks,’ I said confidently.

“But they didn’t. Instead of rivets there came an invasion, an infliction, a visitation. It came in sections during the next three weeks, each section headed by a donkey carrying a white man in new clothes and tan shoes, bowing from that elevation right and left to the impressed pilgrims. A quarrelsome band of footsore sulky niggers trod on the heels of the donkey; a lot of tents, camp-stools, tin boxes, white cases, brown bales would be shot down in the courtyard, and the air of mystery would deepen a little over the muddle of the station. Five such instalments came, with their absurd air of disorderly flight with the loot of innumerable outfit shops and provision stores, that, one would think, they were lugging, after a raid, into the wilderness for equitable division. It was an inextricable mess of things decent in themselves but that human folly made look like the spoils of thieving.

“This devoted band called itself the Eldorado Exploring Expedition, and I believe they were sworn to secrecy. Their talk, however, was the talk of sordid buccaneers: it ywas reckless without hardihood, greedy without audacity, and cruel without courage; there was not an atom of foresight or of serious intention in the whole batch of them, and they did not seem aware these things are wanted for the work of the world. To tear treasure out of the bowels of the land was their desire, with no more moral purpose at the back of it than there is in burglars breaking into a safe. Who paid the expenses of the noble enterprise I don’t know; but the uncle of our manager was leader of that lot.

“In exterior he resembled a butcher in a poor neighbourhood, and his eyes had a look of sleepy cunning. He carried his fat paunch with ostentation on his short legs, and during the time his gang infested the station spoke to no one but his nephew. You could see these two roaming about all day long with their heads close together in an everlasting confab.

“I had given up worrying myself about the rivets. One’s capacity for that kind of folly is more limited than you would suppose. I said ‘Hang!’—and let things slide. I had plenty of time for meditation, and now and then I would give some thought to Kurtz. I wasn’t very interested in him. No. Still, I was curious to see whether this man, who had come out equipped

with moral ideas of some sort, would climb to the top after all and how he would set about his work when there.”

II

“One evening as I was lying flat on the deck of my steamboat, I heard voices approaching —and there were the nephew and the uncle strolling along the bank. I laid my head on my arm again, and had nearly lost myself in a doze, when somebody said in my ear, as it were: ‘I am as harmless as a little child, but I don’t like to be dictated to. Am I the manager –or am I not? I was ordered to send him there. It’s incredible.’ I became aware that the two were standing on the shore alongside the forepart of the steamboat, just below my head. I did not move; it did not occur to me to move: I was sleepy. ‘It is unpleasant,’ grunted the uncle. ‘He has asked the Administration to be sent there,’ said the other, ‘with the idea of showing what he could do; and I was instructed accordingly. Look at the influence that man must have. Is it not frightful?’ They both agreed it was frightful, then made several bizarre remarks: ‘Make rain and fine weather—one man —the Council—by the nose’—bits of absurd sentences that got the better of my drowsiness, so that I had pretty near the whole of my wits about me when the uncle said, ‘The climate may do away with this difficulty for you. Is he alone there?’ ‘Yes,’ answered the manager; ‘he sent his assistant down the river with a note to me in these terms: “Clear this poor devil out of the country, and don’t bother sending more of that sort. I had rather be alone than have the kind of men you can dispose of with me.” It was more than a year ago. Can you imagine such impudence!’ ‘Anything since then?’ asked the other hoarsely. ‘Ivory,’ jerked the nephew; ‘lots of it—prime sort—lots —most annoying, from him.’ ‘And with that?’ questioned the heavy rumble. ‘Invoice,’ was the reply fired out, so to speak. Then silence. They had been talking about Kurtz.

“I was broad awake by this time, but, lying perfectly at ease, remained still, having no inducement to change my position. ‘How did that ivory come all this way?’ growled the elder man, who seemed very vexed. The other explained that it had come with a fleet of canoes in charge of an English half-caste clerk Kurtz had with him; that Kurtz had apparently intended to return himself, the station being by that time bare of goods and stores, but after coming three hundred miles, had suddenly decided to go back, which he started to do alone in a small dugout with four paddlers, leaving the half-caste to continue down the river with the ivory. The two

fellows there seemed astounded at anybody attempting such a thing. They were at a loss for an adequate motive. As to me, I seemed to see Kurtz for the first time. It was a distinct glimpse: the dugout, four paddling savages, and the lone white man turning his back suddenly on the headquarters, on relief, on thoughts of home—perhaps; setting his face towards the depths of the wilderness, towards his empty and desolate station. I did not know the motive. Perhaps he was just simply a fine fellow who stuck to his work for its own sake. His name, you understand, had not been pronounced once. He was 'that man.' The half-caste, who, as far as I could see, had conducted a difficult trip with great prudence and pluck, was invariably alluded to as 'that scoundrel.' The 'scoundrel' had reported that the 'man' had been very ill—had recovered imperfectly... The two below me moved away then a few paces, and strolled back and forth at some little distance. I heard: 'Military post— doctor—two hundred miles—quite alone now—unavoidable delays —nine months–no news—strange rumours.' They approached again, just as the manager was saying, 'No one, as far as I know, unless a species of wandering trader –a pestilential fellow, snapping ivory from the natives.' Who was it they were talking about now? I gathered in snatches that this was some man supposed to be in Kurtz's district, and of whom the manager did not approve. 'We will not be free from unfair competition till one of these fellows is hanged for an example,' he said. 'Certainly,' grunted the other; 'get him hanged! Why not? Anything—anything can be done in this country. That's what I say; nobody here, you understand, *here*, can endanger your position. And why? You stand the climate—you outlast them all. The danger is in Europe; but there before I left I took care to.' They moved off and whispered, then their voices rose again. 'The extraordinary series of delays is not my fault. I did my best.' The fat man sighed. 'Very sad.' 'And the pestiferous absurdity of his talk,' continued the other; 'he bothered me enough when he was here. "Each station should be like a beacon on the road towards better things, a centre for trade of course, but also for humanizing, improving, instructing." Conceive you –that ass! And he wants to be manager! No, it's...' Here he got choked by excessive indignation, and I lifted my head the least bit. I was surprised to see how near they were—right under me. I could have spat upon their hats. They were looking on the ground, absorbed in thought. The manager was switching his leg with a slender twig: his sagacious relative lifted his head. 'You have been well since you came out this time?' he asked. The other gave a start. 'Who? I?

Oh! Like a charm—like a charm. But the rest—oh, my goodness! All sick. They die so quick, too, that I haven't the time to send them out of the country—it's incredible!' 'Hm'm. Just so,' grunted the uncle. 'Ah! my boy, trust to this—I say, trust to this.' I saw him extend his short flipper of an arm for a gesture that took in the forest, the creek, the mud, the river—seemed to beckon with a dishonouring flourish before the sunlit face of the land a treacherous appeal to the lurking death, to the hidden evil, to the profound darkness of its heart. It was so startling that I leaped to my feet and looked back at the edge of the forest, as though I had expected an answer of some sort to that black display of confidence. You know the foolish notions that come to one sometimes. The high stillness confronted these two figures with its ominous patience, waiting for the passing away of a fantastic invasion.

"They swore aloud together –out of sheer fright, I believe– then pretending not to know anything of my existence, turned back to the station. The sun was low; and leaning forward side by side, they seemed to be tugging painfully uphill their two ridiculous shadows of unequal length, that trailed behind them slowly over the tall grass without bending a single blade.

"In a few days the Eldorado Expedition went into the patient wilderness, that closed upon it as the sea closes over a diver. Long afterwards the news came that all the donkeys were dead. I know nothing as to the fate of the less valuable animals. They, no doubt, like the rest of us, found what they deserved. I did not inquire. I was then rather excited at the prospect of meeting Kurtz very soon. When I say very soon I mean it comparatively. It was just two months from the day we left the creek when we came to the bank below Kurtz's station.

"Going up that river was like traveling back to the earliest beginnings of the world, when vegetation rioted on the earth and the big trees were kings. An empty stream, a great silence, an impenetrable forest. The air was warm, thick, heavy, sluggish. There was no joy in the brilliance of sunshine. The long stretches of the waterway ran on, deserted, into the gloom of overshadowed distances. On silvery sand-banks hippos and alligators sunned themselves side by side. The broadening waters flowed through a mob of wooded islands; you lost your way on that river as you would in a

desert, and butted all day long against shoals, trying to find the channel, till you thought yourself bewitched and cut off for ever from everything you had known once –somewhere– far away—in another existence perhaps. There were moments when one's past came back to one, as it will sometimes when you have not a moment to spare for yourself; but it came in the shape of an unrestful and noisy dream, remembered with wonder amongst the overwhelming realities of this strange world of plants, and water, and silence. And this stillness of life did not in the least resemble a peace. It was the stillness of an implacable force brooding over an inscrutable intention. It looked at you with a vengeful aspect. I got used to it afterwards; I did not see it any more; I had no time. I had to keep guessing at the channel; I had to discern, mostly by inspiration, the signs of hidden banks; I watched for sunken stones; I was learning to clap my teeth smartly before my heart flew out, when I shaved by a fluke some infernal sly old snag that would have ripped the life out of the tin-pot steamboat and drowned all the pilgrims; I had to keep a lookout for the signs of dead wood we could cut up in the night for next day's steaming. When you have to attend to things of that sort, to the mere incidents of the surface, the reality –the reality, I tell you—fades. The inner truth is hidden—luckily, luckily. But I felt it all the same; I felt often its mysterious stillness watching me at my monkey tricks, just as it watches you fellows performing on your respective tight-ropes for—what is it?—half-a-crown a tumble—"

"Try to be civil, Marlow," growled a voice, and I knew there was at least one listener awake besides myself.

"I beg your pardon. I forgot the heartache which makes up the rest of the price. And indeed what does the price matter, if the trick be well done? You do your tricks very well. And I didn't do badly either, since I managed not to sink that steamboat on my first trip. It's a wonder to me yet. Imagine a blindfolded man set to drive a van over a bad road. I sweated and shivered over that business considerably, I can tell you. After all, for a seaman, to scrape the bottom of the thing that's supposed to float all the time under his care is the unpardonable sin. No one may know of it, but you never forget the thump—eh? A blow on the very heart. You remember it, you dream of it, you wake up at night and think of it –years after– and go hot and cold all over. I don't pretend to say that steamboat floated all the time. More than once she had to wade for a bit, with twenty cannibals splashing around and

pushing. We had enlisted some of these chaps on the way for a crew. Fine fellows –cannibals– in their place. They were men one could work with, and I am grateful to them. And, after all, they did not eat each other before my face: they had brought along a provision of hippo-meat which went rotten, and made the mystery of the wilderness stink in my nostrils. Phoo! I can sniff it now. I had the manager on board and three or four pilgrims with their staves—all complete. Sometimes we came upon a station close by the bank, clinging to the skirts of the unknown, and the white men rushing out of a tumble-down hovel, with great gestures of joy and surprise and welcome, seemed very strange—had the appearance of being held there captive by a spell. The word ivory would ring in the air for a while—and on we went again into the silence, along empty reaches, round the still bends, between the high walls of our winding way, reverberating in hollow claps the ponderous beat of the stern-wheel. Trees, trees, millions of trees, massive, immense, running up high; and at their foot, hugging the bank against the stream, crept the little begrimed steamboat, like a sluggish beetle crawling on the floor of a lofty portico. It made you feel very small, very lost, and yet it was not altogether depressing, that feeling. After all, if you were small, the grimy beetle crawled on –which was just what you wanted it to do. Where the pilgrims imagined it crawled to I don’t know. To some place where they expected to get something. I bet! For me it crawled towards Kurtz –exclusively; but when the steam-pipes started leaking we crawled very slow. The reaches opened before us and closed behind, as if the forest had stepped leisurely across the water to bar the way for our return. We penetrated deeper and deeper into the heart of darkness. It was very quiet there. At night sometimes the roll of drums behind the curtain of trees would run up the river and remain sustained faintly, as if hovering in the air high over our heads, till the first break of day. Whether it meant war, peace, or prayer we could not tell. The dawns were heralded by the descent of a chill stillness; the wood-cutters slept, their fires burned low; the snapping of a twig would make you start. Were were wanderers on a prehistoric earth, on an earth that wore the aspect of an unknown planet. We could have fancied ourselves the first of men taking possession of an accursed inheritance, to be subdued at the cost of profound anguish and of excessive toil. But suddenly, as we struggled round a bend, there would be a glimpse of rush walls, of peaked grass-roofs, a burst of yells, a whirl of black limbs, a mass of hands clapping of feet stamping, of bodies swaying,

of eyes rolling, under the droop of heavy and motionless foliage. The steamer toiled along slowly on the edge of a black and incomprehensible frenzy. The prehistoric man was cursing us, praying to us, welcoming us—who could tell? We were cut off from the comprehension of our surroundings; we glided past like phantoms, wondering and secretly appalled, as sane men would be before an enthusiastic outbreak in a madhouse. We could not understand because we were too far and could not remember because we were travelling in the night of first ages, of those ages that are gone, leaving hardly a sign—and no memories.

"The earth seemed unearthly. We are accustomed to look upon the shackled form of a conquered monster, but there—there you could look at a thing monstrous and free. It was unearthly, and the men were—No, they were not inhuman. Well, you know, that was the worst of it –this suspicion of their not being inhuman. It would come slowly to one. They howled and leaped, and spun, and made horrid faces; but what thrilled you was just the thought of their humanity –like yours– the thought of your remote kinship with this wild and passionate uproar. Ugly. Yes, it was ugly enough; but if you were man enough you would admit to yourself that there was in you just the faintest trace of a response to the terrible frankness of that noise, a dim suspicion of there being a meaning in it which you –you so remote from the night of first ages– could comprehend. And why not? The mind of man is capable of anything—because everything is in it, all the past as well as all the future. What was there after all? Joy, fear, sorrow, devotion, valour, rage—who can tell?—but truth—truth stripped of its cloak of time. Let the fool gape and shudder –the man knows, and can look on without a wink. But he must at least be as much of a man as these on the shore. He must meet that truth with his own true stuff—with his own inborn strength. Principles won't do. Acquisitions, clothes, pretty rags—rags that would fly off at the first good shake. No; you want a deliberate belief. An appeal to me in this fiendish row—is there? Very well; I hear; I admit, but I have a voice, too, and for good or evil mine is the speech that cannot be silenced. Of course, a fool, what with sheer fright and fine sentiments, is always safe. Who's that grunting? You wonder I didn't go ashore for a howl and a dance? Well, no—I didn't. Fine sentiments, you say? Fine sentiments, be hanged! I had no time. I had to mess about with white-lead and strips of woolen blanket helping to put bandages on those leaky steam-pipes—I tell

you. I had to watch the steering, and circumvent those snags, and get the tin-pot along by hook or by crook. There was surface-truth enough in these things to save a wiser man. And between whiles I had to look after the savage who was fireman. He was an improved specimen; he could fire up a vertical boiler. He was there below me, and, upon my word, to look at him was as edifying as seeing a dog in a parody of breeches and a feather hat, walking on his hind-legs. A few months of training had done for that really fine chap. He squinted at the steam-gauge and at the water-gauge with an evident effort of intrepidity –and he had filed teeth, too, the poor devil, and the wool of his pate shaved into queer patterns, and three ornamental scars on each of his cheeks. He ought to have been clapping his hands and stamping his feet on the bank, instead of which he was hard at work, a thrall to strange witchcraft, full of improving knowledge. He was useful because he had been instructed; and what he knew was this—that should the water in that transparent thing disappear, the evil spirit inside the boiler would get angry through the greatness of his thirst, and take a terrible vengeance. So he sweated and fired up and watched the glass fearfully (with an impromptu charm, made of rags, tied to his arm, and a piece of polished bone, as big as a watch, stuck flatways through his lower lip), while the wooded banks slipped past us slowly, the short noise was left behind, the interminable miles of silence—and we crept on, towards Kurtz. But the snags were thick, the water was treacherous and shallow, the boiler seemed indeed to have a sulky devil in it, and thus neither that fireman nor I had any time to peer into our creepy thoughts.

“Some fifty miles below the Inner Station we came upon a hut of reeds, an inclined and melancholy pole, with the unrecognizable tatters of what had been a flag of some sort flying from it, and a neatly stacked wood-pile. This was unexpected. We came to the bank, and on the stack of firewood found a flat piece of board with some faded pencil-writing on it. When deciphered it said: ‘Wood for you. Hurry up. Approach cautiously.’ There was a signature, but it was illegible –not Kurtz– a much longer word. ‘Hurry up.’ Where? Up the river? ‘Approach cautiously.’ We had not done so. But the warning could not have been meant for the place where it could be only found after approach. Something was wrong above. But what—and how much? That was the question. We commented adversely upon the imbecility of that telegraphic style. The bush around said nothing, and

would not let us look very far, either. A torn curtain of red twill hung in the doorway of the hut, and flapped sadly in our faces. The dwelling was dismantled; but we could see a white man had lived there not very long ago. There remained a rude table—a plank on two posts; a heap of rubbish reposed in a dark corner, and by the door I picked up a book. It had lost its covers, and the pages had been thumbed into a state of extremely dirty softness; but the back had been lovingly stitched afresh with white cotton thread, which looked clean yet. It was an extraordinary find. Its title was, *An Inquiry into some Points of Seamanship*, by a man Towser, Towson – some such name– Master in his Majesty's Navy. The matter looked dreary reading enough, with illustrative diagrams and repulsive tables of figures, and the copy was sixty years old. I handled this amazing antiquity with the greatest possible tenderness, lest it should dissolve in my hands. Within, Towson or Towser was inquiring earnestly into the breaking strain of ships' chains and tackle, and other such matters. Not a very enthralling book; but at the first glance you could see there a singleness of intention, an honest concern for the right way of going to work, which made these humble pages, thought out so many years ago, luminous with another than a professional light. The simple old sailor, with his talk of chains and purchases, made me forget the jungle and the pilgrims in a delicious sensation of having come upon something unmistakably real. Such a book being there was wonderful enough; but still more astounding were the notes pencilled in the margin, and plainly referring to the text. I couldn't believe my eyes! They were in cipher! Yes, it looked like cipher. Fancy a man lugging with him a book of that description into this nowhere and studying it –and making notes– in cipher at that! It was an extravagant mystery.

"I had been dimly aware for some time of a worrying noise, and when I lifted my eyes I saw the wood-pile was gone, and the manager, aided by all the pilgrims, was shouting at me from the riverside. I slipped the book into my pocket. I assure you to leave off reading was like tearing myself away from the shelter of an old and solid friendship.

"I started the lame engine ahead. 'It must be this miserable trader—this intruder,' exclaimed the manager, looking back malevolently at the place we had left. 'He must be English,' I said. 'It will not save him from getting into trouble if he is not careful,' muttered the manager darkly. I observed with assumed innocence that no man was safe from trouble in this world.

“The current was more rapid now, the steamer seemed at her last gasp, the stern-wheel flopped languidly, and I caught myself listening on tiptoe for the next beat of the boat, for in sober truth I expected the wretched thing to give up every moment. It was like watching the last flickers of a life. But still we crawled. Sometimes I would pick out a tree a little way ahead to measure our progress towards Kurtz by, but I lost it invariably before we got abreast. To keep the eyes so long on one thing was too much for human patience. The manager displayed a beautiful resignation. I fretted and fumed and took to arguing with myself whether or no I would talk openly with Kurtz; but before I could come to any conclusion it occurred to me that my speech or my silence, indeed any action of mine, would be a mere futility. What did it matter what any one knew or ignored? What did it matter who was manager? One gets sometimes such a flash of insight. The essentials of this affair lay deep under the surface, beyond my reach, and beyond my power of meddling.

“Towards the evening of the second day we judged ourselves about eight miles from Kurtz’s station. I wanted to push on; but the manager looked grave, and told me the navigation up there was so dangerous that it would be advisable, the sun being very low already, to wait where we were till next morning. Moreover, he pointed out that if the warning to approach cautiously were to be followed, we must approach in daylight—not at dusk or in the dark. This was sensible enough. Eight miles meant nearly three hours’ steaming for us, and I could also see suspicious ripples at the upper end of the reach. Nevertheless, I was annoyed beyond expression at the delay, and most unreasonably, too, since one night more could not matter much after so many months. As we had plenty of wood, and caution was the word, I brought up in the middle of the stream. The reach was narrow, straight, with high sides like a railway cutting. The dusk came gliding into it long before the sun had set. The current ran smooth and swift, but a dumb immobility sat on the banks. The living trees, lashed together by the creepers and every living bush of the undergrowth, might have been changed into stone, even to the slenderest twig, to the lightest leaf. It was not sleep--it seemed unnatural, like a state of trance. Not the faintest sound of any kind could be heard. You looked on amazed, and began to suspect yourself of being deaf—then the night came suddenly, and struck you blind as well. About three in the morning some large fish leaped, and the loud

splash made me jump as though a gun had been fired. When the sun rose there was a white fog, very warm and clammy, and more blinding than the night. It did not shift or drive; it was just there, standing all round you like something solid. At eight or nine, perhaps, it lifted as a shutter lifts. We had a glimpse of the towering multitude of trees, of the immense matted jungle, with the blazing little ball of the sun hanging over it –all perfectly still– and then the white shutter came down again, smoothly, as if sliding in greased grooves. I ordered the chain, which we had begun to heave in, to be paid out again. Before it stopped running with a muffled rattle, a cry, a very loud cry, as of infinite desolation, soared slowly in the opaque air. It ceased. A complaining clamour, modulated in savage discords, filled our ears. The sheer unexpectedness of it made my hair stir under my cap. I don't know how it struck the others: to me it seemed as though the mist itself had screamed, so suddenly, and apparently from all sides at once, did this tumultuous and mournful uproar arise. It culminated in a hurried outbreak of almost intolerably excessive shrieking, which stopped short, leaving us stiffened in a variety of silly attitudes, and obstinately listening to the nearly as appalling and excessive silence. 'Good God! What is the meaning?' stammered at my elbow one of the pilgrims—a little fat man, with sandy hair and red whiskers, who wore sidespring boots, and pink pyjamas tucked into his socks. Two others remained open-mouthed a while minute, then dashed into the little cabin, to rush out incontinently and stand darting scared glances, with Winchesters at 'ready' in their hands. What we could see was just the steamer we were on, her outlines blurred as though she had been on the point of dissolving, and a misty strip of water, perhaps two feet broad, around her—and that was all. The rest of the world was nowhere, as far as our eyes and ears were concerned. Just nowhere. Gone, disappeared; swept off without leaving a whisper or a shadow behind.

"I went forward, and ordered the chain to be hauled in short, so as to be ready to trip the anchor and move the steamboat at once if necessary. 'Will they attack?' whispered an awed voice. 'We will be all butchered in this fog,' murmured another. The faces twitched with the strain, the hands trembled slightly, the eyes forgot to wink. It was very curious to see the contrast of expressions of the white men and of the black fellows of our crew, who were as much strangers to that part of the river as we, though their homes were only eight hundred miles away. The whites, of course

greatly discomposed, had besides a curious look of being painfully shocked by such an outrageous row. The others had an alert, naturally interested expression; but their faces were essentially quiet, even those of the one or two who grinned as they hauled at the chain. Several exchanged short, grunting phrases, which seemed to settle the matter to their satisfaction. Their headman, a young, broad-chested black, severely draped in dark-blue fringed cloths, with fierce nostrils and his hair all done up artfully in oily ringlets, stood near me. ‘Aha!’ I said, just for good fellowship’s sake. ‘Catch ‘im,’ he snapped, with a bloodshot widening of his eyes and a flash of sharp teeth —‘catch ‘im. Give ‘im to us.’ ‘To you, eh?’ I asked; ‘what would you do with them?’ ‘Eat ‘im!’ he said curtly, and, leaning his elbow on the rail, looked out into the fog in a dignified and profoundly pensive attitude. I would no doubt have been properly horrified, had it not occurred to me that he and his chaps must be very hungry: that they must have been growing increasingly hungry for at least this month past. They had been engaged for six months (I don’t think a single one of them had any clear idea of time, as we at the end of countless ages have. They still belonged to the beginnings of time—had no inherited experience to teach them as it were), and of course, as long as there was a piece of paper written over in accordance with some farcical law or other made down the river, it didn’t enter anybody’s head to trouble how they would live. Certainly they had brought with them some rotten hippo-meat, which couldn’t have lasted very long, anyway, even if the pilgrims hadn’t, in the midst of a shocking hullabaloo, thrown a considerable quantity of it overboard. It looked like a high-handed proceeding; but it was really a case of legitimate self-defence. You can’t breathe dead hippo waking, sleeping, and eating, and at the same time keep your precarious grip on existence. Besides that, they had given them every week three pieces of brass wire, each about nine inches long; and the theory was they were to buy their provisions with that currency in riverside villages. You can see how that worked. There were either no villages, or the people were hostile, or the director, who like the rest of us fed out of tins, with an occasional old he-goat thrown in, didn’t want to stop the steamer for some more or less recondite reason. So, unless they swallowed the wire itself, or made loops of it to snare the fishes with, I don’t see what good their extravagant salary could be to them. I must say it was paid with a regularity worthy of a large and honourable trading company. For the rest, the only thing to eat –though it didn’t look eatable in

the least– I saw in their possession was a few lumps of some stuff like half-cooked dough, of a dirty lavender colour, they kept wrapped in leaves, and now and then swallowed a piece of, but so small that it seemed done more for the looks of the thing than for any serious purpose of sustenance. Why in the name of all the gnawing devils of hunger they didn't go for us –they were thirty to five– and have a good tuck-in for once, amazes me now when I think of it. They were big powerful men, with not much capacity to weigh the consequences, with courage, with strength, even yet, though their skins were no longer glossy and their muscles no longer hard. And I saw that something restraining, one of those human secrets that baffle probability, had come into play there. I looked at them with a swift quickening of interest—not because it occurred to me I might be eaten by them before very long, though I own to you that just then I perceived –in a new light, as it were– how unwholesome the pilgrims looked, and I hoped, yes, I positively hoped, that my aspect was not so—what shall I say?–so—unappetizing: a touch of fantastic vanity which fitted well with the dream-sensation that pervaded all my days at that time. Perhaps I had a little fever, too. One can't live with one's finger everlastingly on one's pulse. I had often 'a little fever,' or a little touch of other things –the playful paw-strokes of the wilderness, the preliminary trifling before the more serious onslaught which came in due course. Yes; I looked at them as you would on any human being, with a curiosity of their impulses, motives, capacities, weaknesses, when brought to the test of an inexorable physical necessity. Restraint! What possible restraint? Was it superstition, disgust, patience, fear—or some kind of primitive honour? No fear can stand up to hunger, no patience can wear it out, disgust simply does not exist where hunger is; and as to superstition, beliefs, and what you may call principles, they are less than chaff in a breeze. Don't you know the devilry of lingering starvation, its exasperating torment, its black thoughts, its sombre and brooding ferocity? Well, I do. It takes a man all his inborn strength to fight hunger properly. It's really easier to face bereavement, dishonour, and the perdition of one's soul—than this kind of prolonged hunger. Sad, but true. And these chaps, too, had no earthly reason for any kind of scruple. Restraint! I would just as soon have expected restraint from a hyena prowling amongst the corpses of a battlefield. But there was the fact facing me—the fact dazzling, to be seen, like the foam on the depths of the sea, like a ripple on an unfathomable enigma, a mystery greater –when I thought of it– than the

curious, inexplicable note of desperate grief in this savage clamour that had swept by us on the river-bank, behind the blind whiteness of the fog.

"Two pilgrims were quarrelling in hurried whispers as to which bank. 'Left.' 'no, no; how can you? Right, right, of course.' 'It is very serious,' said the manager's voice behind me; 'I would be desolated if anything should happen to Mr. Kurtz before we came up.' I looked at him, and had not the slightest doubt he was sincere. He was just the kind of man who would wish to preserve appearances. That was his restraint. But when he muttered something about going on at once, I did not even take the trouble to answer him. I knew, and he knew, that it was impossible. Were we to let go our hold of the bottom, we would be absolutely in the air—in space. We wouldn't be able to tell where we were going to –whether up or down stream, or across– till we fetched against one bank or the other—and then we wouldn't know at first which it was. Of course I made no move. I had no mind for a smash-up. You couldn't imagine a more deadly place for a shipwreck. Whether we drowned at once or not, we were sure to perish speedily in one way or another. 'I authorize you to take all the risks,' he said, after a short silence. 'I refuse to take any,' I said shortly; which was just the answer he expected, though its tone might have surprised him. 'Well, I must defer to your judgment. You are captain,' he said with marked civility. I turned my shoulder to him in sign of my appreciation, and looked into the fog. How long would it last? It was the most hopeless lookout. The approach to this Kurtz grubbing for ivory in the wretched bush was beset by as many dangers as though he had been an enchanted princess sleeping in a fabulous castle. 'Will they attack, do you think?' asked the manager, in a confidential tone.

"I did not think they would attack, for several obvious reasons. The thick fog was one. If they left the bank in their canoes they would get lost in it, as we would be if we attempted to move. Still, I had also judged the jungle of both banks quite impenetrable—and yet eyes were in it, eyes that had seen us. The riverside bushes were certainly very thick; but the undergrowth behind was evidently penetrable. However, during the short lift I had seen no canoes anywhere in the reach—certainly not abreast of the steamer. But what made the idea of attack inconceivable to me was the nature of the noise—of the cries we had heard. They had not the fierce character boding immediate hostile intention. Unexpected, wild, and violent as they had

been, they had given me an irresistible impression of sorrow. The glimpse of the steamboat had for some reason filled those savages with unrestrained grief. The danger, if any, I expounded, was from our proximity to a great human passion let loose. Even extreme grief may ultimately vent itself in violence—but more generally takes the form of apathy...

“You should have seen the pilgrims stare! They had no heart to grin, or even to revile me: but I believe they thought me gone mad—with fright, maybe. I delivered a regular lecture. My dear boys, it was no good bothering. Keep a lookout? Well, you may guess I watched the fog for the signs of lifting as a cat watches a mouse; but for anything else our eyes were of no more use to us than if we had been buried miles deep in a heap of cotton-wool. It felt like it, too —choking, warm, stifling. Besides, all I said, though it sounded extravagant, was absolutely true to fact. What we afterwards alluded to as an attack was really an attempt at repulse. The action was very far from being aggressive—it was not even defensive, in the usual sense: it was undertaken under the stress of desperation, and in its essence was purely protective.

“It developed itself, I should say, two hours after the fog lifted, and its commencement was at a spot, roughly speaking, about a mile and a half below Kurtz’s station. We had just floundered and flopped round a bend, when I saw an islet, a mere grassy hummock of bright green, in the middle of the stream. It was the only thing of the kind; but as we opened the reach more, I perceived it was the head of a long sand-bank, or rather of a chain of shallow patches stretching down the middle of the river. They were discoloured, just awash, and the whole lot was seen just under the water, exactly as a man’s backbone is seen running down the middle of his back under the skin. Now, as far as I did see, I could go to the right or to the left of this. I didn’t know either channel, of course. The banks looked pretty well alike, the depth appeared the same; but as I had been informed the station was on the west side, I naturally headed for the western passage.

“No sooner had we fairly entered it than I became aware it was much narrower than I had supposed. To the left of us there was the long uninterrupted shoal, and to the right a high, steep bank heavily overgrown with bushes. Above the bush the trees stood in serried ranks. The twigs overhung the current thickly, and from distance to distance a large limb of

some tree projected rigidly over the stream. It was then well on in the afternoon, the face of the forest was gloomy, and a broad strip of shadow had already fallen on the water. In this shadow we steamed up—very slowly, as you may imagine. I sheered her well inshore—the water being deepest near the bank, as the sounding-pole informed me.

"One of my hungry and forbearing friends was sounding in the bows just below me. This steamboat was exactly like a decked scow. On the deck, there were two little teakwood houses, with doors and windows. The boiler was in the fore-end, and the machinery right astern. Over the whole there was a light roof, supported on stanchions. The funnel projected through that roof, and in front of the funnel a small cabin built of light planks served for a pilot-house. It contained a couch, two camp-stools, a loaded Martini-Henry leaning in one corner, a tiny table, and the steering-wheel. It had a wide door in front and a broad shutter at each side. All these were always thrown open, of course. I spent my days perched up there on the extreme fore-end of that roof, before the door. At night I slept, or tried to, on the couch. An athletic black belonging to some coast tribe and educated by my poor predecessor, was the helmsman. He sported a pair of brass earrings, wore a blue cloth wrapper from the waist to the ankles, and thought all the world of himself. He was the most unstable kind of fool I had ever seen. He steered with no end of a swagger while you were by; but if he lost sight of you, he became instantly the prey of an abject funk, and would let that cripple of a steamboat get the upper hand of him in a minute.

"I was looking down at the sounding-pole, and feeling much annoyed to see at each try a little more of it stick out of that river, when I saw my poleman give up on the business suddenly, and stretch himself flat on the deck, without even taking the trouble to haul his pole in. He kept hold on it though, and it trailed in the water. At the same time the fireman, whom I could also see below me, sat down abruptly before his furnace and ducked his head. I was

amazed. Then I had to look at the river mighty quick, because there was a snag in the fairway. Sticks, little sticks, were flying about –thick: they were whizzing before my nose, dropping below me, striking behind me against my pilot-house. All this time the river, the shore, the woods, were very quiet –perfectly quiet. I could only hear the heavy splashing thump of the stern-wheel and the patter of these things. We cleared the snag clumsily. Arrows, by Jove! We were being shot at! I stepped in quickly to close the shutter on the landside. That fool-helmsman, his hands on the spokes, was lifting his knees high, stamping his feet, champing his mouth, like a reined-in horse. Confound him! And we were staggering within ten feet of the bank. I had to lean right out to swing the heavy shutter, and I saw a face amongst the leaves on the level with my own, looking at me very fierce and steady; and then suddenly, as though a veil had been removed from my eyes, I made out, deep in the tangled gloom, naked breasts, arms, legs, glaring eyes –the bush was swarming with human limbs in movement, glistening of bronze colour. The twigs shook, swayed, and rustled, the arrows flew out of them, and then the shutter came to. ‘Steer her straight,’ I said to the helmsman. He held his head rigid, face forward; but his eyes rolled, he kept on lifting and setting down his feet gently, his mouth foamed a little. ‘Keep quiet!’ I said in a fury. I might just as well have ordered a tree not to sway in the wind. I darted out. Below me there was a great scuffle of feet on the iron deck; confused exclamations; a voice screamed, ‘Can you turn back?’ I caught sight of a V-shaped ripple on the water ahead. What? Another snag! A fusillade burst out under my feet. The pilgrims had opened with their Winchesters, and were simply squirting lead into that bush. A deuce of a lot of smoke came up and drove slowly forward. I swore at it. Now I couldn’t see the ripple or the snag either. I stood in the doorway, peering, and the arrows came in swarms. They might have been poisoned, but they looked as though they wouldn’t kill a cat. The bush began to howl. Our wood-cutters raised a warlike whoop; the report of a rifle just at my back deafened me. I glanced over my shoulder, and the pilot-house was yet full of noise and smoke when I made a dash at the wheel. The fool-nigger had dropped everything, to throw the shutter open and let off that Martini-Henry. He stood before the wide opening, glaring, and I yelled at him to come back, while I straightened the sudden twist out of that steamboat. There was no room to turn even if I had wanted to, the snag was somewhere very near

ahead in that confounded smoke, there was no time to lose, so I just crowded her into the bank—right into the bank, where I knew the water was deep.

"We tore slowly along the overhanging bushes in a whirl of broken twigs and flying leaves. The fusillade below stopped short, as I had foreseen it would when the squirts got empty. I threw my head back to a glinting whizz that traversed the pilot-house, in at one shutter-hole and out at the other. Looking past that mad helmsman, who was shaking the empty rifle and yelling at the shore, I saw vague forms of men running bent double, leaping, gliding, distinct, incomplete, evanescent. Something big appeared in the air before the shutter, the rifle went overboard, and the man stepped back swiftly, looked at me over his shoulder in an extraordinary, profound, familiar manner, and fell upon my feet. The side of his head hit the wheel twice, and the end of what appeared a long cane clattered round and knocked over a little camp-stool. It looked as though after wrenching that thing from somebody ashore he had lost his balance in the effort. The thin smoke had blown away, we were clear of the snag, and looking ahead I could see that in another hundred yards or so I would be free to sheer off, away from the bank; but my feet felt so very warm and wet that I had to look down. The man had rolled on his back and stared straight up at me; both his hands clutched that cane. It was the shaft of a spear that, either thrown or lunged through the opening, had caught him in the side, just below the ribs; the blade had gone in out of sight, after making a frightful gash; my shoes were full; a pool of blood lay very still, gleaming dark-red under the wheel; his eyes shone with an amazing lustre. The fusillade burst out again. He looked at me anxiously, gripping the spear like something precious, with an air of being afraid I would try to take it away from him. I had to make an effort to free my eyes from his gaze and attend to the steering. With one hand I felt above my head for the line of the steam whistle, and jerked out screech after screech hurriedly. The tumult of angry and warlike yells was checked instantly, and then from the depths of the woods went out such a tremulous and prolonged wail of mournful fear and utter despair as may be imagined to follow the flight of the last hope from the earth. There was a great commotion in the bush; the shower of arrows stopped, a few dropping shots rang out sharply —then silence, in which the languid beat of the stern-wheel came plainly to my ears. I put the helm hard

a-starboard at the moment when the pilgrim in pink pyjamas, very hot and agitated, appeared in the doorway. ‘The manager sends me,’ he began in an official tone, and stopped short. ‘Good God!’ he said, glaring at the wounded man.

“We two whites stood over him, and his lustrous and inquiring glance enveloped us both. I declare it looked as though he would presently put to us some questions in an understandable language; but he died without uttering a sound, without moving a limb, without twitching a muscle. Only in the very last moment, as though in response to some sign we could not see, to some whisper we could not hear, he frowned heavily, and that frown gave to his black death-mask an inconceivably sombre, brooding, and menacing expression. The lustre of inquiring glance faded swiftly into vacant glassiness. ‘Can you steer?’ I asked the agent eagerly. He looked very dubious; but I made a grab at his arm, and he understood at once I meant him to steer whether or no. To tell you the truth, I was morbidly anxious to change my shoes and socks. ‘He is dead,’ murmured the fellow, immensely impressed. ‘No doubt about it,’ said I, tugging like mad at the shoe-laces. ‘And by the way, I suppose Mr. Kurtz is dead as well by this time.’

“For the moment that was the dominant thought. There was a sense of extreme disappointment, as though I had found out I had been striving after something altogether without a substance. I couldn’t have been more disgusted if I had travelled all this way for the sole purpose of talking with Mr. Kurtz. Talking with... I flung one shoe overboard, and became aware that that was exactly what I had been looking forward to—a talk with Kurtz. I made the strange discovery that I had never imagined him as doing, you know, but as discoursing. I didn’t say to myself, ‘Now I will never see him,’ or ‘Now I will never shake him by the hand,’ but, ‘Now I will never hear him.’ The man presented himself as a voice. Not of course that I did not connect him with some sort of action. Hadn’t I been told in all the tones of jealousy and admiration that he had collected, bartered, swindled, or stolen more ivory than all the other agents together? That was not the point. The point was in his being a gifted creature, and that of all his gifts the one that stood out preeminently, that carried with it a sense of real presence, was his ability to talk, his words—the gift of expression, the bewildering, the illuminating, the most exalted and the most contemptible, the pulsating

stream of light, or the deceitful flow from the heart of an impenetrable darkness.

“The other shoe went flying unto the devil-god of that river. I thought, ‘By Jove! it’s all over. We are too late; he has vanished—the gift has vanished, by means of some spear, arrow, or club. I will never hear that chap speak after all’—and my sorrow had a startling extravagance of emotion, even such as I had noticed in the howling sorrow of these savages in the bush. I couldn’t have felt more of lonely desolation somehow, had I been robbed of a belief or had missed my destiny in life... Why do you sigh in this beastly way, somebody? Absurd? Well, absurd. Good Lord! Mustn’t a man ever—Here, give me some tobacco...”

There was a pause of profound stillness, then a match flared, and Marlow’s lean face appeared, worn, hollow, with downward folds and dropped eyelids, with an aspect of concentrated attention; and as he took vigorous draws at his pipe, it seemed to retreat and advance out of the night in the regular flicker of tiny flame. The match went out.

“Absurd!” he cried. “This is the worst of trying to tell... Here you all are, each moored with two good addresses, like a hulk with two anchors, a butcher round one corner, a policeman round another, excellent appetites, and temperature normal –you hear– normal from year’s end to year’s end. And you say, Absurd! Absurd be—exploded! Absurd! My dear boys, what can you expect from a man who out of sheer nervousness had just flung overboard a pair of new shoes! Now I think of it, it is amazing I did not shed tears. I am, upon the whole, proud of my fortitude. I was cut to the quick at the idea of having lost the inestimable privilege of listening to the gifted Kurtz. Of course I was wrong. The privilege was waiting for me. Oh, yes, I heard more than enough. And I was right, too. A voice. He was very little more than a voice. And I heard—him—it—this voice—other voices – all of them were so little more than voices– and the memory of that time itself lingers around me, impalpable, like a dying vibration of one immense jabber, silly, atrocious, sordid, savage, or simply mean, without any kind of sense. Voices, voices –even the girl herself– now.”

He was silent for a long time.

“I laid the ghost of his gifts at last with a lie,” he began, suddenly. “Girl! What? Did I mention a girl? Oh, she is out of it—completely. They –the women, I mean– are out of it—should be out of it. We must help them to stay in that beautiful world of their own, lest ours gets worse. Oh, she had to be out of it. You should have heard the disinterred body of Mr. Kurtz saying, ‘My Intended.’ You would have perceived directly then how completely she was out of it. And the lofty frontal bone of Mr. Kurtz! They say the hair goes on growing sometimes, but this –ah– specimen, was impressively bald. The wilderness had patted him on the head, and, behold, it was like a ball –an ivory ball; it had caressed him, and—lo!—he had withered; it had taken him, loved him, embraced him, got into his veins, consumed his flesh, and sealed his soul to its own by the inconceivable ceremonies of some devilish initiation. He was its spoiled and pampered favourite. Ivory? I should think so. Heaps of it, stacks of it. The old mud shanty was bursting with it. You would think there was not a single tusk left either above or below the ground in the whole country. ‘Mostly fossil,’ the manager had remarked, disparagingly. It was no more fossil than I am; but they call it fossil when it is dug up. It appears these niggers do bury the tusks sometimes—but evidently they couldn’t bury this parcel deep enough to save the gifted Mr. Kurtz from his fate. We filled the steamboat with it, and had to pile a lot on the deck. Thus he could see and enjoy as long as he could see, because the appreciation of this favour had remained with him to the last. You should have heard him say, ‘My ivory.’ Oh, yes, I heard him. ‘My Intended, my ivory, my station, my river, my...’ everything belonged to him. It made me hold my breath in expectation of hearing the wilderness burst into a prodigious peal of laughter that would shake the fixed stars in their places. Everything belonged to him—but that was a trifle. The thing was to know what he belonged to, how many powers of darkness claimed him for their own. That was the reflection that made you creepy all over. It was impossible –it was not good for one either– trying to imagine. He had taken a high seat amongst the devils of the land—I mean literally. You can’t understand. How could you?—with solid pavement under your feet, surrounded by kind neighbours ready to cheer you or to fall on you, stepping delicately between the butcher and the policeman, in the holy terror of scandal and gallows and lunatic asylums—how can you imagine what particular region of the first ages a man’s untrammelled feet may take him into by the way of solitude—utter solitude without a policeman by the

way of silence—utter silence, where no warning voice of a kind neighbour can be heard whispering of public opinion? These little things make all the great difference. When they are gone you must fall back upon your own innate strength, upon your own capacity for faithfulness. Of course you may be too much of a fool to go wrong—too dull even to know you are being assaulted by the powers of darkness. I take it, no fool ever made a bargain for his soul with the devil; the fool is too much of a fool, or the devil too much of a devil—I don't know which. Or you may be such a thunderingly exalted creature as to be altogether deaf and blind to anything but heavenly sights and sounds. Then the earth for you is only a standing place—and whether to be like this is your loss or your gain I won't pretend to say. But most of us are neither one nor the other. The earth for us is a place to live in, where we must put up with sights, with sounds, with smells, too, by Jove!—breathe dead hippo, so to speak, and not be contaminated. And there, don't you see? Your strength comes in, the faith in your ability for the digging of unostentatious holes to bury the stuff in –your power of devotion, not to yourself, but to an obscure, back-breaking business. And that's difficult enough. Mind, I am not trying to excuse or even explain –I am trying to account to myself for– for –Mr. Kurtz– for the shade of Mr. Kurtz. This initiated wraith from the back of Nowhere honoured me with its amazing confidence before it vanished altogether. This was because it could speak English to me. The original Kurtz had been educated partly in England, and –as he was good enough to say himself– his sympathies were in the right place. His mother was half-English, his father was half-French. All Europe contributed to the making of Kurtz; and by and by I learned that, most appropriately, the International Society for the Suppression of Savage Customs had intrusted him with the making of a report, for its future guidance. And he had written it, too. I've seen it. I've read it. It was eloquent, vibrating with eloquence, but too high-strung, I think. Seventeen pages of close writing he had found time for! But this must have been before his –let us say– nerves, went wrong, and caused him to preside at certain midnight dances ending with unspeakable rites, which –as far as I reluctantly gathered from what I heard at various times– were offered up to him –do you understand?– to Mr. Kurtz himself. But it was a beautiful piece of writing. The opening paragraph, however, in the light of later information, strikes me now as ominous. He began with the argument that we whites, from the point of development we had arrived at, 'must

necessarily appear to them [savages] in the nature of supernatural beings—we approach them with the might of a deity,' and so on, and so on. 'By the simple exercise of our will we can exert a power for good practically unbounded,' etc., etc. From that point he soared and took me with him. The peroration was magnificent, though difficult to remember, you know. It gave me the notion of an exotic Immensity ruled by an august Benevolence. It made me tingle with enthusiasm. This was the unbounded power of eloquence –of words– of burning noble words. There were no practical hints to interrupt the magic current of phrases, unless a kind of note at the foot of the last page, scrawled evidently much later, in an unsteady hand, may be regarded as the exposition of a method. It was very simple, and at the end of that moving appeal to every altruistic sentiment it blazed at you, luminous and terrifying, like a flash of lightning in a serene sky: 'Exterminate all the brutes!' The curious part was that he had apparently forgotten all about that valuable postscriptum, because, later on, when he in a sense came to himself, he repeatedly entreated me to take good care of 'my pamphlet' (he called it), as it was sure to have in the future a good influence upon his career. I had full information about all these things, and, besides, as it turned out, I was to have the care of his memory. I've done enough for it to give me the indisputable right to lay it, if I choose, for an everlasting rest in the dust-bin of progress, amongst all the sweepings and, figuratively speaking, all the dead cats of civilization. But then, you see, I can't choose. He won't be forgotten. Whatever he was, he was not common. He had the power to charm or frighten rudimentary souls into an aggravated witch-dance in his honour; he could also fill the small souls of the pilgrims with bitter misgivings: he had one devoted friend at least, and he had conquered one soul in the world that was neither rudimentary nor tainted with self-seeking. No; I can't forget him, though I am not prepared to affirm the fellow was exactly worth the life we lost in getting to him. I missed my late helmsman awfully –I missed him even while his body was still lying in the pilot-house. Perhaps you will think it passing strange this regret for a savage who was no more account than a grain of sand in a black Sahara. Well, don't you see, he had done something, he had steered; for months I had him at my back –a help– an instrument. It was a kind of partnership. He steered for me—I had to look after him, I worried about his deficiencies, and thus a subtle bond had been created, of which I only became aware when it was suddenly broken. And the intimate profundity of that look he

gave me when he received his hurt remains to this day in my memory—like a claim of distant kinship affirmed in a supreme moment.

“Poor fool! If he had only left that shutter alone. He had no restraint, no restraint –just like Kurtz– a tree swayed by the wind. As soon as I had put on a dry pair of slippers, I dragged him out, after first jerking the spear out of his side, which operation I confess I performed with my eyes shut tight. His heels leaped together over the little doorstep; his shoulders were pressed to my breast; I hugged him from behind desperately. Oh! he was heavy, heavy; heavier than any man on earth, I should imagine. Then without more ado I tipped him overboard. The current snatched him as though he had been a wisp of grass, and I saw the body roll over twice before I lost sight of it for ever. All the pilgrims and the manager were then congregated on the awning-deck about the pilot-house, chattering at each other like a flock of excited magpies, and there was a scandalized murmur at my heartless promptitude. What they wanted to keep that body hanging about for I can’t guess. Embalm it, maybe. But I had also heard another, and a very ominous, murmur on the deck below. My friends the wood-cutters were likewise scandalized, and with a better show of reason—though I admit that the reason itself was quite inadmissible. Oh, quite! I had made up my mind that if my late helmsman was to be eaten, the fishes alone should have him. He had been a very second-rate helmsman while alive, but now he was dead he might have become a first-class temptation, and possibly cause some startling trouble. Besides, I was anxious to take the wheel, the man in pink pyjamas showing himself a hopeless duffer at the business.

“This I did directly the simple funeral was over. We were going half-speed, keeping right in the middle of the stream, and I listened to the talk about me. They had given up Kurtz, they had given up the station; Kurtz was dead, and the station had been burnt –and so on– and so on. The red-haired pilgrim was beside himself with the thought that at least this poor Kurtz had been properly avenged. ‘Say! We must have made a glorious slaughter of them in the bush. Eh? What do you think? Say?’ He positively danced, the bloodthirsty little gingery beggar. And he had nearly fainted when he saw the wounded man! I could not help saying, ‘You made a glorious lot of smoke, anyhow.’ I had seen, from the way the tops of the bushes rustled and flew, that almost all the shots had gone too high. You can’t hit anything unless you take aim and fire from the shoulder; but these

chaps fired from the hip with their eyes shut. The retreat, I maintained –and I was right– was caused by the screeching of the steam whistle. Upon this they forgot Kurtz, and began to howl at me with indignant protests.

"The manager stood by the wheel murmuring confidentially about the necessity of getting well away down the river before dark at all events, when I saw in the distance a clearing on the riverside and the outlines of some sort of building. 'What's this?' I asked. He clapped his hands in wonder. 'The station!' he cried. I edged in at once, still going half-speed.

"Through my glasses I saw the slope of a hill interspersed with rare trees and perfectly free from undergrowth. A long decaying building on the summit was half buried in the high grass; the large holes in the peaked roof gaped black from afar; the jungle and the woods made a background. There was no enclosure or fence of any kind; but there had been one apparently, for near the house half-a-dozen slim posts remained in a row, roughly trimmed, and with their upper ends ornamented with round carved balls. The rails, or whatever there had been between, had disappeared. Of course the forest surrounded all that. The river-bank was clear, and on the waterside I saw a white man under a hat like a cart-wheel beckoning persistently with his whole arm. Examining the edge of the forest above and below, I was almost certain I could see movements—human forms gliding here and there. I steamed past prudently, then stopped the engines and let her drift down. The man on the shore began to shout, urging us to land. 'We have been attacked,' screamed the manager. 'I know—I know. It's all right,' yelled back the other, as cheerful as you please. 'Come along. It's all right. I am glad.'

"His aspect reminded me of something I had seen –something funny I had seen somewhere. As I manoeuvred to get alongside, I was asking myself, 'What does this fellow look like?' Suddenly I got it. He looked like a harlequin. His clothes had been made of some stuff that was brown holland probably, but it was covered with patches all over, with bright patches, blue, red, and yellow—patches on the back, patches on the front, patches on elbows, on knees; coloured binding around his jacket, scarlet edging at the bottom of his trousers; and the sunshine made him look extremely gay and wonderfully neat withal, because you could see how beautifully all this patching had been done. A beardless, boyish face, very fair, no features to

speak of, nose peeling, little blue eyes, smiles and frowns chasing each other over that open countenance like sunshine and shadow on a wind-swept plain. ‘Look out, captain!’ he cried; ‘there’s a snag lodged in here last night.’ What! Another snag? I confess I swore shamefully. I had nearly holed my cripple, to finish off that charming trip. The harlequin on the bank turned his little pug-nose up to me. ‘You English?’ he asked, all smiles. ‘Are you?’ I shouted from the wheel. The smiles vanished, and he shook his head as if sorry for my disappointment. Then he brightened up. ‘Never mind!’ he cried encouragingly. ‘Are we in time?’ I asked. ‘He is up there,’ he replied, with a toss of the head up the hill, and becoming gloomy all of a sudden. His face was like the autumn sky, overcast one moment and bright the next.

“When the manager, escorted by the pilgrims, all of them armed to the teeth, had gone to the house this chap came on board. ‘I say, I don’t like this. These natives are in the bush,’ I said. He assured me earnestly it was all right. ‘They are simple people,’ he added; ‘well, I am glad you came. It took me all my time to keep them off.’ ‘But you said it was all right,’ I cried. ‘Oh, they meant no harm,’ he said; and as I stared he corrected himself, ‘Not exactly.’ Then vivaciously, ‘My faith, your pilot-house wants a clean-up!’ In the next breath he advised me to keep enough steam on the boiler to blow the whistle in case of any trouble. ‘One good screech will do more for you than all your rifles. They are simple people,’ he repeated. He rattled away at such a rate he quite overwhelmed me. He seemed to be trying to make up for lots of silence, and actually hinted, laughing, that such was the case. ‘Don’t you talk with Mr. Kurtz?’ I said. ‘You don’t talk with that man—you listen to him,’ he exclaimed with severe exaltation. ‘But now...’ He waved his arm, and in the twinkling of an eye was in the uttermost depths of despondency. In a moment he came up again with a jump, possessed himself of both my hands, shook them continuously, while he gabbled: ‘Brother sailor—honour—pleasure—delight—introduce—myself—Russian—son of an arch-priest—Government of Tambov—What? Tobacco! English tobacco; the excellent English tobacco! Now, that’s brotherly. Smoke? Where’s a sailor that does not smoke?”

“The pipe soothed him, and gradually I made out he had run away from school, had gone to sea in a Russian ship; ran away again; served some time in English ships; was now reconciled with the arch-priest. He made a point

of that. ‘But when one is young one must see things, gather experience, ideas; enlarge the mind.’ ‘Here!’ I interrupted. ‘You can never tell! Here I met Mr. Kurtz,’ he said, youthfully solemn and reproachful. I held my tongue after that. It appears he had persuaded a Dutch trading-house on the coast to fit him out with stores and goods, and had started for the interior with a light heart and no more idea of what would happen to him than a baby. He had been wandering about that river for nearly two years alone, cut off from everybody and everything. ‘I am not so young as I look. I am twenty-five,’ he said. ‘At first old Van Shuyten would tell me to go to the devil,’ he narrated with keen enjoyment; ‘but I stuck to him, and talked and talked, till at last he got afraid I would talk the hind-leg off his favourite dog, so he gave me some cheap things and a few guns, and told me he hoped he would never see my face again. Good old Dutchman, Van Shuyten. I’ve sent him one small lot of ivory a year ago, so that he can’t call me a little thief when I get back. I hope he got it. And for the rest I don’t care. I had some wood stacked for you. That was my old house. Did you see?’

“I gave him Towson’s book. He made as though he would kiss me, but restrained himself. ‘The only book I had left, and I thought I had lost it,’ he said, looking at it ecstatically. ‘So many accidents happen to a man going about alone, you know. Canoes get upset sometimes —and sometimes you’ve got to clear out so quick when the people get angry.’ He thumbed the pages. ‘You made notes in Russian?’ I asked. He nodded. ‘I thought they were written in cipher,’ I said. He laughed, then became serious. ‘I had lots of trouble to keep these people off,’ he said. ‘Did they want to kill you?’ I asked. ‘Oh, no!’ he cried, and checked himself. ‘Why did they attack us?’ I pursued. He hesitated, then said shamefacedly, ‘They don’t want him to go.’ ‘Don’t they?’ I said curiously. He nodded a nod full of mystery and wisdom. ‘I tell you,’ he cried, ‘this man has enlarged my mind.’ He opened his arms wide, staring at me with his little blue eyes that were perfectly round.”

III

“I looked at him, lost in astonishment. There he was before me, in motley, as though he had absconded from a troupe of mimes, enthusiastic, fabulous. His very existence was improbable, inexplicable, and altogether bewildering. He was an insoluble problem. It was inconceivable how he had existed, how he had succeeded in getting so far, how he had managed to remain—why he did not instantly disappear. ‘I went a little farther,’ he said, ‘then still a little farther—till I had gone so far that I don’t know how I’ll ever get back. Never mind. Plenty time. I can manage. You take Kurtz away quick –quick– I tell you.’ The glamour of youth enveloped his parti-coloured rags, his destitution, his loneliness, the essential desolation of his futile wanderings. For months –for years– his life hadn’t been worth a day’s purchase; and there he was gallantly, thoughtlessly alive, to all appearances indestructible solely by the virtue of his few years and of his unreflecting audacity. I was seduced into something like admiration –like envy. Glamour urged him on, glamour kept him unscathed. He surely wanted nothing from the wilderness but space to breathe in and to push on through. His need was to exist, and to move onwards at the greatest possible risk, and with a maximum of privation. If the absolutely pure, uncalculating, unpractical spirit of adventure had ever ruled a human being, it ruled this bepatched youth. I almost envied him the possession of this modest and clear flame. It seemed to have consumed all thought of self so completely, that even while he was talking to you, you forgot that it was he –the man before your eyes– who had gone through these things. I did not envy him his devotion to Kurtz, though. He had not meditated over it. It came to him, and he accepted it with a sort of eager fatalism. I must say that to me it appeared about the most dangerous thing in every way he had come upon so far.

“They had come together unavoidably, like two ships becalmed near each other, and lay rubbing sides at last. I suppose Kurtz wanted an audience, because on a certain occasion, when encamped in the forest, they had talked all night, or more probably Kurtz had talked. ‘We talked of everything,’ he said, quite transported at the recollection. ‘I forgot there was such a thing as sleep. The night did not seem to last an hour. Everything! Everything!... Of love, too.’ ‘Ah, he talked to you of love!’ I said, much amused. ‘It isn’t what

you think,’ he cried, almost passionately. ‘It was in general. He made me see things—things.’

“He threw his arms up. We were on deck at the time, and the headman of my wood-cutters, lounging near by, turned upon him his heavy and glittering eyes. I looked around, and I don’t know why, but I assure you that never, never before, did this land, this river, this jungle, the very arch of this blazing sky, appear to me so hopeless and so dark, so impenetrable to human thought, so pitiless to human weakness. ‘And, ever since, you have been with him, of course?’ I said.

“On the contrary. It appears their intercourse had been very much broken by various causes. He had, as he informed me proudly, managed to nurse Kurtz through two illnesses (he alluded to it as you would to some risky feat), but as a rule Kurtz wandered alone, far in the depths of the forest. ‘Very often coming to this station, I had to wait days and days before he would turn up,’ he said. ‘Ah, it was worth waiting for!—sometimes.’ ‘What was he doing? exploring or what?’ I asked. ‘Oh, yes, of course’; he had discovered lots of villages, a lake, too –he did not know exactly in what direction; it was dangerous to inquire too much– but mostly his expeditions had been for ivory. ‘But he had no goods to trade with by that time,’ I objected. ‘There’s a good lot of cartridges left even yet,’ he answered, looking away. ‘To speak plainly, he raided the country,’ I said. He nodded. ‘Not alone, surely!’ He muttered something about the villages round that lake. ‘Kurtz got the tribe to follow him, did he?’ I suggested. He fidgeted a little. ‘They adored him,’ he said. The tone of these words was so extraordinary that I looked at him searchingly. It was curious to see his mingled eagerness and reluctance to speak of Kurtz. The man filled his life, occupied his thoughts, swayed his emotions. ‘What can you expect?’ he burst out; ‘he came to them with thunder and lightning, you know –and they had never seen anything like it– and very terrible. He could be very terrible. You can’t judge Mr. Kurtz as you would an ordinary man. No, no, no! Now –just to give you an idea– I don’t mind telling you, he wanted to shoot me, too, one day –but I don’t judge him.’ ‘Shoot you!’ I cried ‘What for?’ ‘Well, I had a small lot of ivory the chief of that village near my house gave me. You see I used to shoot game for them. Well, he wanted it, and wouldn’t hear reason. He declared he would shoot me unless I gave him the ivory and then cleared out of the country, because he could do so, and had a fancy for

it, and there was nothing on earth to prevent him killing whom he jolly well pleased. And it was true, too. I gave him the ivory. What did I care! But I didn’t clear out. No, no. I couldn’t leave him. I had to be careful, of course, till we got friendly again for a time. He had his second illness then. Afterwards I had to keep out of the way; but I didn’t mind. He was living for the most part in those villages on the lake. When he came down to the river, sometimes he would take to me, and sometimes it was better for me to be careful. This man suffered too much. He hated all this, and somehow he couldn’t get away. When I had a chance I begged him to try and leave while there was time; I offered to go back with him. And he would say yes, and then he would remain; go off on another ivory hunt; disappear for weeks; forget himself amongst these people –forget himself– you know.’ ‘Why! he’s mad,’ I said. He protested indignantly. Mr. Kurtz couldn’t be mad. If I had heard him talk, only two days ago, I wouldn’t dare hint at such a thing... I had taken up my binoculars while we talked, and was looking at the shore, sweeping the limit of the forest at each side and at the back of the house. The consciousness of there being people in that bush, so silent, so quiet –as silent and quiet as the ruined house on the hill– made me uneasy. There was no sign on the face of nature of this amazing tale that was not so much told as suggested to me in desolate exclamations, completed by shrugs, in interrupted phrases, in hints ending in deep sighs. The woods were unmoved, like a mask –heavy, like the closed door of a prison– they looked with their air of hidden knowledge, of patient expectation, of unapproachable silence. The Russian was explaining to me that it was only lately that Mr. Kurtz had come down to the river, bringing along with him all the fighting men of that lake tribe. He had been absent for several months –getting himself adored, I suppose– and had come down unexpectedly, with the intention to all appearance of making a raid either across the river or down stream. Evidently the appetite for more ivory had got the better of the –what shall I say?– less material aspirations. However he had got much worse suddenly. ‘I heard he was lying helpless, and so I came up –took my chance,’ said the Russian. ‘Oh, he is bad, very bad.’ I directed my glass to the house. There were no signs of life, but there was the ruined roof, the long mud wall peeping above the grass, with three little square window-holes, no two of the same size; all this brought within reach of my hand, as it were. And then I made a brusque movement, and one of the remaining posts of that vanished fence leaped up in the field of my

glass. You remember I told you I had been struck at the distance by certain attempts at ornamentation, rather remarkable in the ruinous aspect of the place. Now I had suddenly a nearer view, and its first result was to make me throw my head back as if before a blow. Then I went carefully from post to post with my glass, and I saw my mistake. These round knobs were not ornamental but symbolic; they were expressive and puzzling, striking and disturbing—food for thought and also for vultures if there had been any looking down from the sky; but at all events for such ants as were industrious enough to ascend the pole. They would have been even more impressive, those heads on the stakes, if their faces had not been turned to the house. Only one, the first I had made out, was facing my way. I was not so shocked as you may think. The start back I had given was really nothing but a movement of surprise. I had expected to see a knob of wood there, you know. I returned deliberately to the first I had seen –and there it was, black, dried, sunken, with closed eyelids– a head that seemed to sleep at the top of that pole, and, with the shrunken dry lips showing a narrow white line of the teeth, was smiling, too, smiling continuously at some endless and jocose dream of that eternal slumber.

“I am not disclosing any trade secrets. In fact, the manager said afterwards that Mr. Kurtz’s methods had ruined the district. I have no opinion on that point, but I want you clearly to understand that there was nothing exactly profitable in these heads being there. They only showed that Mr. Kurtz lacked restraint in the gratification of his various lusts, that there was something wanting in him—some small matter which, when the pressing need arose, could not be found under his magnificent eloquence. Whether he knew of this deficiency himself I can’t say. I think the knowledge came to him at last—only at the very last. But the wilderness had found him out early, and had taken on him a terrible vengeance for the fantastic invasion. I think it had whispered to him things about himself which he did not know, things of which he had no conception till he took counsel with this great solitude—and the whisper had proved irresistibly fascinating. It echoed loudly within him because he was hollow at the core... I put down the glass, and the head that had appeared near enough to be spoken to seemed at once to have leaped away from me into inaccessible distance.

“The admirer of Mr. Kurtz was a bit crestfallen. In a hurried, indistinct voice he began to assure me he had not dared to take these –say, symbols– down. He was not afraid of the natives; they would not stir till Mr. Kurtz gave the word. His ascendancy was extraordinary. The camps of these people surrounded the place, and the chiefs came every day to see him. They would crawl—‘I don’t want to know anything of the ceremonies used when approaching Mr. Kurtz,’ I shouted. Curious, this feeling that came over me that such details would be more intolerable than those heads drying on the stakes under Mr. Kurtz’s windows. After all, that was only a savage sight, while I seemed at one bound to have been transported into some lightless region of subtle horrors, where pure, uncomplicated savagery was a positive relief, being something that had a right to exist –obviously– in the sunshine. The young man looked at me with surprise. I suppose it did not occur to him that Mr. Kurtz was no idol of mine. He forgot I hadn’t heard any of these splendid monologues on, what was it? on love, justice, conduct of life –or what not. If it had come to crawling before Mr. Kurtz, he crawled as much as the veriest savage of them all. I had no idea of the conditions, he said: these heads were the heads of rebels. I shocked him excessively by laughing. Rebels! What would be the next definition I was to hear? There had been enemies, criminals, workers –and these were rebels. Those rebellious heads looked very subdued to me on their sticks. ‘You don’t know how such a life tries a man like Kurtz,’ cried Kurtz’s last disciple. ‘Well, and you?’ I said. ‘I! I! I am a simple man. I have no great thoughts. I want nothing from anybody. How can you compare me to...?’ His feelings were too much for speech, and suddenly he broke down. ‘I don’t understand,’ he groaned. ‘I’ve been doing my best to keep him alive, and that’s enough. I had no hand in all this. I have no abilities. There hasn’t been a drop of medicine or a mouthful of invalid food for months here. He was shamefully abandoned. A man like this, with such ideas. Shamefully! Shamefully! I—I— haven’t slept for the last ten nights—’

“His voice lost itself in the calm of the evening. The long shadows of the forest had slipped downhill while we talked, had gone far beyond the ruined hovel, beyond the symbolic row of stakes. All this was in the gloom, while we down there were yet in the sunshine, and the stretch of the river abreast of the clearing glittered in a still and dazzling splendour, with a murky and

overshadowed bend above and below. Not a living soul was seen on the shore. The bushes did not rustle.

“Suddenly round the corner of the house a group of men appeared, as though they had come up from the ground. They waded waist-deep in the grass, in a compact body, bearing an improvised stretcher in their midst. Instantly, in the emptiness of the landscape, a cry arose whose shrillness pierced the still air like a sharp arrow flying straight to the very heart of the land; and, as if by enchantment, streams of human beings –of naked human beings– with spears in their hands, with bows, with shields, with wild glances and savage movements, were poured into the clearing by the dark-faced and pensive forest. The bushes shook, the grass swayed for a time, and then everything stood still in attentive immobility.

“‘Now, if he does not say the right thing to them we are all done for,’ said the Russian at my elbow. The knot of men with the stretcher had stopped, too, halfway to the steamer, as if petrified. I saw the man on the stretcher sit up, lank and with an uplifted arm, above the shoulders of the bearers. ‘Let us hope that the man who can talk so well of love in general will find some particular reason to spare us this time,’ I said. I resented bitterly the absurd danger of our situation, as if to be at the mercy of that atrocious phantom had been a dishonouring necessity. I could not hear a sound, but through my glasses I saw the thin arm extended commandingly, the lower jaw moving, the eyes of that apparition shining darkly far in its bony head that nodded with grotesque jerks. Kurtz... Kurtz... that means short in German—don’t it? Well, the name was as true as everything else in his life—and death. He looked at least seven feet long. His covering had fallen off, and his body emerged from it pitiful and appalling as from a winding-sheet. I could see the cage of his ribs all astir, the bones of his arm waving. It was as though an animated image of death carved out of old ivory had been shaking its hand with menaces at a motionless crowd of men made of dark and glittering bronze. I saw him open his mouth wide—it gave him a weirdly voracious aspect, as though he had wanted to swallow all the air, all the earth, all the men before him. A deep voice reached me faintly. He must have been shouting. He fell back suddenly. The stretcher shook as the bearers staggered forward again, and almost at the same time I noticed that the crowd of savages was vanishing without any perceptible movement of

retreat, as if the forest that had ejected these beings so suddenly had drawn them in again as the breath is drawn in a long aspiration.

“Some of the pilgrims behind the stretcher carried his arms –two shot-guns, a heavy rifle, and a light revolver-carbine– the thunderbolts of that pitiful Jupiter. The manager bent over him murmuring as he walked beside his head. They laid him down in one of the little cabins –just a room for a bed place and a camp-stool or two, you know. We had brought his belated correspondence, and a lot of torn envelopes and open letters littered his bed. His hand roamed feebly amongst these papers. I was struck by the fire of his eyes and the composed languor of his expression. It was not so much the exhaustion of disease. He did not seem in pain. This shadow looked satiated and calm, as though for the moment it had had its fill of all the emotions.

“He rustled one of the letters, and looking straight in my face said, ‘I am glad.’ Somebody had been writing to him about me. These special recommendations were turning up again. The volume of tone he emitted without effort, almost without the trouble of moving his lips, amazed me. A voice! a voice! It was grave, profound, vibrating, while the man did not seem capable of a whisper. However, he had enough strength in him –factitious no doubt– to very nearly make an end of us, as you shall hear directly.

“The manager appeared silently in the doorway; I stepped out at once and he drew the curtain after me. The Russian, eyed curiously by the pilgrims, was staring at the shore. I followed the direction of his glance.

“Dark human shapes could be made out in the distance, flitting indistinctly against the gloomy border of the forest, and near the river two bronze figures, leaning on tall spears, stood in the sunlight under fantastic head-dresses of spotted skins, warlike and still in statuesque repose. And from right to left along the lighted shore moved a wild and gorgeous apparition of a woman.

“She walked with measured steps, draped in striped and fringed cloths, treading the earth proudly, with a slight jingle and flash of barbarous ornaments. She carried her head high; her hair was done in the shape of a helmet; she had brass leggings to the knee, brass wire gauntlets to the elbow, a crimson spot on her tawny cheek, innumerable necklaces of glass

beads on her neck; bizarre things, charms, gifts of witch-men, that hung about her, glittered and trembled at every step. She must have had the value of several elephant tusks upon her. She was savage and superb, wild-eyed and magnificent; there was something ominous and stately in her deliberate progress. And in the hush that had fallen suddenly upon the whole sorrowful land, the immense wilderness, the colossal body of the fecund and mysterious life seemed to look at her, pensive, as though it had been looking at the image of its own tenebrous and passionate soul.

"She came abreast of the steamer, stood still, and faced us. Her long shadow fell to the water's edge. Her face had a tragic and fierce aspect of wild sorrow and of dumb pain mingled with the fear of some struggling, half-shaped resolve. She stood looking at us without a stir, and like the wilderness itself, with an air of brooding over an inscrutable purpose. A whole minute passed, and then she made a step forward. There was a low jingle, a glint of yellow metal, a sway of fringed draperies, and she stopped as if her heart had failed her. The young fellow by my side growled. The pilgrims murmured at my back. She looked at us all as if her life had depended upon the unswerving steadiness of her glance. Suddenly she opened her bared arms and threw them up rigid above her head, as though in an uncontrollable desire to touch the sky, and at the same time the swift shadows darted out on the earth, swept around on the river, gathering the steamer into a shadowy embrace. A formidable silence hung over the scene.

"She turned away slowly, walked on, following the bank, and passed into the bushes to the left. Once only her eyes gleamed back at us in the dusk of the thickets before she disappeared.

"'If she had offered to come aboard I really think I would have tried to shoot her,' said the man of patches, nervously. 'I have been risking my life every day for the last fortnight to keep her out of the house. She got in one day and kicked up a row about those miserable rags I picked up in the storeroom to mend my clothes with. I wasn't decent. At least it must have been that, for she talked like a fury to Kurtz for an hour, pointing at me now and then. I don't understand the dialect of this tribe. Luckily for me, I fancy Kurtz felt too ill that day to care, or there would have been mischief. I don't understand—No—it's too much for me. Ah, well, it's all over now.'

“At this moment I heard Kurtz’s deep voice behind the curtain: ‘Save *me!* —save the ivory, you mean. Don’t tell me. Save *me!* Why, I’ve had to save you. You are interrupting my plans now. Sick! Sick! Not so sick as you would like to believe. Never mind. I’ll carry my ideas out yet –I will return. I’ll show you what can be done. You with your little peddling notions—you are interfering with me. I will return. I—’

“The manager came out. He did me the honour to take me under the arm and lead me aside. ‘He is very low, very low,’ he said. He considered it necessary to sigh, but neglected to be consistently sorrowful. ‘We have done all we could for him—haven’t we? But there is no disguising the fact, Mr. Kurtz has done more harm than good to the Company. He did not see the time was not ripe for vigorous action. Cautiously, cautiously—that’s my principle. We must be cautious yet. The district is closed to us for a time. Deplorable! Upon the whole, the trade will suffer. I don’t deny there is a remarkable quantity of ivory—mostly fossil. We must save it, at all events – but look how precarious the position is– and why? Because the method is unsound.’ ‘Do you,’ said I, looking at the shore, ‘call it “unsound method?”’ ‘Without doubt,’ he exclaimed hotly. ‘Don’t you?...’

‘No method at all,’ I murmured after a while. ‘Exactly,’ he exulted. ‘I anticipated this. Shows a complete want of judgment. It is my duty to point it out in the proper quarter.’ ‘Oh,’ said I, ‘that fellow –what’s his name?– the brickmaker, will make a readable report for you.’ He appeared confounded for a moment. It seemed to me I had never breathed an atmosphere so vile, and I turned mentally to Kurtz for relief —positively for relief. ‘Nevertheless I think Mr. Kurtz is a remarkable man,’ I said with emphasis. He started, dropped on me a heavy glance, said very quietly, ‘he was,’ and turned his back on me. My hour of favour was over; I found myself lumped along with Kurtz as a partisan of methods for which the time was not ripe: I was unsound! Ah! but it was something to have at least a choice of nightmares.

“I had turned to the wilderness really, not to Mr. Kurtz, who, I was ready to admit, was as good as buried. And for a moment it seemed to me as if I also were buried in a vast grave full of unspeakable secrets. I felt an intolerable weight oppressing my breast, the smell of the damp earth, the unseen presence of victorious corruption, the darkness of an impenetrable

night... The Russian tapped me on the shoulder. I heard him mumbling and stammering something about ‘brother seaman –couldn’t conceal– knowledge of matters that would affect Mr. Kurtz’s reputation.’ I waited. For him evidently Mr. Kurtz was not in his grave; I suspect that for him Mr. Kurtz was one of the immortals. ‘Well!’ said I at last, ‘speak out. As it happens, I am Mr. Kurtz’s friend—in a way.’

“He stated with a good deal of formality that had we not been ‘of the same profession,’ he would have kept the matter to himself without regard to consequences. (He suspected there was an active ill-will towards him on the part of these white men) ‘You are right,’ I said, remembering a certain conversation I had overheard. ‘The manager thinks you ought to be hanged.’ He showed a concern at this intelligence which amused me at first. ‘I had better get out of the way quietly,’ he said earnestly. ‘I can do no more for Kurtz now, and they would soon find some excuse. What’s to stop them? There’s a military post three hundred miles from here.’ ‘Well, upon my word,’ said I, ‘perhaps you had better go if you have any friends amongst the savages near by.’ ‘Plenty,’ he said. ‘They are simple people — and I want nothing, you know.’ He stood biting his lip, then: ‘I don’t want any harm to happen to these whites here, but of course I was thinking of Mr. Kurtz’s reputation—but you are a brother seaman and—’ ‘All right,’ said I, after a time. ‘Mr. Kurtz’s reputation is safe with me.’ I did not know how truly I spoke.

“He informed me, lowering his voice, that it was Kurtz who had ordered the attack to be made on the steamer. ‘He hated sometimes the idea of being taken away—and then again... But I don’t understand these matters. I am a simple man. He thought it would scare you away—that you would give it up, thinking him dead. I could not stop him. Oh, I had an awful time of it this last month.’ ‘Very well,’ I said. ‘He is all right now.’ ‘Ye-e-es,’ he muttered, not very convinced apparently. ‘Thanks,’ said I; ‘I shall keep my eyes open.’ ‘But quiet-eh?’ he urged anxiously. ‘It would be awful for his reputation if anybody here—’ I promised a complete discretion with great gravity. ‘I have a canoe and three black fellows waiting not very far. I am off. Could you give me a few Martini-Henry cartridges?’ I could, and did, with proper secrecy. He helped himself, with a wink at me, to a handful of my tobacco. ‘Between sailors –you know– good English tobacco.’ At the door of the pilot-house he turned round, ‘I say, haven’t you a pair of shoes

you could spare?' He raised one leg. 'Look.' The soles were tied with knotted strings sandalwise under his bare feet. I rooted out an old pair, at which he looked with admiration before tucking it under his left arm. One of his pockets (bright red) was bulging with cartridges, from the other (dark blue) peeped 'Towson's Inquiry,' etc., etc. He seemed to think himself excellently well equipped for a renewed encounter with the wilderness. 'Ah! I'll never, never meet such a man again. You ought to have heard him recite poetry—his own, too, it was, he told me. Poetry!' He rolled his eyes at the recollection of these delights. 'Oh, he enlarged my mind!' 'Good-bye,' said I. He shook hands and vanished in the night. Sometimes I ask myself whether I had ever really seen him—whether it was possible to meet such a phenomenon!...

"When I woke up shortly after midnight his warning came to my mind with its hint of danger that seemed, in the starred darkness, real enough to make me get up for the purpose of having a look round. On the hill a big fire burned, illuminating fitfully a crooked corner of the station-house. One of the agents with a picket of a few of our blacks, armed for the purpose, was keeping guard over the ivory; but deep within the forest, red gleams that wavered, that seemed to sink and rise from the ground amongst confused columnar shapes of intense blackness, showed the exact position of the camp where Mr. Kurtz's adorers were keeping their uneasy vigil. The monotonous beating of a big drum filled the air with muffled shocks and a lingering vibration. A steady droning sound of many men chanting each to himself some weird incantation came out from the black, flat wall of the woods as the humming of bees comes out of a hive, and had a strange narcotic effect upon my half-awake senses. I believe I dozed off leaning over the rail, till an abrupt burst of yells, an overwhelming outbreak of a pent-up and mysterious frenzy, woke me up in a bewildered wonder. It was cut short all at once, and the low droning went on with an effect of audible and soothing silence. I glanced casually into the little cabin. A light was burning within, but Mr. Kurtz was not there.

"I think I would have raised an outcry if I had believed my eyes. But I didn't believe them at first—the thing seemed so impossible. The fact is I was completely unnerved by a sheer blank fright, pure abstract terror, unconnected with any distinct shape of physical danger. What made this emotion so overpowering was –how shall I define it?– the moral shock I

received, as if something altogether monstrous, intolerable to thought and odious to the soul, had been thrust upon me unexpectedly. This lasted of course the merest fraction of a second, and then the usual sense of commonplace, deadly danger, the possibility of a sudden onslaught and massacre, or something of the kind, which I saw impending, was positively welcome and composing. It pacified me, in fact, so much that I did not raise an alarm.

“There was an agent buttoned up inside an ulster and sleeping on a chair on deck within three feet of me. The yells had not awakened him; he snored very slightly; I left him to his slumbers and leaped ashore. I did not betray Mr. Kurtz –it was ordered I should never betray him– it was written I should be loyal to the nightmare of my choice. I was anxious to deal with this shadow by myself alone—and to this day I don’t know why I was so jealous of sharing with any one the peculiar blackness of that experience.

“As soon as I got on the bank I saw a trail –a broad trail through the grass. I remember the exultation with which I said to myself, ‘He can’t walk –he is crawling on all-fours– I’ve got him.’ The grass was wet with dew. I strode rapidly with clenched fists. I fancy I had some vague notion of falling upon him and giving him a drubbing. I don’t know. I had some imbecile thoughts. The knitting old woman with the cat obtruded herself upon my memory as a most improper person to be sitting at the other end of such an affair. I saw a row of pilgrims squirting lead in the air out of Winchesters held to the hip. I thought I would never get back to the steamer, and imagined myself living alone and unarmed in the woods to an advanced age. Such silly things — you know. And I remember I confounded the beat of the drum with the beating of my heart, and was pleased at its calm regularity.

“I kept to the track though—then stopped to listen. The night was very clear; a dark blue space, sparkling with dew and starlight, in which black things stood very still. I thought I could see a kind of motion ahead of me. I was strangely cocksure of everything that night. I actually left the track and ran in a wide semicircle (I verily believe chuckling to myself) so as to get in front of that stir, of that motion I had seen—if indeed I had seen anything. I was circumventing Kurtz as though it had been a boyish game.

“I came upon him, and, if he had not heard me coming, I would have fallen over him, too, but he got up in time. He rose, unsteady, long, pale,

indistinct, like a vapour exhaled by the earth, and swayed slightly, misty and silent before me; while at my back the fires loomed between the trees, and the murmur of many voices issued from the forest. I had cut him off cleverly; but when actually confronting him I seemed to come to my senses, I saw the danger in its right proportion. It was by no means over yet. Suppose he began to shout? Though he could hardly stand, there was still plenty of vigour in his voice. ‘Go away –hide yourself,’ he said, in that profound tone. It was very awful. I glanced back. We were within thirty yards from the nearest fire. A black figure stood up, strode on long black legs, waving long black arms, across the glow. It had horns –antelope horns, I think– on its head. Some sorcerer, some witch-man, no doubt: it looked fiendlike enough. ‘Do you know what you are doing?’ I whispered. ‘Perfectly,’ he answered, raising his voice for that single word: it sounded to me far off and yet loud, like a hail through a speaking-trumpet. ‘If he makes a row we are lost,’ I thought to myself. This clearly was not a case for fisticuffs, even apart from the very natural aversion I had to beat that Shadow—this wandering and tormented thing. ‘You will be lost,’ I said, ‘utterly lost.’ One gets sometimes such a flash of inspiration, you know. I did say the right thing, though indeed he could not have been more irretrievably lost than he was at this very moment, when the foundations of our intimacy were being laid—to endure—to endure—even to the end—even beyond.

“‘I had immense plans,’ he muttered irresolutely. ‘Yes,’ said I; ‘but if you try to shout I’ll smash your head with...’ There was not a stick or a stone near. ‘I will throttle you for good,’ I corrected myself. ‘I was on the threshold of great things,’ he pleaded, in a voice of longing, with a wistfulness of tone that made my blood run cold. ‘And now for this stupid scoundrel...’ ‘Your success in Europe is assured in any case,’ I affirmed steadily. I did not want to have the throttling of him, you understand—and indeed it would have been very little use for any practical purpose. I tried to break the spell –the heavy, mute spell of the wilderness– that seemed to draw him to its pitiless breast by the awakening of forgotten and brutal instincts, by the memory of gratified and monstrous passions. This alone, I was convinced, had driven him out to the edge of the forest, to the bush, towards the gleam of fires, the throb of drums, the drone of weird incantations; this alone had beguiled his unlawful soul beyond the bounds

of permitted aspirations. And, don't you see, the terror of the position was not in being knocked on the head –though I had a very lively sense of that danger, too– but in this, that I had to deal with a being to whom I could not appeal in the name of anything high or low. I had, even like the niggers, to invoke him –himself– his own exalted and incredible degradation. There was nothing either above or below him, and I knew it. He had kicked himself loose of the earth. Confound the man! he had kicked the very earth to pieces. He was alone, and I before him did not know whether I stood on the ground or floated in the air. I've been telling you what we said –repeating the phrases we pronounced– but what's the good? They were common everyday words—the familiar, vague sounds exchanged on every waking day of life. But what of that? They had behind them, to my mind, the terrific suggestiveness of words heard in dreams, of phrases spoken in nightmares. Soul! If anybody ever struggled with a soul, I am the man. And I wasn't arguing with a lunatic either. Believe me or not, his intelligence was perfectly clear –concentrated, it is true, upon himself with horrible intensity, yet clear; and therein was my only chance– barring, of course, the killing him there and then, which wasn't so good, on account of unavoidable noise. But his soul was mad. Being alone in the wilderness, it had looked within itself, and, by heavens! I tell you, it had gone mad. I had –for my sins, I suppose– to go through the ordeal of looking into it myself. No eloquence could have been so withering to one's belief in mankind as his final burst of sincerity. He struggled with himself, too. I saw it—I heard it. I saw the inconceivable mystery of a soul that knew no restraint, no faith, and no fear, yet struggling blindly with itself. I kept my head pretty well; but when I had him at last stretched on the couch, I wiped my forehead, while my legs shook under me as though I had carried half a ton on my back down that hill. And yet I had only supported him, his bony arm clasped round my neck—and he was not much heavier than a child.

"When next day we left at noon, the crowd, of whose presence behind the curtain of trees I had been acutely conscious all the time, flowed out of the woods again, filled the clearing, covered the slope with a mass of naked, breathing, quivering, bronze bodies. I steamed up a bit, then swung down stream, and two thousand eyes followed the evolutions of the splashing, thumping, fierce river-demon beating the water with its terrible tail and breathing black smoke into the air. In front of the first rank, along the river,

three men, plastered with bright red earth from head to foot, strutted to and fro restlessly. When we came abreast again, they faced the river, stamped their feet, nodded their horned heads, swayed their scarlet bodies; they shook towards the fierce river-demon a bunch of black feathers, a mangy skin with a pendent tail—something that looked a dried gourd; they shouted periodically together strings of amazing words that resembled no sounds of human language; and the deep murmurs of the crowd, interrupted suddenly, were like the responses of some satanic litany.

“We had carried Kurtz into the pilot-house: there was more air there. Lying on the couch, he stared through the open shutter. There was an eddy in the mass of human bodies, and the woman with helmeted head and tawny cheeks rushed out to the very brink of the stream. She put out her hands, shouted something, and all that wild mob took up the shout in a roaring chorus of articulated, rapid, breathless utterance.

“‘Do you understand this?’ I asked.

“He kept on looking out past me with fiery, longing eyes, with a mingled expression of wistfulness and hate. He made no answer, but I saw a smile, a smile of indefinable meaning, appear on his colourless lips that a moment after twitched convulsively. ‘Do I not?’ he said slowly, gasping, as if the words had been torn out of him by a supernatural power.

“I pulled the string of the whistle, and I did this because I saw the pilgrims on deck getting out their rifles with an air of anticipating a jolly lark. At the sudden screech there was a movement of abject terror through that wedged mass of bodies. ‘Don’t! don’t you frighten them away,’ cried some one on deck disconsolately. I pulled the string time after time. They broke and ran, they leaped, they crouched, they swerved, they dodged the flying terror of the sound. The three red chaps had fallen flat, face down on the shore, as though they had been shot dead. Only the barbarous and superb woman did not so much as flinch, and stretched tragically her bare arms after us over the sombre and glittering river.

“And then that imbecile crowd down on the deck started their little fun, and I could see nothing more for smoke.

“The brown current ran swiftly out of the heart of darkness, bearing us down towards the sea with twice the speed of our upward progress; and Kurtz’s life was running swiftly, too, ebbing, ebbing out of his heart into the sea of inexorable time. The manager was very placid, he had no vital anxieties now, he took us both in with a comprehensive and satisfied glance: the ‘affair’ had come off as well as could be wished. I saw the time approaching when I would be left alone of the party of ‘unsound method.’ The pilgrims looked upon me with disfavour. I was, so to speak, numbered with the dead. It is strange how I accepted this unforeseen partnership, this choice of nightmares forced upon me in the tenebrous land invaded by these mean and greedy phantoms.

“Kurtz discoursed. A voice! a voice! It rang deep to the very last. It survived his strength to hide in the magnificent folds of eloquence the barren darkness of his heart. Oh, he struggled! He struggled! The wastes of his weary brain were haunted by shadowy images now—images of wealth and fame revolving obsequiously round his unextinguishable gift of noble and lofty expression. My Intended, my station, my career, my ideas—these were the subjects for the occasional utterances of elevated sentiments. The shade of the original Kurtz frequented the bedside of the hollow sham, whose fate it was to be buried presently in the mould of primeval earth. But both the diabolic love and the unearthly hate of the mysteries it had penetrated fought for the possession of that soul satiated with primitive emotions, avid of lying fame, of sham distinction, of all the appearances of success and power.

“Sometimes he was contemptibly childish. He desired to have kings meet him at railway-stations on his return from some ghastly Nowhere, where he intended to accomplish great things. ‘You show them you have in you something that is really profitable, and then there will be no limits to the recognition of your ability,’ he would say. ‘Of course you must take care of the motives –right motives– always.’ The long reaches that were like one and the same reach, monotonous bends that were exactly alike, slipped past the steamer with their multitude of secular trees looking patiently after this grimy fragment of another world, the forerunner of change, of conquest, of trade, of massacres, of blessings. I looked ahead—piloting. ‘Close the shutter,’ said Kurtz suddenly one day; ‘I can’t bear to look at this.’ I did so.

There was a silence. ‘Oh, but I will wring your heart yet!’ he cried at the invisible wilderness.

“We broke down –as I had expected– and had to lie up for repairs at the head of an island. This delay was the first thing that shook Kurtz’s confidence. One morning he gave me a packet of papers and a photograph —the lot tied together with a shoe-string. ‘Keep this for me,’ he said. ‘This noxious fool’ (meaning the manager) ‘is capable of prying into my boxes when I am not looking.’ In the afternoon I saw him. He was lying on his back with closed eyes, and I withdrew quietly, but I heard him mutter, ‘Live rightly, die, die...’ I listened. There was nothing more. Was he rehearsing some speech in his sleep, or was it a fragment of a phrase from some newspaper article? He had been writing for the papers and meant to do so again, ‘for the furthering of my ideas. It’s a duty.’

“His was an impenetrable darkness. I looked at him as you peer down at a man who is lying at the bottom of a precipice where the sun never shines. But I had not much time to give him, because I was helping the engine-driver to take to pieces the leaky cylinders, to straighten a bent connecting-rod, and in other such matters. I lived in an infernal mess of rust, filings, nuts, bolts, spanners, hammers, ratchet-drills—things I abominate, because I don’t get on with them. I tended the little forge we fortunately had aboard; I toiled wearily in a wretched scrap-heap—unless I had the shakes too bad to stand.

“One evening coming in with a candle I was startled to hear him say a little tremulously, ‘I am lying here in the dark waiting for death.’ The light was within a foot of his eyes. I forced myself to murmur, ‘Oh, nonsense!’ and stood over him as if transfixed.

“Anything approaching the change that came over his features I have never seen before, and hope never to see again. Oh, I wasn’t touched. I was fascinated. It was as though a veil had been rent. I saw on that ivory face the expression of sombre pride, of ruthless power, of craven terror—of an intense and hopeless despair. Did he live his life again in every detail of desire, temptation, and surrender during that supreme moment of complete knowledge? He cried in a whisper at some image, at some vision —he cried out twice, a cry that was no more than a breath:

“‘The horror! The horror!’

“I blew the candle out and left the cabin. The pilgrims were dining in the mess-room, and I took my place opposite the manager, who lifted his eyes to give me a questioning glance, which I successfully ignored. He leaned back, serene, with that peculiar smile of his sealing the unexpressed depths of his meanness. A continuous shower of small flies streamed upon the lamp, upon the cloth, upon our hands and faces. Suddenly the manager’s boy put his insolent black head in the doorway, and said in a tone of scathing contempt: “‘Mistah Kurtz—he dead.’

“All the pilgrims rushed out to see. I remained, and went on with my dinner. I believe I was considered brutally callous. However, I did not eat much. There was a lamp in there –light, don’t you know– and outside it was so beastly, beastly dark. I went no more near the remarkable man who had pronounced a judgment upon the adventures of his soul on this earth. The voice was gone. What else had been there? But I am of course aware that next day the pilgrims buried something in a muddy hole.

“And then they very nearly buried me.

“However, as you see, I did not go to join Kurtz there and then. I did not. I remained to dream the nightmare out to the end, and to show my loyalty to Kurtz once more. Destiny. My destiny! Droll thing life is –that mysterious arrangement of merciless logic for a futile purpose. The most you can hope from it is some knowledge of yourself –that comes too late– a crop of unextinguishable regrets. I have wrestled with death. It is the most unexciting contest you can imagine. It takes place in an impalpable greyness, with nothing underfoot, with nothing around, without spectators, without clamour, without glory, without the great desire of victory, without the great fear of defeat, in a sickly atmosphere of tepid scepticism, without much belief in your own right, and still less in that of your adversary. If such is the form of ultimate wisdom, then life is a greater riddle than some of us think it to be. I was within a hair’s breadth of the last opportunity for pronouncement, and I found with humiliation that probably I would have nothing to say. This is the reason why I affirm that Kurtz was a remarkable man. He had something to say. He said it. Since I had peeped over the edge myself, I understand better the meaning of his stare, that could not see the flame of the candle, but was wide enough to embrace the whole universe,

piercing enough to penetrate all the hearts that beat in the darkness. He had summed up—he had judged. ‘The horror!’ He was a remarkable man. After all, this was the expression of some sort of belief; it had candour, it had conviction, it had a vibrating note of revolt in its whisper, it had the appalling face of a glimpsed truth—the strange commingling of desire and hate. And it is not my own extremity I remember best –a vision of greyness without form filled with physical pain, and a careless contempt for the evanescence of all things– even of this pain itself. No! It is his extremity that I seem to have lived through. True, he had made that last stride, he had stepped over the edge, while I had been permitted to draw back my hesitating foot. And perhaps in this is the whole difference; perhaps all the wisdom, and all truth, and all sincerity, are just compressed into that inappreciable moment of time in which we step over the threshold of the invisible. Perhaps! I like to think my summing-up would not have been a word of careless contempt. Better his cry —much better. It was an affirmation, a moral victory paid for by innumerable defeats, by abominable terrors, by abominable satisfactions. But it was a victory! That is why I have remained loyal to Kurtz to the last, and even beyond, when a long time after I heard once more, not his own voice, but the echo of his magnificent eloquence thrown to me from a soul as translucently pure as a cliff of crystal.

“No, they did not bury me, though there is a period of time which I remember mistily, with a shuddering wonder, like a passage through some inconceivable world that had no hope in it and no desire. I found myself back in the sepulchral city resenting the sight of people hurrying through the streets to filch a little money from each other, to devour their infamous cookery, to gulp their unwholesome beer, to dream their insignificant and silly dreams. They trespassed upon my thoughts. They were intruders whose knowledge of life was to me an irritating pretence, because I felt so sure they could not possibly know the things I knew. Their bearing, which was simply the bearing of commonplace individuals going about their business in the assurance of perfect safety, was offensive to me like the outrageous flauntings of folly in the face of a danger it is unable to comprehend. I had no particular desire to enlighten them, but I had some difficulty in restraining myself from laughing in their faces so full of stupid importance. I daresay I was not very well at that time. I tottered about the

streets –there were various affairs to settle– grinning bitterly at perfectly respectable persons. I admit my behaviour was inexcusable, but then my temperature was seldom normal in these days. My dear aunt's endeavours to 'nurse up my strength' seemed altogether beside the mark. It was not my strength that wanted nursing, it was my imagination that wanted soothing. I kept the bundle of papers given me by Kurtz, not knowing exactly what to do with it. His mother had died lately, watched over, as I was told, by his Intended. A clean-shaved man, with an official manner and wearing gold-rimmed spectacles, called on me one day and made inquiries, at first circuitous, afterwards suavely pressing, about what he was pleased to denominate certain 'documents.' I was not surprised, because I had had two rows with the manager on the subject out there. I had refused to give up the smallest scrap out of that package, and I took the same attitude with the spectacled man. He became darkly menacing at last, and with much heat argued that the Company had the right to every bit of information about its 'territories.' And said he, 'Mr. Kurtz's knowledge of unexplored regions must have been necessarily extensive and peculiar—owing to his great abilities and to the deplorable circumstances in which he had been placed: therefore...' I assured him Mr. Kurtz's knowledge, however extensive, did not bear upon the problems of commerce or administration. He invoked then the name of science. 'It would be an incalculable loss if,' etc., etc. I offered him the report on the 'Suppression of Savage Customs,' with the postscriptum torn off. He took it up eagerly, but ended by sniffing at it with an air of contempt. 'This is not what we had a right to expect,' he remarked. 'Expect nothing else,' I said. 'There are only private letters.' He withdrew upon some threat of legal proceedings, and I saw him no more; but another fellow, calling himself Kurtz's cousin, appeared two days later, and was anxious to hear all the details about his dear relative's last moments. Incidentally he gave me to understand that Kurtz had been essentially a great musician. 'There was the making of an immense success,' said the man, who was an organist, I believe, with lank grey hair flowing over a greasy coat-collar. I had no reason to doubt his statement; and to this day I am unable to say what was Kurtz's profession, whether he ever had any — which was the greatest of his talents. I had taken him for a painter who wrote for the papers, or else for a journalist who could paint –but even the cousin (who took snuff during the interview) could not tell me what he had been– exactly. He was a universal genius—on that point I agreed with the

old chap, who thereupon blew his nose noisily into a large cotton handkerchief and withdrew in senile agitation, bearing off some family letters and memoranda without importance. Ultimately a journalist anxious to know something of the fate of his ‘dear colleague’ turned up. This visitor informed me Kurtz’s proper sphere ought to have been politics ‘on the popular side.’ He had furry straight eyebrows, bristly hair cropped short, an eyeglass on a broad ribbon, and, becoming expansive, confessed his opinion that Kurtz really couldn’t write a bit, ‘but heavens! how that man could talk. He electrified large meetings. He had faith –don’t you see?– he had the faith. He could get himself to believe anything –anything. He would have been a splendid leader of an extreme party.’ ‘What party?’ I asked. ‘Any party,’ answered the other. ‘He was an—an— extremist.’ Did I not think so? I assented. Did I know, he asked, with a sudden flash of curiosity, ‘what it was that had induced him to go out there?’ ‘Yes,’ said I, and forthwith handed him the famous Report for publication, if he thought fit. He glanced through it hurriedly, mumbling all the time, judged ‘it would do,’ and took himself off with this plunder.

“Thus I was left at last with a slim packet of letters and the girl’s portrait. She struck me as beautiful—I mean she had a beautiful expression. I know that the sunlight can be made to lie, too, yet one felt that no manipulation of light and pose could have conveyed the delicate shade of truthfulness upon those features. She seemed ready to listen without mental reservation, without suspicion, without a thought for herself. I concluded I would go and give her back her portrait and those letters myself. Curiosity? Yes; and also some other feeling perhaps. All that had been Kurtz’s had passed out of my hands: his soul, his body, his station, his plans, his ivory, his career. There remained only his memory and his Intended –and I wanted to give that up, too, to the past, in a way– to surrender personally all that remained of him with me to that oblivion which is the last word of our common fate. I don’t defend myself. I had no clear perception of what it was I really wanted. Perhaps it was an impulse of unconscious loyalty, or the fulfilment of one of those ironic necessities that lurk in the facts of human existence. I don’t know. I can’t tell. But I went.

“I thought his memory was like the other memories of the dead that accumulate in every man’s life—a vague impress on the brain of shadows that had fallen on it in their swift and final passage; but before the high and

ponderous door, between the tall houses of a street as still and decorous as a well-kept alley in a cemetery, I had a vision of him on the stretcher, opening his mouth voraciously, as if to devour all the earth with all its mankind. He lived then before me; he lived as much as he had ever lived —a shadow insatiable of splendid appearances, of frightful realities; a shadow darker than the shadow of the night, and draped nobly in the folds of a gorgeous eloquence. The vision seemed to enter the house with me—the stretcher, the phantom-bearers, the wild crowd of obedient worshippers, the gloom of the forests, the glitter of the reach between the murky bends, the beat of the drum, regular and muffled like the beating of a heart—the heart of a conquering darkness. It was a moment of triumph for the wilderness, an invading and vengeful rush which, it seemed to me, I would have to keep back alone for the salvation of another soul. And the memory of what I had heard him say afar there, with the horned shapes stirring at my back, in the glow of fires, within the patient woods, those broken phrases came back to me, were heard again in their ominous and terrifying simplicity. I remembered his abject pleading, his abject threats, the colossal scale of his vile desires, the meanness, the torment, the tempestuous anguish of his soul. And later on I seemed to see his collected languid manner, when he said one day, ‘This lot of ivory now is really mine. The Company did not pay for it. I collected it myself at a very great personal risk. I am afraid they will try to claim it as theirs though. H’m. It is a difficult case. What do you think I ought to do —resist? Eh? I want no more than justice...’ He wanted no more than justice—no more than justice. I rang the bell before a mahogany door on the first floor, and while I waited he seemed to stare at me out of the glassy panel—stare with that wide and immense stare embracing, condemning, loathing all the universe. I seemed to hear the whispered cry, “The horror! The horror!”

“The dusk was falling. I had to wait in a lofty drawing-room with three long windows from floor to ceiling that were like three luminous and bedraped columns. The bent gilt legs and backs of the furniture shone in indistinct curves. The tall marble fireplace had a cold and monumental whiteness. A grand piano stood massively in a corner; with dark gleams on the flat surfaces like a sombre and polished sarcophagus. A high door opened –closed. I rose.

“She came forward, all in black, with a pale head, floating towards me in the dusk. She was in mourning. It was more than a year since his death, more than a year since the news came; she seemed as though she would remember and mourn forever. She took both my hands in hers and murmured, ‘I had heard you were coming.’ I noticed she was not very young—I mean not girlish. She had a mature capacity for fidelity, for belief, for suffering. The room seemed to have grown darker, as if all the sad light of the cloudy evening had taken refuge on her forehead. This fair hair, this pale visage, this pure brow, seemed surrounded by an ashy halo from which the dark eyes looked out at me. Their glance was guileless, profound, confident, and trustful. She carried her sorrowful head as though she were proud of that sorrow, as though she would say, ‘I... I alone know how to mourn for him as he deserves.’ But while we were still shaking hands, such a look of awful desolation came upon her face that I perceived she was one of those creatures that are not the playthings of Time. For her he had died only yesterday. And, by Jove! the impression was so powerful that for me, too, he seemed to have died only yesterday—nay, this very minute. I saw her and him in the same instant of time –his death and her sorrow– I saw her sorrow in the very moment of his death. Do you understand? I saw them together —I heard them together. She had said, with a deep catch of the breath, ‘I have survived’ while my strained ears seemed to hear distinctly, mingled with her tone of despairing regret, the summing up whisper of his eternal condemnation. I asked myself what I was doing there, with a sensation of panic in my heart as though I had blundered into a place of cruel and absurd mysteries not fit for a human being to behold. She motioned me to a chair. We sat down. I laid the packet gently on the little table, and she put her hand over it... ‘You knew him well,’ she murmured, after a moment of mourning silence.

“‘Intimacy grows quickly out there,’ I said. ‘I knew him as well as it is possible for one man to know another.’

“‘And you admired him,’ she said. ‘It was impossible to know him and not to admire him. Was it?’

“‘He was a remarkable man,’ I said, unsteadily. Then before the appealing fixity of her gaze, that seemed to watch for more words on my lips, I went on, ‘It was impossible not to...’

“‘Love him,’ she finished eagerly, silencing me into an appalled dumbness. ‘How true! how true! But when you think that no one knew him so well as I! I had all his noble confidence. I knew him best.’

“‘You knew him best,’ I repeated. And perhaps she did. But with every word spoken the room was growing darker, and only her forehead, smooth and white, remained illumined by the inextinguishable light of belief and love.

“‘You were his friend,’ she went on. ‘His friend,’ she repeated, a little louder. ‘You must have been, if he had given you this, and sent you to me. I feel I can speak to you—and oh! I must speak. I want you—you who have heard his last words—to know I have been worthy of him—It is not pride—Yes! I am proud to know I understood him better than any one on earth –he told me so himself. And since his mother died I have had no one—no one—to, to—’

“I listened. The darkness deepened. I was not even sure whether he had given me the right bundle. I rather suspect he wanted me to take care of another batch of his papers which, after his death, I saw the manager examining under the lamp. And the girl talked, easing her pain in the certitude of my sympathy; she talked as thirsty men drink. I had heard that her engagement with Kurtz had been disapproved by her people. He wasn’t rich enough or something. And indeed I don’t know whether he had not been a pauper all his life. He had given me some reason to infer that it was his impatience of comparative poverty that drove him out there.

“‘...Who was not his friend who had heard him speak once?’ she was saying. ‘He drew men towards him by what was best in them.’ She looked at me with intensity. ‘It is the gift of the great,’ she went on, and the sound of her low voice seemed to have the accompaniment of all the other sounds, full of mystery, desolation, and sorrow, I had ever heard –the ripple of the river, the soughing of the trees swayed by the wind, the murmurs of the crowds, the faint ring of incomprehensible words cried from afar, the whisper of a voice speaking from beyond the threshold of an eternal darkness. ‘But you have heard him! You know!’ she cried.

“‘Yes, I know,’ I said with something like despair in my heart, but bowing my head before the faith that was in her, before that great and saving

illusion that shone with an unearthly glow in the darkness, in the triumphant darkness from which I could not have defended her —from which I could not even defend myself.

“‘What a loss to me—to us!’ she corrected herself with beautiful generosity; then added in a murmur, ‘To the world.’ By the last gleams of twilight I could see the glitter of her eyes, full of tears—of tears that would not fall.

“‘I have been very happy—very fortunate—very proud,’ she went on. ‘Too fortunate. Too happy for a little while. And now I am unhappy for—for life.’

“She stood up; her fair hair seemed to catch all the remaining light in a glimmer of gold. I rose, too.

“‘And of all this,’ she went on mournfully, ‘of all his promise, and of all his greatness, of his generous mind, of his noble heart, nothing remains—nothing but a memory. You and I—’

“‘We shall always remember him,’ I said hastily.

“‘No!’ she cried. ‘It is impossible that all this should be lost—that such a life should be sacrificed to leave nothing—but sorrow. You know what vast plans he had. I knew of them, too –I could not perhaps understand– but others knew of them. Something must remain. His words, at least, have not died.’

“‘His words will remain,’ I said.

“‘And his example,’ she whispered to herself. ‘Men looked up to him—his goodness shone in every act. His example...’

“‘True,’ I said; ‘his example, too. Yes, his example. I forgot that.’

“But I do not. I cannot –I cannot believe– not yet. I cannot believe that I shall never see him again, that nobody will see him again, never, never, never.’

“She put out her arms as if after a retreating figure, stretching them back and with clasped pale hands across the fading and narrow sheen of the

window. Never see him! I saw him clearly enough then. I shall see this eloquent phantom as long as I live, and I shall see her, too, a tragic and familiar Shade, resembling in this gesture another one, tragic also, and bedecked with powerless charms, stretching bare brown arms over the glitter of the infernal stream, the stream of darkness. She said suddenly very low, ‘He died as he lived.’

“‘His end,’ said I, with dull anger stirring in me, ‘was in every way worthy of his life.’

“‘And I was not with him,’ she murmured. My anger subsided before a feeling of infinite pity.

“‘Everything that could be done...’ I mumbled.

“‘Ah, but I believed in him more than any one on earth –more than his own mother, more than– himself. He needed me! Me! I would have treasured every sigh, every word, every sign, every glance.’

“I felt like a chill grip on my chest. ‘Don’t,’ I said, in a muffled voice.

“‘Forgive me. I—I have mourned so long in silence—in silence—You were with him—to the last? I think of his loneliness. Nobody near to understand him as I would have understood. Perhaps no one to hear—’

“‘To the very end,’ I said, shakily. ‘I heard his very last words—’ I stopped in a fright.

“‘Repeat them,’ she murmured in a heart-broken tone. ‘I want—I want—something— something.—to—to live with.’

“I was on the point of crying at her, ‘Don’t you hear them?’ The dusk was repeating them in a persistent whisper all around us, in a whisper that seemed to swell menacingly like the first whisper of a rising wind. ‘The horror! The horror!’

“‘His last word—to live with,’ she insisted. ‘Don’t you understand I loved him –I loved him– I loved him!’

“I pulled myself together and spoke slowly.”

“‘The last word he pronounced was—your name.’”

“I heard a light sigh and then my heart stood still, stopped dead short by an exulting and terrible cry, by the cry of inconceivable triumph and of unspeakable pain. ‘I knew it—I was sure!—She knew. She was sure. I heard her weeping; she had hidden her face in her hands. It seemed to me that the house would collapse before I could escape, that the heavens would fall upon my head. But nothing happened. The heavens do not fall for such a trifle. Would they have fallen, I wonder, if I had rendered Kurtz that justice which was his due? Hadn’t he said he wanted only justice? But I couldn’t. I could not tell her. It would have been too dark—too dark altogether—”

Marlow ceased, and sat apart, indistinct and silent, in the pose of a meditating Buddha. Nobody moved for a time. “We have lost the first of the ebb,” said the Director suddenly. I raised my head. The offing was barred by a black bank of clouds, and the tranquil waterway leading to the uttermost ends of the earth flowed sombre under an overcast sky—seemed to lead into the heart of an immense darkness.

KARANLIĞIN YÜREĞİ ÜZERİNE...

İçinde nihai geçerliliği olan açıklamaların bulunmadığı bir dünyada, bir insanın davranış ve tutumu hakkında hüküm vereceksek, o nihai açıklanamaz olana hakkını vermek gerekir.

J.C.

Karanlığın Yüreği adlı kısa roman, Joseph Conrad'ın en ünlü romanıdır ve onun eserleri arasında merkezi bir yerde durur. Hayatının ortasında onu yoklayıp duran bir özlemin üstesinden gelme çabasıdır bu metin: Afrika'nın içlerine, kara kıtanın kalbine yolculuk özleminin. Conrad'ın biyografi yazarı Zdzislaw Najder bu yolculuğu, "onun hayatında derin ruhsal zedelenmelere yol açmış en travmatik yolculuğu" olarak tanımlar (1938). Bu geziden önce Conrad, kendi deyişiyle "vahşi bir hayvandan başka bir şey değildi." Ve yıllar sonra, ölümünden birkaç ay önce *Geography and Some Explorers* (Coğrafya ve Bazı Keşifler; 1924) adlı denemesinde 1890 yılının o Eylül akşamını, yolculuğunun son durağı olan Stanley Şelaleleri'ne ulaşmasını hatırlar.

Akıntının ortasındaki küçük bir adanın üstünde, zayıf, küçük bir ışık parlamaktadır ve Conrad kendi kendisine, "İşte tam da gençlik böbürlenişimin ışığı," der. Ama yolculuk bir tür cehenneme iniş gibi bir şeydir de; Dante'nin cehenneminin modern çeşitlemesi gibi bir şey vardır karşımızda. Heyecan ve merakın yanı sıra, başka nedenlerin de onu sürüklediği bu yolculuğun tarihsel fonunda Avrupa sömürgeciliğinin Orta Afrika'ya yönelik girişimlerini bulmak zor olmasa gerek.

Kongo-Çanağı'nın Keşfi

Henry Morton Stanley, keşfettiği Kongo-çanağını uzun süre İngiliz Tacına bağlamak için uğraştıktan sonra, 1879-1884 yılları arasında Belçika Kralı II. Leopold'un hizmetine girmiş ve bu dev hammadde bölgesini Belçika'ya bağlamaya çalışmıştır. Daha önce de, 1875'ten başlayarak buralarda keşif araştırmasına girişmiş olan Savorgnan de Brazza, Kongo'yu Fransız etki alanına sokmaya çalışmış, 1888'de Makoko antlaşmasının imzalanmasının ardından 1882'de bu antlaşma Fransız parlamentosunda onaylanınca, ülkenin sömürgeleşmesine giden yol da açılmıştı. 1884'te Berlin'de

toplanan Kongo konferansı sırasında haris, açgözlü kral II. Leopold, Avrupa'nın rekabet halindeki güçlerini birbirlerine karşı kışkırtıp "Kongo Serbest Devleti" üzerinde nüfuz sahibi olmayı başarır. Kral II. Leopold'un ticaret şirketi, Kongo'yu tam anlamıyla yağmalarken, bu sömürüyü uzun süre, boş laflara dayanan sömürgeci bir retorikle, insancıllığın ve uygarlığın dünyanın bu unutulmuş çanağına taşınması misyonu olarak göstermeyi başarmıştır: "Uygarlığı, henüz ulaşamadığı bu dünya parçasına armağan etmek, oradaki bütün halkları kendine tutsak etmiş olan karanlığı aydınlatmak için bu ilerleme çağına yakışır bir haçlı seferi düşünüyorum." Sömürgeciliğin ya da yerleşik bir deyişle sömürgeciliğin Avrupa merkezli özünün hiç değişmeyen retoriğidir bu; kralın daha 1876'da Brüksel'de gerçekleştirilen bir konferansta kendisini uygarlığın hizmetine verişinin de! Bu açıklamadan tam 14 yıl sonra, 1890'da, Conrad'ın Kongo'ya hareketinden çok kısa bir süre önce, Henry Morton Stanley, Kongo çanağının kâşiflerinden biri olma onuruyla Brüksel borsasında Kral için şunları söylüyordu: "Halkını bir çoban gibi yönetip yönlendiren, sürüsünü özenle koruyup gözeten bir hükümdarın bilgeliği ve iyilikseverliği."

İnsanlığın ilerlemesi ve uygarlaşması sürecinde hâlâ işlevsel olduğu ileri sürülen bir dinsel kurtarıcılık tezine dayalı, arka plandaki çıkarları saklamaya yönelik bu şişirilmiş retorik, Conrad romanının tarihsel fonunu oluşturur. Ne var ki Conrad 1890 yılında buradaki düzenbazlığın, uygarlık götürme iddiasının sömürgeleştirici pratiğinin boyutları hakkında henüz bir şey bilmemekteydi. Bir İngiliz gemisinde görev alarak Kongo'ya gitme girişimleri suya düşünce, Bordeaux'da imzaladığı üç yıllık bir sözleşme sonucunda gemiye adımını atarken, bütün amacı kâr sağlamak olan bir girişimin parçası olduğundan henüz habersiz olduğuna dair bizi inandırabilecek belgeler var. Polonya'daki yeğenine yazdığı ve Batı Afrika kıyı kenti Freetown'dan postaya verdiği bir mektupta, Kongo şelalelerine yapacağı bir araştırma ve inceleme gezisinden duyduğu heyecan ve mutluluktan söz edip durmaktadır. Gelgelelim yolculuk ilerledikçe Conrad nasıl bir işe bulaşmış olduğunu anlamakta gecikmez. Sert bir sömürgecilik eleştirisi yaptığı *İlerlemenin Bir Habercisi* adlı öyküsünün hemen ardından Aralık 1898 ile Şubat 1899 arasında, birkaç haftada kaleme aldığı *Karanlığın Yüreği*'nde, kendi yaşadıklarını çok daha geniş kapsamlı ele alırken, sömürgecilik eleştirisini bu yaşantının izlenimleriyle ustaca birleştirmesini bilecektir.

Gerçeklik ile Yüz Yüze

Dönelim Conrad'ın yolculuğuna: Bu yolculuk Bordeaux'dan başlayıp Batı Afrika kıyıları boyunca güneye doğru ilerlemiş, Kongo Nehri'nin deltası olan Matai'den karaya yönelip bugünkü Kinshasa'ya (Leopoldville) kadar gelmiş, oradan nehir gemisiyle, bugün Kisangani diye bilinen Stanley Şelaleleri'ne doğru, akıntının tersine, "karanlığın yüreğine" devam etmiştir.

Conrad, bugünkü Benin'in "köleler kıyısı" denilen Grand Popo kentinde bir Fransız savaş gemisinin, ormanın içine gizlenmiş bir yerliler köyünü nasıl ateşe verdiğine tanık olmuştu. Ama bu, daha sonra göreceklerinin yanında hiçbir şeydi. Conrad'ın Kongo macerasını elimizdeki yetersiz belgelere göre yeniden kurmaya devam edelim: Conrad, Matai'ye ulaştıktan sonra para ve kazanç hırsının, tutarsızlıkların, ikiyüzlülüklerin ve yerli halka karşı yapılan aşırı saygısızlıkların tanığı olur. Özellikle de su yolunu kullanmanın mümkün olmadığı araziye demiryolu döşenmesi sırasında insafsızlıkla, zorla çalıştırılan siyah işçilerden her gün en az beşinin ölümü, dönemin güvenilir kaynaklarına göre apaçık belgelenmektedir. Conrad, nehrin akış yönünün tersine, yaklaşık 360 kilometre içerideki Leopoldville istasyonuna kadar öldürücü iklim koşulları altında, her türlü engelle dolu bir arazide yaya gitmek zorunda kalır. Hastalıklar nedeniyle yolculuğa sık sık ara verince, öyküdeki anlatıcı, Marlow'un on beş günde aldığı bu yolu, gerçekte beş haftada bitirir. Conrad'ın kısa, görünüşte olaylara yönelik tek tük kayıtlardan ibaret günce notları, yazarın, ülkenin içine doğru yaptığı bu yolculukta bir gözlemci ve elbette bir işbirlikçi olarak duyduğu anlatılmaz tiksintiyi, uygarlaşma adı altında yapılan uygulamaların yarattığı dehşete duyduğu tepkiyi bize sezdirmektedir. Söyleyecek söz bulamamanın şaşkınlığı ve boğucu suçluluk duygusu altında düşülmüş çaresizliğin notlarıdır bunlar.

Leopoldville'e ulaşan Conrad, onu daha öteye götürmesi gereken nehir vapurunun ağır bir hasar alması dolayısıyla kullanılmaz durumda olduğunu öğrenir. Öyküdeki Marlow'dan farklı olarak Danimarkalı kaptanın gemisinde ağustos ayında, "Roi de Belges" (Belçika Kralı) adını taşıyan on beş tonluk buharlıyla, içerilere doğru yol alır. Üç beyaz ticaret temsilcisinin yanı sıra, Conrad ile araları hemen açılan ve *Karanlığın Yüreği*'ndeki esin kaynağı olan şirketin yerel temsilcisi Camille Delcommune da bulunmaktadır.

Yirmi sekiz gün sonra nehirde ıssız, bakir, balta girmemiş ormanlarla çevrili bir bölgede, tarumar edilmiş yerli köylerinden geçerek 1600 kilometreden daha fazla yol alırlar. Nehir yer yer birbirinin benzeri akıntılara doğru uzanmakta, yer yer genişleyip yerini büyük göllere bırakmaktadır. 1890 Eylül'ünde yolculuklarının hedefi olan Stanley Şelaleleri'nin altındaki yerleşim merkezine ulaşırlar. Burası, Conrad'ın romanında anlattığının aksine, öyle terk edilmiş, ıssız, inin cinin top oynadığı, isimsiz bir iç istasyon değil; gerçekte daha o zamanlar çok önemli, askeri bir birliğin koruduğu, karargâh ve idari binaları ile bölgenin yerli köyleri ile kıyaslanamayacak kadar gelişmiş Belçika sömürge bölgesi merkezidir.

Öte yandan burası elbette öyle romantik duyguları körükleyecek, maceracı ruhları heyecanlandıracak bir yer de değildi; burası bir ticari organizasyonun güç ve iktidarını kurmaya çalıştığı, enikonu ticari çıkar ve kaygılara göre düzenlenmiş, olabildiğince çabuk kazanç sağlamaktan başka derdi olmayan, insan hayatına hiçbir değer vermeyen bir emperyal tohumun kök salmaya çalıştığı korku bölgesiydi. Belçika ticaret şirketleri o dönemde bir yılda yatırdıkları sermayenin tam 700 katını çıkartmaktaydılar bu bölgeden.

Conrad, buharlı geminin sıtma ateşiyle kıvranan Danimarkalı kaptanının yerine görevi devralıp dönüş yolculuğuna başladı. Güvertede, Stanley Şelaleleri'nin dizanteriden kıvranan, yirmi yedi yaşındaki Fransız ticari temsilcisi George Antoine Klein da vardı. Klein, 150 kilometre yol aldıktan sonra Eylülün 21'inde ölür ve Leopoldville'in kuzeyinde, bir misyonerlik merkezinde dini törenle toprağa verilir. Bu Fransız'ın adı daha sonra romanın el yazmalarının ilk bölümünde, daha sonra da "Kurtz" olarak karşımıza çıkar. Conrad, 24 Eylül'de Leopoldville ulaştıktan sonra, ikinci bir gezi için hazırlık yapar. Conrad'ın anılarına ve notlarına göre, neredeyse tiksindiği, sezgileriyle hareket eden ve bütün İngilizlerden nefret ettiği için Conrad'ı da İngiliz yerine koyup ondan nefret eden fildişi avcısı Delcommune, Conrad'a buharlı teknede uygun bir görev verilmesini engelleyerek Leopoldville istasyonunun inşası için kereste seçmek üzere balta girmemiş ormanlara yollanmasına sebep olur. Conrad bu ormanlarda köleciliğin akıl almaz boyutlardaki insafsızlıklarına, yerlilere ölümden başka seçenek bırakmayan vahşetine tanık olur. Kendisi de ağır bir dizanteriye ve sıtmaya yakalanır. Kervan yolu üzerinden Matai'ye geri

yollandığında, öldü ölecek bir haldedir. Bu, onun Kongo macerasının sonu demektir. 1890 yılının son üç ayı hakkında pek bir bilgimiz yok. Belli ki Conrad, yaşadığı her şeyi unutmak için, herhangi bir kayıt düşmekten kaçınmıştır. Conrad'ın daha sonra 1891 yılının Ocak ayında Brüksel'de ortaya çıktığını ve 1 Şubat'ta Londra'ya döndüğünü biliyoruz. Kongo macerasından geri kalan yıpranmış, hastalıklardan çökmüş bir beden ve kâbusları bile aratmayan anılarıdır.

Çağdaşlarından bazıları gibi, bugün de kimi eleştirmen ve okur, Conrad'ın, bu romanda Avrupa sömürgeciliğine saldırmaktan çok, modern var oluşun sorunlarını işlediğini düşünmektedir.

Yolculuk motifi, Conrad'ın öyküsünün eylem çatısını oluşturmaktadır. Yapıyı, yolculuğun üzerine kurma ilkesi, sadece keşif öyküleri ya da macera öykü ve romanları için geçerli değildir; bildiğimiz gibi Homeros'un *Odysseia* ya da Dante'nin *İlahi Komedya*'sı gibi çeşitli manzum destanlar ya da hatta mitolojik öyküler, yolculuk tema'sına dayanırlar. Conrad bu gibi geleneksel birikimlere yer yer doğrudan gönderme yapar. Demek ki roman kişisi Marlow'un yolculuğu, yola çıkış, gidiş ve geri dönüş gibi eski mi eski bir modeli tekrarlamaktadır. Ne var ki Marlow başarmış, zafer kazanmış biri olarak değil de yenik dönecektir geriye. Manevi kurtuluşa, ya da Buda gibi, ışığa ulaşmamıştır o; olsa olsa değişmiştir. Başta ima edildiği gibi, hayat, verimlilik, bereket ve aydınlığa kavuşmanın sembolü olan Lotus çiçeğinden yoksun, vaaz veren Avrupalı bir Buda'ya benzemektedir.

Conrad'ın Kurmaca Sözcüsü: Marlow

Marlow karakteri, 1898 yılında *Blackword's Magazine*'de yayınlanan *Youth* (Gençlik) öyküsünde, daha sonra *Lord Jim* (1900) ve *Chance*'da (1913) karşımıza çıkar. Conrad'ın bu karakteri anlatıcı (figürü) olarak araya sokması, İngiliz edebiyat tarihinde de teknik bir gelişmeye işaret etmektedir. Marlow sayesinde dış gerçekliğin, dünyanın, öznel bilince yansıyan izlenimlerin oluşturduğu bir mozaik olarak sunulması; öznel izlenimlerin ve çağrışımların, dolayısıyla gerçekliği algılayan kişinin psikolojisinin de gerçekliğin tasvirine ve anlatılmasına etki etmesi, dış gerçekliğin anlatıcının algılarına bağlanması, tam da modernizmin tekniğini tarif etmektedir bize. Öyleyse Marlow, bir anlatıcı olarak modernizmin edebiyatında çok ileri bir adım olarak anlaşılabilir. Joseph Conrad, bu bütünlükten yoksun algılarıyla, bölük pörçük izlenimleriyle karşımıza

çıkarttığı anlatıcı figürü ve onun ‘dinleyicileri’ sayesinde, romandaki olayları anlatan ve yorumlayan –romandaki ‘ben’ anlatıcı– olmaktan kurtulmaktadır; böylelikle travmatize olmuş, ruhuna kalıcı darbeler indirmiş o korkunç yaşantıları ve olayları kendi dışına koyma imkânını ele geçirmiş, götürüp bunları Marlow’un yaşadığı olaylar gibi sunarak, onun bölük pörçük algı dünyasına teslim etmiş, gerçekliği bir tür algı karmaşası, belki de yanılgısı düzlemine çekerek ondan kurtulma yoluna gitmiştir. Bu arada da, emperyalizmin bu yoğun yayılma döneminde sömürgeciliğe karşı çıkan bir inceleme yapmak için gerekli olan ayrıntılı çalışmanın da ahlaki sorumluluğundan kurtulmuş olmaktadır, demek yanlış olmaz.

Gerçekliğin Parçalanıp Ayrıştırılması

Marlow için, dinleyicilerinin, kendisinin ‘o zamanlar’ kötü bir rüya gibi gördüğü ve hissettiği şeyleri aynen kendisi gibi görüp hissetmeleri büyük önem taşır. ‘Ben’ anlatıcının (Joseph Conrad’ın) Marlow’un (gemideki) dinleyicileri arasına sıkışması, aslında onun bir anlamda susup dinlemesi gibi bir durum vardır karşımızda. Marlow aracılığıyla gelen mesaj şudur öyleyse: “görmek” ve “hissetmek”; kendisinin gördüğü ve hissettiği gibi, fazlası zaten mümkün değildir. Ne var ki bu talep ya da Conrad’ın seçtiği bu travmatik, kâbus gibi yaşantıların bölük pörçük anlatılması çabası da, bir bakıma boşuna bir anlatma çabası olmalıdır; çünkü anlatıcının söylediklerine bakacak olursak, “hayatımızın herhangi bir kesitinin hayatımıza yansıttığı duyguyu, bu kesitin hakikatini, anlamını oluşturan şeyi, onun ince, yumuşak, en iç özünü, varoluşumuzun içine taşımak mümkün değildir. Bizler, rüya gördüğümüz/hayal kurduğumuz gibi yaşarız yalnız.” Bu nedenle olacak, Conrad’ın anlatıcısı, öyle bağlayıcı, sonucu yorumlayıcı açıklamalara girişmez; insan ruhunu incelemeye yönelik analizler bulamayız burada; enikonu akılcılaştırılmış, mantıksal açıklamalar, kişilerin eylemine yönelik kaba ve yüzeysel imalar, bu romana yabancıdır; 19. yüzyılın (burjuva gerçekçi) roman anlayışına ters düşer bu anlatım anlayışı. 19. yüzyılın gerçekçi olma iddiasındaki, gerçekliğe el koymanın, onu açıklamanın güvenilir bir aracı olma iddiasındaki anlatısının karşısında yer alan bir içerik-biçim yapısı vardır karşımızda. Böyle olunca, okura, (hayat/emperyalizmin sömürge politikası karşısında) sarsılmaz, genel geçerli ahlaki ilkeleri temellendirecek, ahlaki düsturları hatırlatacak yorum ve uyarılara da rastlanmaz burada. Kuşkusuz bilinçakışı yönteminin bir öncüsüyle karşı karşıyayızdır; bunaltıcı bir gerçeğin, (sömürgeci vahşetin)

içinden, gerçekliği anlatma sorumluluğunu üstlenmekten uzak duran, bu anlamda bir tür bağımsızlık ilan etmiş bir anlatı.

Conrad, *Karanlığın Yüreği*'nden iki yıl önce, *Narzisus Zencisi* romanında edebiyat metninin görevi hakkında şu düşüncelerini dile getirir:

"Yazarın vicdanı rahatsa, hemen (metinden bir şeyler) kazanmayı düşünerek, yüce duygulara erişmeyi, avutulmayı, eğlendirilmeyi apaçık talep edenlere; gecikmeden arındırılmayı ya da yüreklendirilmeyi ya da kurtulmayı ya da büyülenmeyi isteyenlere vereceği cevap şöyle olmak zorundadır: Yazılı eserin gücü sayesinde sizleri işitir, hisseder ve görür hale getirmek benim görevimdir. Her şey bundan ibarettir ve başka hiçbir şey söz konusu değildir. Bunu başarabilirsem sizin çıkarınıza olduğunu göreceksiniz: Yüreklendirilme, avutulma, korkutulma, büyülenme, istediğiniz her şey ve belki de şu sormayı unuttuğunuz, hakikati şöyle kaçamak olarak ucundan görme imkânı, gerçekleşecektir."

Karanlığın Yüreği'ndeki bu açıklama sadece yazar olarak Joseph Conrad için geçerli bir ilke olmakla kalmaz, onun bu uzun öykü ile roman arasında bir yerde duran metninin anlatıcısını da yönlendirir.

Marlow, sözün gücüyle o burjuvaya özgü güven dünyasının göbeğine demirlemiş dinleyicilerinin itirazlarını susturur. Marlow, dinleyicisinin kulaklarını açar; kara kıtanın ve sakinlerinin üzerine çökmüş ilkel çağlardan kalma karanlığı görmeleri için onların gözlerini açar.

Marlow kendine özgü bir anlatıcıdır sanki; dinleyicilerinin neyi dinlemek istediklerine aldırış etmeyen, birbirini tutarlı bir mantık sırasıyla izleyen olayların akışına önem vermeyen bir anlatıcı. Girişteki anlatıcının isteksiz isteksiz anlattığı, Marlow'un kendi başından geçmiş olduğunu söylediği tuhaf bir biçimde belirsiz ve hangi sonuca götürdüğü belli olmayan olayların, Marlow'un anlatısında öylesine "sonuçsuz" ve "belirsiz" kalmasının nedeni; bunların onun için henüz bitip kapanmış, gerektiği kadar işlenip değerlendirilmiş olmamalarından kaynaklanır. Bu olaylar, belli belirsiz güçleri ve ahlaki yönden tartışılırlıklarıyla hâlâ onun hayatına etkimektedirler; öyleyse Marlow'un onları, dolayısıyla kendisini anlatış tarzında bu etmenler doğrudan belirleyicidirler. Görünüşte anlatırken, hiç farkında olmaksızın olayların gidişinden sapmakta, aniden susmakta, dinleyicilerine hitap etmekte, hiç bağlantı kurmadan sonraki olaylara

atlamakta, çoktan anlatmış olduğu şeyleri yeniden gündeme getirmektedir. Marlow'un anlattığı olay, bitmiş, tamamlanmış ya da kapanmış, dolayısıyla da artık sadece dille "yeniden üretilmeyi bekleyen" bir olay (öykü) olsa, onu böyle, Marlow'un yaptığı gibi anlatmak söz konusu olamaz; ancak bizzat anlatarak ne olup bittiğini anlamaya çalışan biri böyle bölük pörçük, kopuk, tekrarlarla anlatır. Sonsuzluğun içine yayılan şeyi kavramaya çalışan, karşısında kendini dinleyen kimseler olduğu halde kendi kendine konuşan biri böyle anlatır. Conrad'ın Marlow üzerinden gerçekleştirdiği bu dolaylı, çağrışımlar zincirine teslim olmuş, kararsız, sorularla dolu anlatım tarzını edebiyatçılar "oyunlaştırılmış suskunluk" olarak tanımlamışlardır. Karanlığın karşısında, uygarlık denen şeyin çarpıcı, göğüslenmesi güç gerçekliği karşısında bir susmadır da bu; konuşur gibi görünüp, susma.

Kendisini karşı konulması zor, anlaşılmaz güçlerle mücadele halinde bulan kişi (Marlow), asıl söylenmesi gerekeni söyle(ye)meyip, yaşananların kendi duyarlı bilinci üzerindeki etkilerini (izdüşümlerini) anlatmakla kendini sınırladığı için de inandırıcı konuşabilmektedir. Böyle olunca, onun dili, bir iç kargaşanın inandırıcı, sahici ifadesi olabilmektedir. Marlow'un anlatışı, bir meditasyona da benzetilebilir; neredeyse uyanıkken görülen bir rüyanın seslendirilmesi, söze dökülmesidir. Görünüşte sanat inceliğinden yoksun bu düz dil, duyarlı bir ruhun canlı ifadesi olabilecek kadar renkli ve esnek bir dildir. Kendini arayan, ama dış dünyanın nesnelerini, süreçlerini de yansıtmaya yönelik bir dil. Ahbapların, dostların günlük hayatta birbirleriyle konuştukları, sahici dildir bu bir yandan; ama öte yandan da balta girmemiş ormanların gerçeküstü havasını betimlerken, bu dünyayı aydınlatan sihirli bir havaya da bürünür. Yoklar, değer o dünyanın nesnelerine, kendinden emin değildir; bölük pörçüktür bu dil, ama çoğu zaman birbirine karşıt "leitmotifler"le bezelidir: Işık ile karanlık, siyah ile beyaz, ilkel orman ile nehir, bitkiler ve ağaçlar ile dolup taşan, bereketli toprakları ile yok olanın, çürüyenin dünyası; hayat ile ölüm, ölçülü, haddini bilen tutum ile hırs, doğruluk, dürüstlük ile yalan, sahtekârlık; birbirine karşıt alanların leitmotifleri olarak karşımıza çıkıp dururlar. Özellikle bu karşıt çiftler, Marlow'un, "bir sona götürmeyen" anlatım tarzını, onun kesintili, bölük pörçük anlatımını homojen olmasa da, kapalı, bütünlüklü bir deneyimler dünyasına çevirmektedirler.

Kıyamet

Açıklamayı ne kadar ilerletirsek, Conrad'ın okurunun bu metinden ürkmesi o kadar olağanlaşacaktır. Gerçekten de çok dikkatli bir okur gerektirmektedir bu metin. "Karanlığın" içinden okuru geçirip, onun "yüreğine" götüreceği ve orada kişiyi aydınlığa kavuşturacağı izlenimi ile okumaya başlamamız çok doğaldır onu. Belirsiz, meşum, açıklanamaz olanın içinden, karanlığın bilgisine, açıklanmasına gideceğimizi düşünürüz. Ne var ki Marlow'un anlatısının sonunda bunun tersi bir izlenim kendini dayatmaya başlar: İçine nüfuz edilemez karanlıktan ibaret olan şey, bizzat "yüreğin" kendisidir sanki. Yolculuk "yürekten" görünürde bilinen şeyden geçip (İngilizce'deki tanım sırası: (Heart of the Darnkness'a göre) belirsizlik üzerinden ilerleyip bilinemeze (karanlığa) götürmez bizi. Bilinendir burada bilinemez olan. Yüreğin kendisi: (heart).

Marlow'un karşıtı bir tip olarak yorumlayabileceğimiz Kurtz üzerinde durmamız da gerekiyor. Marlow'un oldukça erken farkına vardığı, "uygarlaşmış" sömürgeciliğin vicdansızlığının ve dehşetinin doruğudur Kurtz. Gerçi çevresine kasvetli bir hava yayar, ama yüreği bize kapalıdır. Avrupa'nın bir evladıdır o; annesi İngiliz, babası Fransız'dır; adı ise Almanca bir adı çağrıştırır. Hayatı hakkında öğrendiklerimiz, karşımıza müphem, ürkütücü bir tablo çıkarır. Onu tanıdıklarını düşünenler, adamı yetenekli bir müzisyen sanmaktadırlar, etkileyici bir konuşmacı; yetenekli bir politikacı, soylu ruhu temsil eden, akıllı, kavrama yetisi üst düzeyde, idealleri olan biri izlenimi bırakmıştır çevresinde. Kongo'daki ticari acentanın temsilcisine, "merhametin, bilginin ve ilerlemenin elçisi" gibi görünür. Günümüzün tanımıyla, Avrupa'nın, üçüncü dünyayı uygarlaştırıcı misyonunu düz anlamıyla benimsemiş biri gibidir.

Gelgelelim vahşi doğanın göbeğinde yalıtılmış, ötekilerden uzak bir yaşama tarzını tercih eden uygar Avrupa'nın bu parlak evladı, orada bir tür tersine evrim yaşayacaktır. Ahlaki çöküşün düşünülebilecek bütün evrelerini geriye doğru bir bir terk eden Kurtz, ilkel kültürlerin barbarlık aşamasına kadar iner. Sömürü, mutlakıyetçi, ödünsüz bir hegemonya anlayışı, insanları kurban etme, tanrılaşma bu ilkel hayatın bildik öğeleridirler. Bu açıklanamaz geri dönüşün nedenlerini boşuna ararız metinde. Açıklama aradığımız yerde de Marlow'un tahminlerine bel bağlamak zorunda kalırız. Meraklarının karanlık nesnesi olarak tanımlar

sonuçta Marlow onu; bilmece oluşturan bir şifre. Bu alabildiğine çelişkili tipin anlam ve önemi, Marlow (ve de okur) üzerindeki derin etkisinde aranmalıdır. Kandırıcı, şaşı şeytanın kurbanı, misyonerlerin oluşturduğu cemaatin aldatılmış kurbanı olarak karşımıza çıkan Kurtz, bu olumlu kahraman kimliğinden gitgide sıyrılıp 'nehrin kaynağına doğru' gidildikçe, trajik bir kahramanın, insanüstü boyutlarına sahip figürünü temsil etmeye başlar. Tanrı gibi bir şeydir ilk göründüğünde; kuru, zayıf bedeni ve saçsız, fildişi gibi parlayan kafasıyla "ölümün mekanik" grotesk bir figürünü andırır. Kurtz'un karargâhı sayılan bina, bir iskeletler mezarlığıdır; Kurtz'un bir ölüm meleği gibi, çıldırmışlığının metaforu. (Söz buraya gelmişken, Francis Ford Coppola'nın ünlü "Kıyamet" filminin, bu romanın Vietnam Savaşı cehennemine bir bakıma uyarlanması olduğunu da hatırlatalım. Orada, ölüm köyünde, dünyadan yalıtılmış bir cehennem cemaati kurmuş olan Amerikalı albayın, Kurtz ile aynı adı taşımanın ötesindeki benzerlikleri de dikkat çekici bir karşılaştırma sunabilir.)

Bir başka düşündürücü ve anlaşılır açıklamaları olan yan da, Marlow'un, yolculuğun gelişme süreci içinde iradesine aykırı biçimde o "alışıldık dışı adamın" suç ortağı durumuna sürüklenmesidir. Daha başta, Brüksel bürokrasisinin isimsiz kudreti karşısında, devasa, kavranamaz bir gücün parçası, karanlık bir ittifakın aleti olma duygusunu taşır gibidir. Yolculuk ilerledikçe bu sezgisi gerçeklikteki bir duruma karşılık gelmeye başlar. Ticaret şirketinin sahtekârlıktan, yalan ve düzenbazlıktan oluşan komplosu içine gittikçe daha çok çekildiğini hisseder.

Marlow öyküsünü bitirdiğinde anlatı henüz sona ermemiştir. Marlow'un ne ilk ne de son sözü söyleyecek durumda olması, anlatının etkisini artırır. Öyküye girişi yapan ve sık sık araya giren 'ben-anlatıcı', Marlow'u bize tuhaf, kendine özgü biri olarak tanıtır. Sonda da arkadaşlarının biraz dışında, kenarda bir yerde durmaktadır o. Marlow ile arkadaşları (ve elbette okur) arasına girip duran öteki 'ben-anlatıcı' ise bir dönüşüm yaşamıştır sonunda. Başlangıçta ilerlemeye yürekten bağlı, uygarlığın tarihsel görevine inanan biridir o. Marlow'un, o sonuçsuz öykülerini duydukça biraz havasını kaybeder; çünkü kendisine yönelik bir "hüküm" de vardır bu anlatılanda. Ancak çok geçmeden, ilk kez öykünün ön planına çıkınca, Kurtz'un huzursuzluğu artmaya başlar. Açık seçik çözümlerden yoksun olduğunu söyleyip durduk öykünün. Öteki anlatıcının kendi konumuyla ilgili

çaresizliği tırmanıp durur, Marlow'un anlattıkları onu da enikonu etkilemiştir.

Edebiyat metnini, yapı, kurgu özellikleriyle okuma ihtiyacı duyabilecek okuru da göz önüne alarak hazırladığımız bu giriş, *Ceza Sömürgesi*'nin önsözüyle birlikte okunabilir diye düşünüyoruz. Orada, aradan çekilen anlatıcının, okurunu olayların kişilerinin perspektifleriyle baş başa bıraktığını, okurun, olay kişisinin gördüğünden, işittiğinden, algıladığından ve de elbette 'kavradığından' fazlasını kavrayamadığını söylemiştik. Bu yönden ele alındığında, Marlow kimliğinde karşımıza çıkan anlatıcı, daha doğrusu ikinci anlatıcı, birinci anlatıcıyı, 'ben-anlatıcıyı', az çok etkisizleştirerek anlatımın perspektifini öznelleştirmektedir. Okur dünyayı, Marlow'un sadece görmeye ve hissetmeye yardımcı olan algılamalarıyla karşılayacaksa, burada da gerçeklik, bir bakıma Kafka dünyasında olduğu gibi 'labirent' özelliğine bürünüyor demektir.

Romanın sonunda, onun içinde bulunduğu ortamı anlatışından da çıkartabiliriz bunu. Başlangıçta Afrika'nın o bulutsuz, pırıl pırıl gökyüzü, kusursuz bir ışığın ölçülmez gücüyle aydınlatır ortalığı. Nehrin geçtiği bölgeler "kusursuz bir parlaklık ve ışıldayan sessizlik" içindedirler. İşte, sonunda bütün bunlardan eser kalmamıştır. Marlow sustuğunda ve öteki anlatıcı önüne eğmiş olduğu başını kaldırdığında, dünyayı artık bambaşka gözlerle görür. Deniz simsiyah bir bulut öbeğiyle kaplanmıştır ve başlangıçta dediği gibi, oradan hareketle uygarlığın kutsal ateşinin kıvılcımlarının dünyanın öbür ucuna kadar taşındığı Thames Nehri, bulutlu bir gökyüzünün altında kasvetli kasvetli akmaktadır, ölçülmez bir karanlığın yüreğinin ortasına doğru.

Veysel Atayman

Nisan 2004, İstanbul